



Organizacija za hranu
i poljoprivredu
Ujedinjenih Nacija

PROGRAM MEĐUVLADINE SARADNJE

Projekat: Pomoć u izgradnji kapaciteta i usluga za podršku
organske poljoprivrede u Srbiji. GCP/SRB/001/HUN



PROCENA IZGRADNJE KAPACITETA ZA REGIONALNE SPECIFIČNE ORGANSKE PROIZVODE U SRBIJI

FAO regionalna kancelarija za Evropu i Centralnu Aziju
Koordinaciona kancelarija u Srbiji
Beograd, 2014

7

Sadržaj

Predgovor	vii
Lista tabela	iii
Lista slika	iv
Lista grafika	iv
Skraćenice.....	v
Sažetak	1
Uvod	1
Metodologija	1
Rezultati.....	1
Regionalno specifične potrebe, problemi:	2
Glavni problemi identifikovani u prerađivačkom sektoru:	2
Zaključak i preporuka	3
1.Uvod	4
Početna tačka istraživanja.....	4
2.Ekonomska i institucionalna sredina u razvoju organske poljoprivrede u Srbiji	7
2.1 Razvoj organske proizvodnje u Srbiji	7
2.2 Regulative i institucionalna pozadina OP	12
3.Metodologija istraživanja	18
3.1 Selekcija tipičnog gazdinstva.....	21
4.Rezultati istraživanja: Ocena potreba za izgradnjom kapaciteta.....	26
4.1 Situacija organskih proizvođača u Srbiji	26
4.2 Regionalne specifičnosti i potrebe za izgradnjom kapaciteta	31
4.3 Glavni rezultati u izabranim regionima	34
4.4 Prerada organske hrane.....	39
4.5 Organski trgovci, maloprodaje	40
5. Uloga organizacija, NVO sektora u budućem razvitu organske proizvodnje u Srbiji	43
6. Srednje obrazovanje iz organske proizvodnje u Srbiji.....	46
7.Potrebe za izgradnjom kapaciteta u organskom sektoru.....	49
8.Zaključak i preporuke	51
ANEKS I.....	54
ANEKS II	57
ANEKS III.....	58
Pregled literature	85

Lista tabela

Tabela 1 Izabrani regioni i proizvodi	5
Tabela 2 Struktura biljne proizvodnje u 2013.	8
Tabela 3 Struktura organske biljne proizvodnje u 2013.	10
Tabela 4 Struktura organskih proizvođača	11
Tabela 5 Struktura organske stočarske proizvodnje.....	11
Tabela 6 Lista pitanja pokrivenih istraživanjem	20
Tabela 7 Organska površina u ha po gazdinstvu.....	27
Tabela 8 Rezultati istraživanja.....	34

Tabela 9 Instituti u Srbiji.....	43
Tabela 10 NVO sektor u Srbiji	44
Tabela 11 Struktura organskih površina u 2012.	54
Tabela 12 Lista organskih prerađivača i operatera	57
Tabela 13 Glavne prepreke u OP	61
Tabela 14 Početak OP	62

Lista slika

Slika 1 Organizaciona šema	13
Slika 2 Međusobni odnosi u procesu organske proizvodnje	15
Slika 3 Izabrani regioni	22

Lista grafika

Grafik 1 1Struktura korišćenog poljoprivrednog zemljišta u 2012.....	7
Grafik 2 Organska biljna proizvodnja u 2013.....	9
Grafik 3 Organska proizvodnja u 2013.....	9
Grafik 4 Poređenje organskih i površina u konverziji u 2012. i 2013.	11
Grafik 5 Struktura biljne proizvodnje prema udelu biljaka u 2013.....	12
Grafik 6 Broj organskih operatera prema regionima	23
Grafik 7 Potrebe operatera za daljim obukama	29
Grafik 8 Status proizvođača	59
Grafik 9 Organska površina u ha	59
Grafik 10 Veće prepreke prema ličnoj proceni proizvođača	60
Grafik 11 Razlozi za konverziju	61
Grafik 12 Ekonomska situacija u organskom statusu prema ličnom mišljenju proizvođača	62
Grafik 13 Organska površina u ha	66
Grafik 14 Razlozi za konverziju u OP	66
Grafik 15 Glavni problemi koje su ispitanici naveli.....	68
Grafik 16 Organska površina u ha	71
Grafik 17 Razlozi za prelazak u OP	72
Grafik 18 Organske površine u ha	75
Grafik 19 Organske životinje po vrstama	76
Grafik 20 Najvažnije prepreke u OP prema proizvođačima	78
Grafik 21 Organska površina u ha	81
Grafik 22 Razlozi zbog kojih su proizvođači prešli u OP	82
Grafik 23 Glavni problemi u OP	84

Skraćenice

ATS - Akreditaciono telo Srbije

CB - kontrolna organizacija

CSO - organizacija civilnog društva

DOP - odeljenje za organsku proizvodnju

PSS - poljoprivredna stručna služba

FAO - Organizacija za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih Nacija

BDP – bruto domaći proizvod

JI - javne institucije

GIZ - Nemačka agencija za međunarodnu saradnju

ZMV - Zelena mreža Vojvodine

HACCP - Analiza hazarda i kritičnih kontrolnih tačaka

ICOAVC -međunarodni ekspert za organsku poljoprivredu i razvoj lanaca vrednosti

IFOAM - Međunarodna federacija pokreta za organsku proizvodnju

MPZŽS – Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine

NVO - nevladine organizacije

NOP - nacionalni organski plan Odeljenja za poljoprivredu SAD-a

NPM - nacionalni projektni menadžer

OP – organska poljoprivreda

OP - organski proizvod

OS - organski sektor

SZB - sredstva za zaštitu bilja

SIEPA - Agencija za promociju izvoza i privlačenje investicija Republike Srbije

SO - Serbia Organika

UN - Ujedinjene Nacije

PREDGOVOR

Publikacija „Procena izgradnje kapaciteta za regionalne specifične organske proizvode u Srbiji“ namenjena je zainteresovanim stranama iz oblasti organske poljoprivrede u Srbiji“. Urađena je kroz okvir projekta UN FAO GCP/SRB/001/HUN: „Pomoć u izgradnji kapaciteta i usluga za podršku organske poljoprivrede u Srbiji“, koju sprovodi FAO a finansira Ministarstvo poljoprivrede Mađarske. Projekat se sprovodi u koordinaciji sa Ministarstvima poljoprivrede i prosvete Republike Srbije.

Cilj projekta je povećanje kapaciteta poljoprivrednika i drugih učesnika u lancu vrednosti organske poljoprivrede kroz participativne obuke u „školama u polju“ i poljoprivrednim poslovnim školama. U tu svrhu je podržan i Centar za organsku proizvodnju u Selenči u cilju obezbeđivanja obuka, stvaranje tržišnih veza i poslovnog razvoja. Boljoj vidljivosti projekta i jačanju svesti o organskoj poljoprivredi doprinelo je Nacionalno udruženje za razvoj organske proizvodnje „Serbia Organika“.

Jačanje kompetencija iz oblasti organske poljoprivrede potpomognuto je osavremenjivanjem nastavnih planova i programa srednjih škola i inkluzivnom praktičnom obukom nastavnika i učenika. Institucionalni okvir za razvitak inkluzivnog lanca vrednosti organske poljoprivrede biće osnažen zajedničkom formulacijom Nacionalnog programa za razvoj kapaciteta i obezbeđivanje usluga podrške za regionalni razvoj organske proizvodnje.

Materijali proizvedeni u okviru projekta ispitani su i potvrđeni tokom radionica i obuka koje je projekat sprovodio.

Publikaciju „Procena izgradnje kapaciteta za regionalne specifične organske proizvode u Srbiji“ pripremila je Olga Kešelj.

Zahvaljujemo se doprinosu svih učesnika u stvaranju publikacija i njihovim glavnim autorima, kao i članovima projektnog tima: Aleksandru Mentovu, Nacionalnom menadžeru projekta; Olgi Kešelj i Bratislavu Stamenkoviću, Nacionalnim konsultantima; Županu Martinovskom i Vladislavu Popovu, Međunarodnim konsultantima; Đendi Kurti (Gyongy Kurthy) Vođi međunarodnog tima; kao i Neveni Aleksandrovoj i Stjepanu Taniću iz FAO Regionalne kancelarije za Evropu i Centralnu Aziju za njihovo tehničko vođstvo i nadgledanje sprovođenja projekta. Tehnički je brošuru pripremio Aleksandar Svonvik (Alexander Swanwick).

Reč autora

Organska proizvodnja je u Srbiji počela pre 20 godina ali je još u fazi razvoja. Sa slabijim porastom površina pod organskom proizvodnjom, Ministarstvo poljoprivrede je razvilo zakonodavni sistem za OS. Danas u okviru MPŽŽS postoji Odeljenje za organsku proizvodnju i stariji savetnik zadužen za uredbe i monitoring OS. Pored ovog postoje i poljoprivredne stručne službe sa više ili manje znanja o OP i poljoprivredna inspekcija za OP. Zajedničko za sve je nedostatak obuka iz zaštite bilja u OP, merama kontrole bolesti i štetočina, đubrenju i inspekciji, kontroli i proceni rizika.

Sa druge strane poljoprivrednici se još uvek nalaze na osnovnom nivou proizvodnje, proizvodeći uglavnom sirovine bez mogućnosti ili znanja o preradi. Takođe su i ostavljeni da sami pronalaze rešenje za svoje probleme tokom proizvodnje jer ne postoji kapacitet, znanje i dozvoljeni inputi na koje bi se mogli osloniti.

Iz tog razloga je sprovedeno istraživanje „Procena izgradnje kapaciteta za regionalno specifične organske proizvode u Srbiji“ u četiri izabrana regiona sa ciljem identifikacije nedostataka u OS i procena potreba u regionu u okviru UN FAO organizacije. FAO poseduje veoma jak tehnički kapacitet da podrži projekat. Njegova Ruralna infrastruktura i Odsek agro-industrije (AGS) radi širom sveta podržavajući poljoprivrednike da prošire i uvećaju svoje prihode i proizvodnju, da se okrenu ka tržištu i stvore komercijalne mogućnosti na lokalnom nivou za dalji razvoj.

Na regionalnom nivou Regionalna kancelarija za Evropu i Centralnu Aziju FAO-a (REU) obezbeđuje podršku u agrobiznisu i razvoju preduzetništva kroz podržavanje razvoja kapaciteta i institucionalnog razvoja za unapređenje „poljoprivrednik-tržište“ veze, razvijanje lanca vrednosti, podsticanja zapošljavanja i razvoja ruralne sredine. Jedan od prioriteta je jačanje funkcionalnih veza između svih zainteresovanih strana poljoprivredno-inovativnog sistema, istraživača, akademaca, savetodavaca iz privatnog i javnog sektora, maloprodaje i malih i srednjih preduzeća, kao i da dozvoli izradu i brzo usvajanje odgovarajućih inovacija i njihovih tržišnih sadržaja.

Inicijativa za sprovođenje istraživanja bi trebalo da posluži svim važnim učesnicima OS u jačanju kapaciteta i poboljšanju njihovih usluga. Rezultat i zaključak su proizvod rezultata triangulacije sakupljenih podataka i kao takvi su namenjeni donosiocima odluka kako bi se unapredilo okruženje za sve uključene u organski sektor.

U ovom izveštaju je uzet u obzir profil zaposlenih i potrebe kapaciteta kadra u okviru MP, Odeljenja za OP, poljoprivrednika, prerađivača, poljoprivrednih stručnih službi, kontrolnih organizacija, trgovaca u OP.

Povrh toga istraživanje je pokrilo i reviziju dostupnih podataka o OS i njegov razvoj iz kvalitativnih aspekata. Napokon, ovde su date i preporuke vezane za procenu potreba i smanjenja identifikovanih nedostataka.

U pogledu partnerstava, učešće različitih zainteresovanih lica tokom implementacije projekta stvorilo je osnovu za razvoj partnerstava. Od ministarstava koja su predmet izveštaja se očekuje da nastave saradnju u okviru strateškog i lokalnog planiranja. Značajan doprinos projekta će biti jačanje kapaciteta na različitim nivoima kao i promovisanje saradnje između različitih činilaca OS.

Želim da se zahvalim na izuzetnoj podršci i pomoći koju sam dobila od mnogih osoba u okviru MPŽŽS, a posebno ICOAVC i NPM za beskrajnu pomoć i podršku tokom aktivnosti koje su deo ovog izveštaja.

UVOD

Organska poljoprivreda je nedovoljno razvijena poljoprivredna proizvodnja u Srbiji uprkos prirodnim resursima u zemlji. Do sada su GIZ i neke nacionalne NVO uradile sektorsku analizu čiji rezultati i identifikovani nedostaci nisu bili u potpunosti dostupni za korišćenje tokom izrade ovog izveštaja. Stoga je urađeno istraživanje za 4 određena regionalna organska proizvoda i organsku proizvodnju u datim specifičnim regionima.

Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine i njihova odeljenja vode evidenciju o broju proizvođača i površinama u organskom statusu i u konverziji, ali je na zakonodavnom nivou malo toga urađeno. Strateški dokumenti još uvek nedostaju iako je prvi nacrt urađen još 2009. Nedostaci obuke i izgradnje kapaciteta se osećaju kod poljoprivrednika, savetodavnih službi MPZZS i njihove inspekcije što je identifikovano u ovom izveštaju.

METODOLOGIJA

Cilj metodologije:

1. da istraži i identifikuje postojeće kapacitete u okviru celog lanca vrednosti,
2. da istraži i identifikuje glavna pitanja i potrebe izgradnje kapaciteta u okviru odabranih regiona,
3. da istraži pozicioniranje na tržištu i tržišne kanale,
4. da identifikuje prerađne kapacitete i najrašireniji i prihvaćeniji vid prerade,
5. da istraži potrebe za dodatnim obukama kod različitih organskih aktera,
6. da pruži preporuke za poboljšanje sistema izgradnje kapaciteta.

Kako bi se postigli ovi ciljevi korišteni su dostupni podaci od MPZZS, OOP, KO, NVO, GIZ kao i istraživanja na terenu i intervjui. Sakupljeni podaci su kasnije postupkom triangulacije obrađeni i korišćeni da se prikažu rezultate i daju preporuke.

Istraživanje je pokrilo 34 organska poljoprivrednika, 4 prerađivača, 2 kontrolne organizacije, 1 Institut za povrtarstvo, 1 poljoprivredna stručna služba, 3 NVO iz OS i 1 udruženje organskih poljoprivrednika u identifikovanim regionima.

REZULTATI

Triangulacijom podataka otkrio se deficit naročito u slabijem kapacitetu i obukama osoblja zaposlenog u poljoprivrednim stručnim službama, inspekciji MPZZS i kod poljoprivrednika u kooperativama. Postoji potreba izgradnje kapaciteta ovih grupa u što skorije vreme kako bi se izbegli nespo razumi u radu i pogoršanje odnosa između javnog i privatnog sektora.

Organski proizvođači su otpočeli ovu proizvodnju iz ekonomskih razloga. Većina ih je manje-više zadovoljna rezultatima organske poljoprivrede, no ipak su osetili i doživeli neke prepreke i probleme tokom praktikovanja OP kao što su:

Obezbeđenost inputima za organsku proizvodnju,

- udaljenost od tržišta, marketing proizvoda,
- nedostatak kvalifikovane radne snage,
- nedostatak kapitala/subvencija za investicije i razvoj,

- izazovi u organskoj poljoprivredi poput kontrole štetočina, kontrole korova, ishrane stoke, lečenje životinja,
- prirodni izazovi (loš kvalitet zemljišta, nedostatak vode, veiki nagibi terena, usitnjenost parcela, itd.),
- nedostatak zemljišta u neposrednoj blizini poljoprivrednog gazdinstva u cilju proširivanja proizvodnje,
- nedostatak znanja o organskim tehnologijama,
- nedostatak pomoći/poljoprivredne službe su nedovoljno kvalifikovane ili ih uopšte nema u regionu,
- nedostatak komunikacije sa MPZŽS i relevantnim službama, naročito prilikom podnošenja prijava za subvencije/potrebno je obezbediti obimnu dokumentaciju i platiti dosta taksi prilikom podnošenja,
- loši uslovi života/nedostatak asfaltnih puteva, nedostatak infrastrukture, nedostatak vode i vodovodne mreže, itd.,
- ljudsko ponašanje i ljudske navike/nedovoljno razvijena svest potrošača o organskoj hrani.

REGIONALNO SPECIFIČNE POTREBE, PROBLEMI:

- raznovrsnost proizvodnje nedostaje kod proizvođača na severu i zapadu Srbije,
- nedostatak organskog stajnjaka u Vojvodini,
- nedovoljno razvijena svest potrošača u zapadnoj, južnoj i jugoistočnoj Srbiji,
- nedostatak znanja o mogućnostima prerade na gazdinstvu,
- nedostatak znanja o OP u zapadnoj i južnoj Srbiji i prednostima promocije kao alata marketinga,
- nedostatak interesa za udruživanje proizvođača posebno kod onih koji obrađuju manje površine,
- nedostatak finansijske podrške,
- osetan je nedostatak savetodavnih službi u celom regionu,
- nedostatak znanja o tržištu i potencijalu za OP.

GLAVNI PROBLEMI IDENTIFIKOVANI U PRERAĐIVAČKOM SEKTORU:

- organske sirovine u Srbiji su skupe, usled slabije potražnje i nedostatka podsticaja za proizvodnju,
- većina prerađivača radi sa ograničenim količinama jer su količine sirovina ograničene kao i njihove ograničene potražnje,
- kontinuirano snabdevanje organskim sirovinama je veoma nesigurno,
- dobavljači u kooperativama mogu biti nepouzdana, prerađivači moraju da ih nadziru i kontrolišu njihovu proizvodnju,
- neki od prerađivača su mali sa aspekta međunarodnog tržišta,
- domaći potrošači su kategorija osetljiva na cenu,
- postoji jaka konkurencija na međunarodnom tržištu i strane kompanije počinju da ulaze na srpsko tržište hrane,
- međunarodni maloprodajni lanci hrane su distributeri mnogo pristupačnije organske hrane za potrošače.

ZAKLJUČAK I PREPORUKA

Institucionalni mehanizam je prisutan ali mora biti pojačan i podržan od strane privatnog sektora razvijanjem njihovih veza i njihovim umrežavanjem. Trenutna organizacija i lokacija nekih odeljenja u OS se treba razmotriti i reorganizovati kako bi se izbeglo dupliciranje poslova i pospešio lakši i brži transfer informacija.

U privatnom sektoru su identifikovane potrebe izgradnje kapaciteta malih poljoprivrednika iz oblasti prerade na samom gazdinstvu, posležetvenim (posle branja) operacijama i razvijanju preradnih tehnologija uopšte, kao i u oblasti marketinga posebno u domenu maloprodajnih praksi, logistici, pakovanju, reklamiranju.

Takođe je zapaženo strah učesnika organskog sektora od povećanja ponude u smislu konkurencije uprkos činjenici da je trenutno potražnja za OP velika. Sa druge strane zbog većih cena potražnja za organskom hranom je limitirajući faktor na domaćem tržištu, i stoga je razvoj tržišta - domaćeg i izvoznog - važno pitanje.

Izgrađene mreže između privatnog i javnog sektora duž lanca vrednosti doprinose povećanju prihoda organskih proizvođača kao i omogućava potrošačima olakšan pristup organskim proizvodima.

Razvoj ljudskih resursa, u vezi sa obrazovnim programom je takođe koristan, u pogledu trenutnih potreba OS i njegovog daljeg razvoja. Ovaj aspekt zahteva jaku povezanost između edukativnih centara i donosilaca odluka u OS kroz njihovu stalnu razmenu informacija i procene potreba kako bi se planirale i organizovale obuke bazirane na njihovim potrebama.

Trenutno su organski proizvođači zadovoljni potrebama lokalnog tržišta koje mogu zadovoljiti ali će u budućnosti morati proizvoditi sve više i proširivati ponudu kako bi zadovoljili potrebe i zadržali regionalnog potrošača. Promocija organske poljoprivrede je dovela do povećanja traženja organskih proizvoda. Podrška države treba biti usmerena na izgradnju kapaciteta poljoprivrednika u pogledu njihovog obrazovanja, ne samo u domenu primarne proizvodnje, već i prerade, uvođenja savremenih vrsta u proizvodnju i tehnologija koje se već koriste u svetu.

Poljoprivrednicima treba podrška prilikom investiranja u proizvodnju i preradne jedinice, njihova ekonomska sposobnost je nedovoljna da se oslone samo na svoje izvore finansiranja. Investicije u finalizaciju proizvoda ili povećanje površina pod organskom proizvodnjom donosi više stabilnosti za budućnost. Kao način da se dostigne veća konkurentnost sa aspekta količina, povezivanje sa drugim organskim proizvođačima i kooperacijama između njih u smislu planiranja proizvodnje i tražišnog pozicioniranja je jedan jednostavan korak ka tome.

1.UVOD

“Organska poljoprivreda je proizvodni sistem koji održava zdravlje zemljišta, ekosisteme i ljude. Oslanja se na ekološke procese, biodiverzitet i cikluse prilagođene lokalnim uslovima, pre nego na upotrebu inputa sa nepovoljnim efektima. Organska poljoprivreda je kombinacija tradicije, inovacija i nauke od koje će koristiti imati zajednička životna sredina i promocija fer odnosa i dobrog kvaliteta života za sve uključene“ (IFOAM definicija).

Četiri principa organske poljoprivrede: princip zdravlja, princip ekologije, princip pravednosti i princip brige su koreni na kojima se organska poljoprivreda zasniva i razvija. Organska poljoprivreda je važna sa aspekta zaštite životne sredine, biodiverziteta, očuvanja zemljišta, zdravlja životinja i zaštite potrošača.

Srbija ima dobre preduslove za dalji razvoj organske poljoprivrede. Trenutno je veoma slab razvoj sa aspekta novih tehnologija i inputa. Većina organske proizvodnje se oslanja na primarne i polupreradene proizvode koji ne mogu postići cenu kao prerađeni, upakovani i spremni za konzumaciju proizvodi. Da bi se ocenila celokupna situacija u organskom sektoru sa posebnim osvrtom na identifikovane regione za OP u Srbiji je urađena analiza potreba, slabosti u sektoru i istraženi glavni faktori koji bi mogli uticati na razvoj OP.

Analiza obuhvata makroekonomske i poljoprivredno političke aspekte kao spoljne uslove sredine koji mogu uticati na funkcionisanje organskog sektora. (Podsticaji, porezi, carine, međunarodni trgovački sporazumi, ekonomski faktori, međunarodni tržišni trendovi, itd.).

POČETNA TAČKA ISTRAŽIVANJA

- identifikovana 4 centra organske proizvodnje,
- identifikovani regionalni specifični organski proizvodi.

Ovaj deo istraživanja je zasnovan na podacima dobijenim od kontrolnih organizacija, jedinstvenoj bazi podataka objavljenoj na sajtu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (posle izbora u 2014. postalo je Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine) i osobnih kontakata.

U Aneksu 1 je data tabela sa podacima o površinama u organskom statusu i konverziji. Podaci iz tabele su korišćeni za identifikaciju regiona i regionalno specifičnih proizvoda.

Posle sumiranja i analize podataka, podaci o površinama i operaterima uključenim u organsku proizvodnju (proizvođači i prerađivači), identifikovana su sledeća 4 moguća regiona za regionalno specifičnu organsku proizvodnju:

- 1) Vojvodina,
- 2) Zapadna Srbija - Mačva, Zlatiborski i Kolubarski okrug, nadalje će se koristiti pojam zapadna Srbija,
- 3) Južna Srbija - Toplički i Nišavski okrug, nadalje će se koristiti termin južna Srbija i
- 4) Jugoistočna Srbija - Pčinjski, Jablanički i Pirotski okrug, nadalje će se koristiti pojam jugoistočna Srbija.

Indikatori popularnosti organske poljoprivrede u regionu su procenjeni preko udela kultura u ukupnoj organskoj proizvodnji i udelu površina uključenih u organsku proizvodnju. Selekcija je pažljivo urađena prema podacima dobijenim od kontrolnih organizacija i prema geografskim uslovima u regionu. Tradicionalno uzgajane vste u regionu su u većini slučajeva i proizvodi koji su

najbolje prilagođeni na klimatske uslove regiona. Stoga te vrste i proizvodnju kultura sa dobrom adaptiranošću u određenom regionu treba pojačati i smatrati regionalno specifičnim proizvodom. Prema klimatskom i geografskom položaju, najbolje prinose i kvalitet daju biljke koje su zapravo i gajene u gore pomenutim i preporučenim regionima.

Prilikom selekcije regionalno specifičnih proizvoda važno je uzeti u obzir tržište i tržišne mogućnosti.

Na osnovu ovih parametara sledeći region i regionalno specifični proizvodi su stekli značajnu prednost:

- Vojvodina za proizvodnju regionalnospecifičnih proizvoda:
 - povrće
- Zapadna Srbija za proizvodnju regionalno specifičnih proizvoda:
 - jagodasto voće - malina i kupina
- Južna Srbija za proizvodnju regionalno specifičnih proizvoda:
 - koštičavo voće - višnja i šljiva,
- Jugoistočna Srbija za proizvodnju regionalno specifičnih proizvoda:
 - stočarstvo.

U donjoj tabeli je prikazan udeo površina tipičnih organskih vrsta u ukupnoj organskoj proizvodnji u regionu i procentualna zastupljenost proizvođača u regionu.

Tabela 1 Izabrani region i proizvodi

PREDLOŽENI REGION	PREDLOŽENI PROIZVOD	UKUPNA POVRŠINA (HA)	% POVRŠINE U ODNOSU NA UKUPNU POVRŠINU U ORGANSKOM STATUSU U REGIONU	BROJ OPERATERA	% OPERATERA U ODNOSU NA UKUPAN BROJ ORGANSKIH OPERATERA U REGIONU
VOJVODINA	Povrće	56.8155	8.92	27	33.75
ZAPADNA SRBIJA	Malina&kupina	160.27	68.14	132	73.33
JUŽNA SRBIJA Toplički/Nišavski	Višnje&šljive	451.1319	90.81	265	85.8
JUGOISTOČNA SRBIJA Pirotski/Pčinjski/Jablanički	Stočarstvo	250.8691 pašnjaka u konverziji	1526 stoke u konverziji	20	64,52 (u ovom regionu)
		10.2905 u organskom statusu	439	4	

Vojvodina je plodna ravnica pogodna za gajenje sveg vrsta povrća, žitarica i industrijskog bilja, gde je prinos u adekvatnim uslovima veći nego u većini Srbije.

Srpsko jagodasto voće, maline i kupine imaju dobre fiziološke karakteristike i tražene su na stranom tržištu. I dalje postoji potreba da se istraže mogućnosti plasmana ove dve voćke kao finalnog proizvoda i pronalaženja načina kako da ove vrste postanu prepoznatljive u svetu - kako da postanu brend.

U južnoj Srbiji, u Topličkom i Nišavskom regionu je razvijeno voćarstvo. Koštičavo voće - višnje i šljive se proizvode na 91% organskih površina i 86% proizvođača proizvodi baš ove vrste. Šljive i višnje se prerađuju, i kao zamrznute i sušene odlaze na tržišta EU, SAD-a, pa čak i Japana. Midi Organic i od nedavno Lion Foods imaju ugovorenu proizvodnju sa lokalnim proizvođačima sa kojima

su napravili tzv. koooperative. Više od 70% proizvođača u ukupnom broju organskih operatera praktikuje ovu vrstu ugovornih odnosa - kooperaciju.

Jugoistočna Srbija (Pirotski, Pčinjski i Jablanički okrug) imaju prirodne uslove za stočarstvo. Platinjski kraj jugoistočne Srbije je idealan za stočarstvo i proizvodnju krmnog bilja. Kao manje razvijen region sa manje plodnim zemljištem, nedavno je započeo organsko stočarstvo. Iako još u konverziji 1526 grla pase na 251 ha pašnjaka. 64% proizvođača je uključeno u stočarstvo.

Stočarska proizvodnja bi trebala biti regionalno tipičan proizvod posebno autohtonih vrsta poput Buše. Organski proizvodi su proizvodi sa dodatom vrednošću pa zašto ih onda ne prioritizovati na državnom nivou i obezbediti im veću podršku označavanjem koraka u postajanju zemljom sa priznatim kvalitetnim organskim proizvodima u regionu. Nacionalni akcioni plan sa jasnim ciljevima u organskoj proizvodnji i stalan rad na njemu bez obzira na promene u političkoj sceni je prvi korak ka organskoj budućnosti.

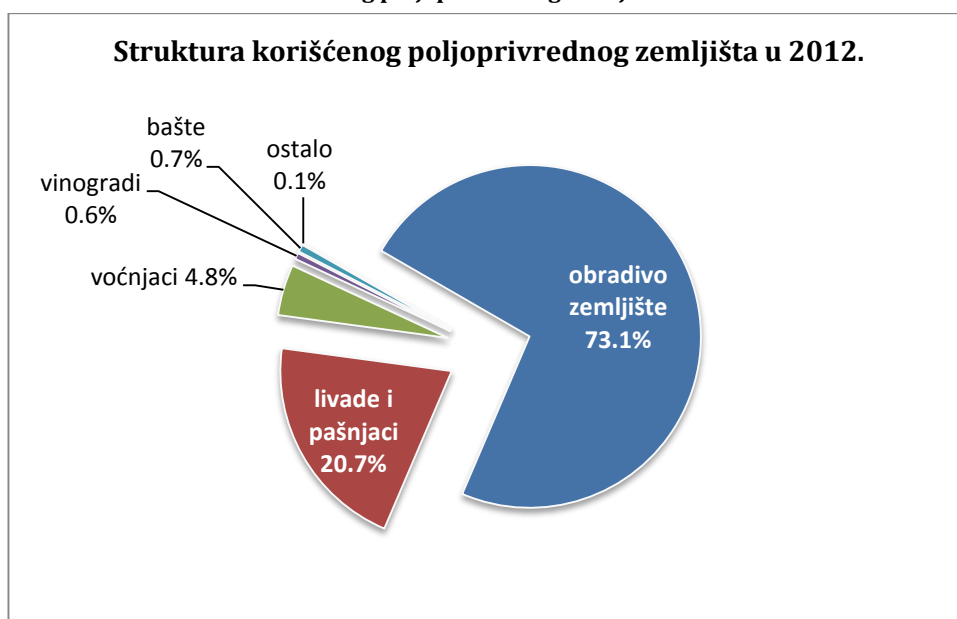
2. EKONOMSKA I INSTITUCIONALNA SREDINA U RAZVOJU ORGANSKE POLJOPRIVREDE U SRBIJI

2.1 Razvoj organske proizvodnje u Srbiji

Prema cenzusu iz 2012. Srbija ima 5346.597 ha poljoprivrednih površina pri čemu je distribucija sledeća:

- u 2012. obradive površine su činile 73,1% u ukupnim poljoprivrednim površinama, voćnjaci sa 4,8%, vinogradi sa 0,6%, livade i pašnjaci sa 20,7%, bašte sa 0,7% udela.

Grafik 1 1Struktura korišćenog poljoprivrednog zemljišta u 2012.



Prema rezultatima Cenzusa o poljoprivredi iz 2012, u Srbiji je zabeleženo 631.552 poljoprivredno gazdinstvo.

Rezultati su pokazali sledeće:

- od ukupnog broja registrovanog poljoprivrednog zemljišta u 2011/2012. je korišćeno 89%, to jest 3437.423 ha. Od ukupnog korišćenog poljoprivrednog zemljišta, 30% je zemljište u zakupu.
- prosečna veličina gazdinstva je 5,4 ha
- svako gazdinstvo u proseku ima 6 parcela, a kojih je svaka oko 0,98 ha,
- u 2011/2012. navodnjavanje je imalo 12% gazdinstava na 3% korišćenog zemljišta,
- 77% od ukupnih gazdinstava drži stoku, dok se pčelarstvom bavi 31287 gazdinstva,
- 95% od ukupnog broja traktora je starije od 10 godina,
- prosečan poljoprivrednik ima 59 godina,
- 43% od ukupnog broja članova gazdinstva i zaposlenih sa punim vremenom su žene.

Prema rezultatima Cenzusa porodična gazdinstva vode oko 5 ha. Ova površina nije konkurentna sa većim gazdinstvima i zadrugama. Budućnost ovih malih poljoprivrednih proizvođača je u organskoj proizvodnji kao alternativni intenzivne poljoprivrede. Proizvodnja specifičnih biljaka, nišni proizvo-

di uz podršku države mogu učiniti ove proizvođače samoodrživim. Stoga bi bilo pametno podržati poljoprivrednike u prelasku ka organskoj poljoprivredi kao opciji obezbeđivanja prihoda i očuvanja resursa.

Istorija proizvodnje organske hrane i prerade u Srbiji počela je još pre 20 godina. Srbija ima pogod- ne agroekološke, klimatske i agrotehničke uslove za organsku proizvodnju. Stoga je nekako bilo lakše pronaći odgovarajuće zemljište nego poljoprivrednike otvorenog uma.

Razvoj organskog sektora u Srbiji je počeo 1990-ih. U to vreme je prvo udruženje za organsku proizvodnju osnovano u Srbiji, u Subotici. Ovo udruženje, udruženje Terra's je pokrenulo brojne kampanje za promociju organske proizvodnje u Srbiji. U isto vreme ili nekoliko godina pre toga prve organske maline su izvezeno na tržište EU ali to nažalost nije dokumentovano jer u Srbiji u to vreme nije postojala organizacija i regulative za OP. Pametni preduzetnici su pronašli način da se sertifikuju od strane EU akreditovanih kontrolnih organizacija i izvezu srpske organske proizvode na međunarodno tržište kao sirovinu.

Statistička obrada podataka za organsku proizvodnju se godišnje ažurira prema podacima koje šalju ovlašćene kontrolne organizacije. Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine Repu- blike Srbije sa svojim Odeljenjem za organsku proizvodnju je nadležno za praćenje i ažuriranje podataka svih operatera u lancu vrednosti organske proizvodnje. Kontrolne organizacije godišnje šalju listu fizičkih i pravnih lica koje kontrolišu Odeljenju za OP posle čega se formira jedinstvena baza operatera uključenih u organsku proizvodnju. Nažalost, do finaliziranja izveštaja podaci iz 2013. nisu bili objedinjeni te se iz tog razloga u ovom izveštaju nalaze podaci iz 2012. Ipak neki dobijeni podaci pokrivaju celokupnu biljnu proizvodnju za 2013. s tim da nisu kategorisani prema regionima. Prema ovim podacima pod organskom proizvodnjom se nalazi 3186,8082 ha i 5041.1841 ha u konverziji. To znači da se svega 0,06% od celokupne poljoprivredne površine nalazi u organskom statusu, odnosno 0,15% kada se sumiraju organski status i konverzija.

Tabela 2 Struktura biljne proizvodnje u 2013.

VRSTA	KONVERZIJA (HA)	ORGANSKI STATUS (HA)	TOTAL
Žitarice	1608.2837	665.1399	2273.4236
Industrijsko bilje	505.6534	167.2358	672.8892
Povrće	28.9796	77.7863	106.7659
Krmno bilje	280.2871	314.6763	594.9634
Voće	324.4256	1159.9507	1484.3763
Začinsko i lekovito bilje	26.7219	105.9285	132.6504
Ostalo	46.0759	44.1098	90.1857
UKUPNO OBRADIVO	2820.4272	2534.8273	5355.2545
Livade/pašnjaci	2220.7569	651.9809	2872.7378
UKUPNO	5041.1841	3186.8082	8227.9923

U poređenju sa 2007. kada su nezvanični podaci pokazali da je 829,7 ha organskog obradivog zem- ljišta, ovo je značajan rast od 380%.

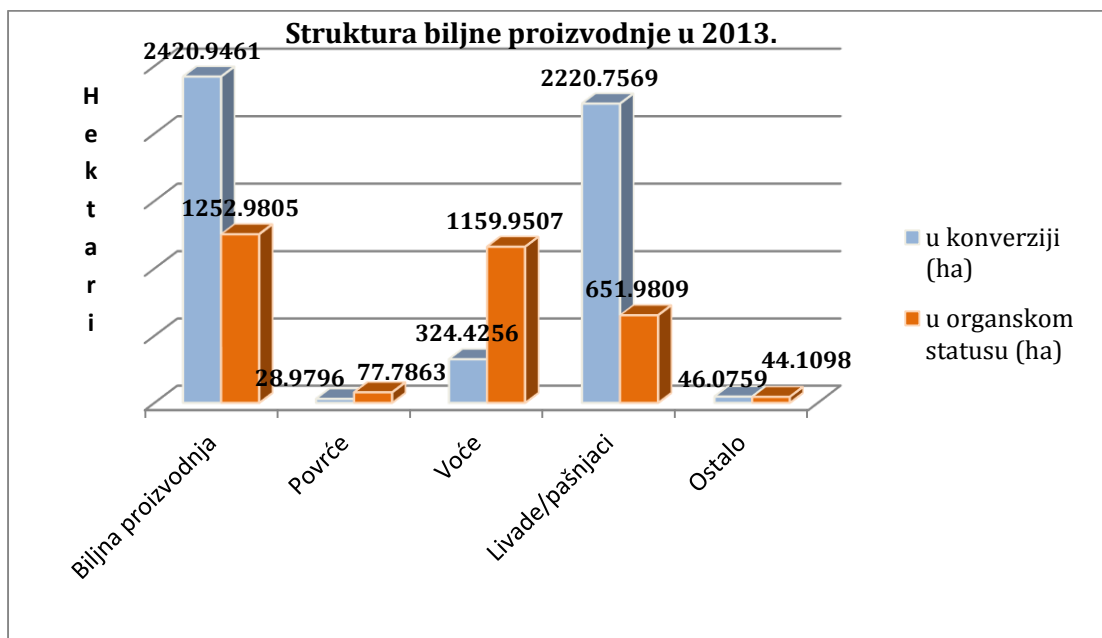
Sadašnji procenat svake organske biljne proizvodnje je prikazan na sledećem grafikonu:

Grafik 2 Organska biljna proizvodnja u 2013.



Na grafikonu 3. je pokazana distribucija organskih useva:

Grafik 3 Organska proizvodnja u 2013



Voćarstvo ima najveći udeo u ukupnim organskim površinama (36.40%), sledi proizvodnja žitarica (20.87%), livade i pašnjaci su zastupljeni na 20.46% zemljišta i povrće se proizvodi na 2.44%.

Na ukupnim površinama pod organskom proizvodnjom, višegodišnje biljke se gaje na 36.40%, a jednogodišnje na oko 41.75%. Razliku (21.85%) čine livade, pašnjaci, zaparloženo i neobrađeno zemljište.

Tabela 3 Struktura organske biljne proizvodnje u 2013.

	BILJNA PROIZ- VODNJA	ORGANSKA PRO- IZVODNJA (HA)	U KONVERZIJI (HA)	UKUPNO (HA)
VIŠEGODIŠNJE BILJNE VRSTE	Jabuke	328.1615	6.8014	334.9629
	Maline	223.1874	118.5266	341.714
	Jagode	142.7057	1.9525	144.6582
	Šljive	169.5727	80.4805	250.0532
	Višnje	54.0640	28.2537	82.3177
	Ostalo	242.2594	88.4109	330.6703
	UKUPNO	1159.9507	324.4256	1484.3763
JEDNOGODIŠNJE BILJNE VRSTE	Kukuruz	53.3152	911.6160	964.9312
	Pšenica	44.4525	223.9912	268.4437
	Soja	155.9199	254.3467	410.2666
	UKUPNO	253.6876	478.3379	732.0255
	Povrće	77.7863	28.9796	106.7659
OSTALE RATAR- SKE KULTURE		893.3644	1915.8863	2809.2507
ZAČINSKO I LEKOVITO BILJE		105.9285	26.7219	132.6504
OSTALO		44.1098	46.0759	90.1857
LIVADE		651.9809	2220.7569	2872.7378
UKUPNO		3186.8082	5041.1841	8227.9923

U okviru kategorije višegodišnjih kultura, maline, jabuke i šljive dominiraju, slede ih višnje, dunje i kupine. Žitarice, soja i povrće su najvažnije jednogodišnje kulture koje se gaje. Iako je jagodasto voće glavni izvozni proizvod, čini se da se poljoprivrednici odlučuju i za druge kulture, uglavnom za jabuke i šljive. Prema statistici iz 2012. jabuke, šljive i maline se proizvode na više od 88% sertifikovanih organskih površina u Srbiji.

Prema jedinstvenoj bazi trenutno u Srbiji ima oko 1470 zainteresovanih lica, u konverziji i u organskom statusu, 1356 proizvođača i oko 110 pravnih lica od kojih oko 30 su distributeri i maloprodaja.

Ipak, ovaj broj nije konačan s obzirom da neki od poljoprivrednika i/ili pravnih lica nisu u jedinstvenoj bazi podataka Ministarstva poljoprivrede.

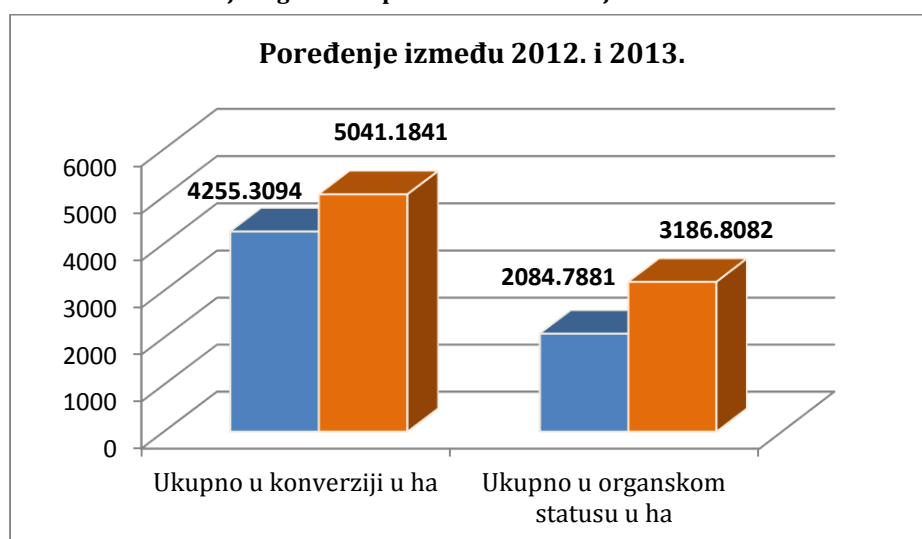
Tabela 4 Struktura organskih proizvođača

	U 2012.		
	U konverziji	U organskom statusu	UKUPNO
Pravna lica (prerađivači i izvoznici)	32	53	85
Poljoprivrednici	143	54	197
Poljoprivrednici u kooperativama	278	881	1159
Maloprodaja/distributeri	0	28	28
UKUPNO	453	1016	1469

U 2012, površine u konverziji su zauzimale 4255.3094 ha, dok je ovaj broj porastao u 2013. za 15.6 % i sada iznosi 5041.1841 ha, a razlika između 2012. i 2013. ukupno beleži rast od 30%.

Površina pod organskom proizvodnjom se povećala za 34,6 %. U grafiku je dat vizuelni pregled površina.

Grafik 4 Poređenje organskih i površina u konverziji u 2012. i 2013.



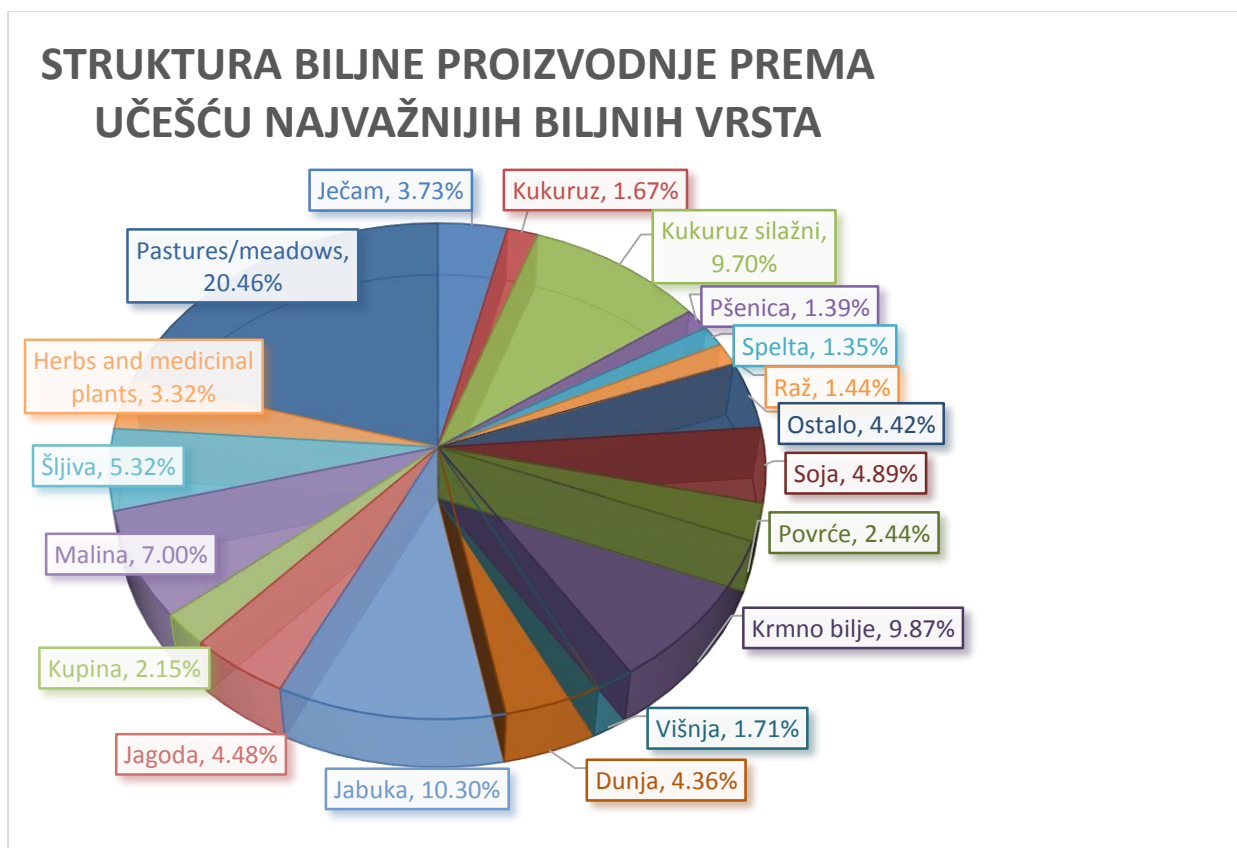
Stočarska proizvodnja je data u sledećoj tabeli:

Tabela 5 Struktura organske stočarske proizvodnje

ORGANSKA STOČARSKA PROIZVODNJA U 2013.			
	Broj jedinica/košnica (u konverziji)	Broj jedinica/košnica (u organskom statusu)	Ukupno
Goveda	323	1853	2176
Ovce	1238	2793	4031
Svinje	118	57	175
Koze	865	81	946
Perad	28	1362	1390
Magarci	9	12	21
Konji	162	48	210
Pčele	1337	603	1940
Šaran	655	0	655
UKUPNO	4735	6809	11544

Procenat udela organskih biljnih kultura je dat u sledećem grafiku.

Grafik 5 Struktura biljne proizvodnje prema udelu biljaka u 2013.



Investicije u organska gazdinstva su male ili uopšte ne postoje, plantaže su uglavnom stare, mehanizacija je zastarela, organizovana skladišta i platenici su na raspolaganju svakom trećem poljoprivredniku, i zakup zemljišta ili zajmovi za nabavku inputa ili mehanizacije praktikuje samo 5-20 % ispitanih poljoprivrednika. Budući investicioni plan je stoga veoma skroman i vezan je za investicije u navodnjavanje koji je većina voćara označila kao veliki nedostatak.

2.2 Regulative i institucionalna pozadina OP

Razvoj organskog sektora u Srbiji je počeo pre više od 20 godina prateći IFOAM pokret, osnivanjem prvog udruženja za organsku proizvodnju Terra's. Terra's još uvek radi na promovisanju organske proizvodnje i važnosti životne sredine sa ostalim NVO u Srbiji.

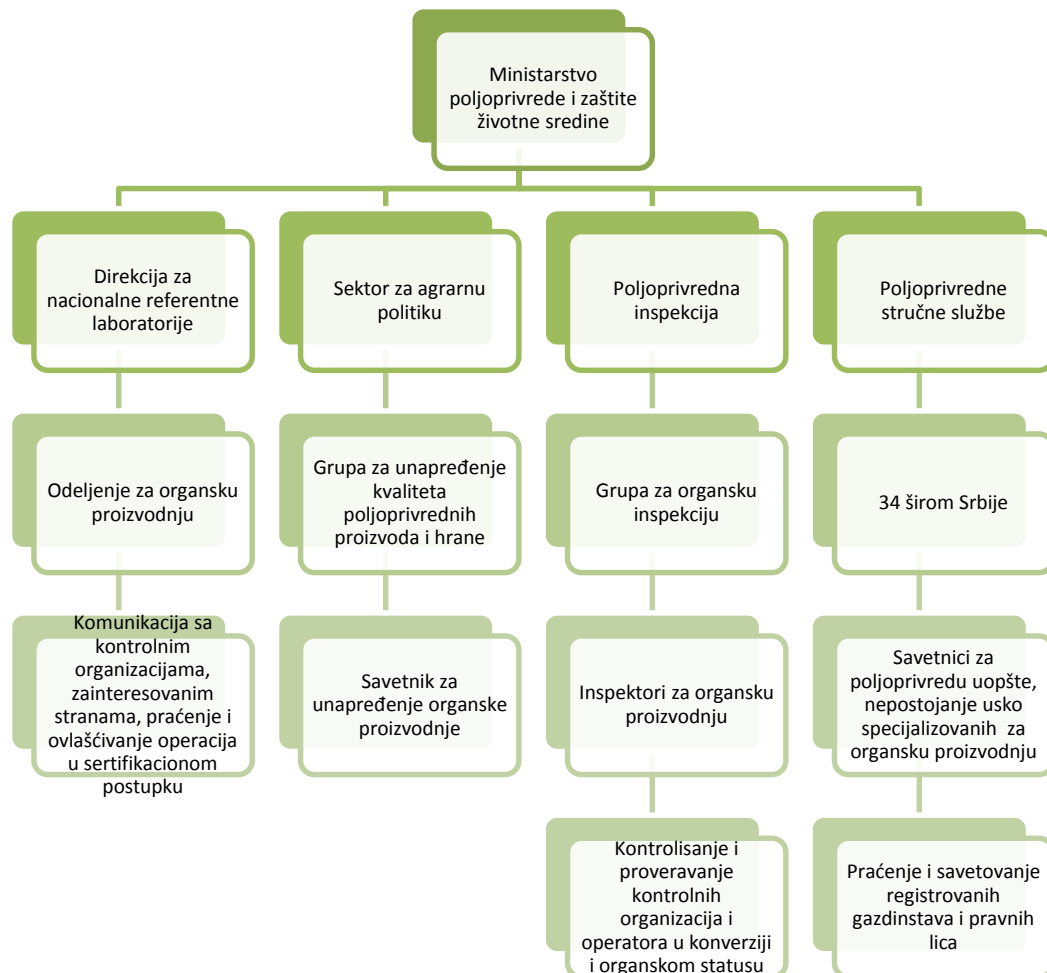
Kasnije, razvoj je prošao kroz sledeće faze:

- EU regulativa 2092/ 1991. je objavljena,
- prvi zakon o organskoj poljoprivredi u Srbiji je usvojen u 2000.,
- prva kontrolna organizacija u Srbiji je počela sa radom u 2003., koju je podržao Terra's u kooperaciji sa nemačkom kontrolnom organizacijom BCS,
- srpski proizvođači su 2010. po prvi put izlagali na sajmu biofah, čije su učešće podržali GIZ, SIEPA i USAID Agrobizins,
- EU regulative 834/2007 i 889/2008 su stupile na snagu,
- u 2011. uz podršku Ministarstva poljoprivrede, su osnovani regionalni centri za organsku proizvodnju u Selenči, Valjevu, Svilajncu, Leskovcu, a u 2013. i u Užicu,

- početkom 2011. usvojen je novi zakon o organskoj proizvodnji koji je usaglašivan sa EU regulativom.
- akreditovano je 6 kontrolnih organizacija za 2014.

Na slici ispod je predstavljena šema Ministarstva poljoprivrede i međusobna povezanost i organizacija.

Slika 1 Organizaciona šema



Srbija je počela primenu organskih principa pre nego što je usvojen Zakon o organskoj proizvodnji u 2000. Od 2006-2010. organska proizvodnja se zasnivala na Zakonu o organskoj proizvodnji i organskim proizvodima. Ovaj zakon i njegova podzakonska akta su detaljno regulisala sva pitanja vezana za proizvodnju, preradu, skladištenje, transport, trgovinu i označavanje organskih proizvoda.

Novi Zakon o organskoj proizvodnji je donesen 1. januara 2011. (Službeni glasnik RS, br.30/10). Taj novi Zakon je pripreman u skladu sa regulativama EU 889/2008 I 834/2007. Bez obzira na sve, Srbija se ne nalazi na listi trećih zemalja i pre pristupanja EU će morati usaglasiti sve zakonodavne okvire vezane za zdravlje i bezbednost hrane sa svim tačkama EU okvira.

Novi zakon o organskoj proizvodnji zamenio je Pravilnike o metodama organske biljne proizvodnje i o sakupljanju divljih biljnih i životinjskih vrsta iz prirodnih staništa metodom organske proizvodnje (2009.), Pravilnik o metodama organske stočarske proizvodnje (2002.), Pravilnik o tehnološkim

postupcima u preradi proizvoda dobijenih metodama organske proizvodnje, načinu čišćenje i sredstvima za čišćenje tehnološkim linija, dozovljenim sastojcima, aditivima i pomoćnim supstancama u preradi namirnica (2009.), Pravilnik o pakovanju, skladištenju i prevozu organskih proizvoda (2006.), Pravilnik o uslovima i načinu prometa organskim proizvodima (2008.), Pravilnik o izgledu znaka i nacionalnog znaka organskih proizvoda (2006.), Pravilnik o uslovima koje treba da ispuni pravno lice koje izdaje sertifikat, odnosno resertifikat za organske proizvode i o načinu njihovog izdavanja (2006.), Pravilnik o načinu vođenju evidencije i sadržini izveštaju na osnovu kojih se vodi evidencija u organskoj proizvodnji (2008.).

Nacionalni akcioni plan o organskoj proizvodnji je prvi put urađen u 2009. za period od 2010-2013. posle čega je usledilo formiranje Odeljenja za organsku poljoprivredu u okviru Ministarstva poljoprivrede, priprema novog zakona i priprema za ulazak na listu članica trećih zemalja.

U jesen 2012. MPZŽS je počelo sa pripremama za rad na programu za period od 2014-2020. koji bi bio u skladu sa EU ruralnom politikom. U martu 2012. kada je Srbija postala zemlja kandidat za ulazak u EU, istovremeno je dobijena mogućnost pristupanju IPA fondovima komponente V - za ruralni razvoj. To su takozvani IPARD fondovi gde je organska poljoprivreda jedna od mera u okviru IPARD programa. Ipak do sredine 2014. malo toga je urađeno da pripremi zemlju za EU fondove i implementaciju pete komponente IPA.

Nacionalni akcioni plan je još uvek u procesu usvajanja.

U novom Zakonu iz 2011. Odeljenju za organsku proizvodnju delegirani su sledeći zadaci:

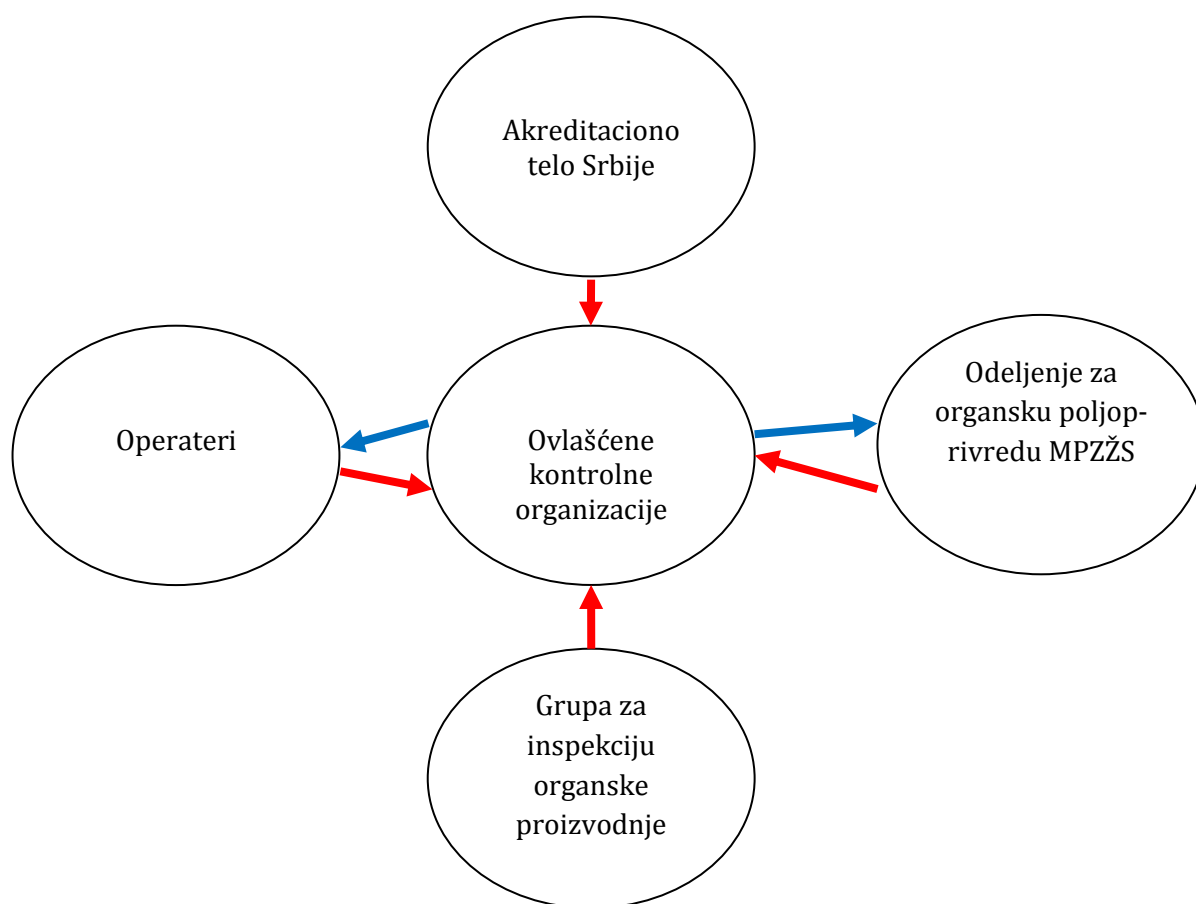
- autorizacija kontrolnih organizacija (KO) u Srbiji za poslove kontrole i sertifikacije,
- ažuriranje liste ovlašćenih kontrolnih organizacija i objavljivanje istih u Službenom glasniku,
- davanje kodova ovlašćenim kontrolnim organizacijama,
- vođenje podataka o proizvođačima, površinama pod organskom proizvodnjom, površinama pod samoniklim biljem, podacima o životinjama, izdatim sertifikatima, proizvodnji semena i sadnog materijala, izvozu, uvozu....
- održavanje i povlačenje ovlašćenja kontrolnim organizacijama ako nisu ispunile uslove predviđene zakonom.

Srbija trenutno ima 6 ovlašćenih sertifikacionih tela za 2014:

- Control Union Danube, Beograd,
- Ecocert Balkan, Beograd,
- EtkoPanonija, Novi Sad,
- Organic Control System, Subotica,
- Suolo e Salute, Beograd,
- TMS CEE, Beograd.

Broj ovlašćenih kontrolnih organizacija nije uvek isti i osim Ecocert-a koji sertifikuje velike prerađivače u zemlji, za neke kontrolne organizacije troškovi vođenja kancelarije samo za poslove organske kontrole i sertifikacije su preveliki da bi se KO samo time bavile. Istina je da Srbija ima velike mogućnosti, ipak je zemlja u razvoju i po broju organskih operatera i po organskoj površini.

Slika 2 Međusobni odnosi u procesu organske proizvodnje



Sve ovlašćene kontrolne organizacije su akreditovane prema SRPS EN 45011 standardu od strane srpskog akreditacionog tela (ATS), koji je sada zamenio SRPS/ISO 17065:2013 po kojem će sve KO morati biti akreditovane do 2015. Pored sakupljanja podataka o površinama, količinama i uveznoj dokumentaciji OOP prati izvoz organskih proizvoda u saradnji sa Ministarstvom za finansije (Upravom carina). U dole prikazanoj šemi su pokazane veze između kontrolnih organizacija i relevantnih aktera (Slika 2).

Podsticaji za organsku poljoprivredu su određeni Uredbom MPZŽS. Ministarstvo poljoprivrede je u 2005. prvi put finansijski podržalo organske proizvođače kroz subvencionisanje sertifikacionih troškova. Do tog perioda Zakon nije bio usvojen niti su bile prisutne u Srbiji kontrolne organizacije. Jedno udruženje se prijavilo i dobilo subvencije u iznosu od 224.000 dinara. Godinu dana kasnije, u 2006. aplikanti su dobili 1.898.005 dinara ukupno za period konverzije, sertifikaciju, promociju i zaštitu lokalno proizvedenih organskih proizvoda, edukaciju proizvođača, demo farme i ostalo.

U 2007. i 2008. pravni okvir uključivao je subvencionisanje perioda konverzije. Zahvaljujući zvaničnoj protužbi upućenoj od strane inspekcije u 2007. u kojoj se navodi da je kontrolna organizacija uključena u potpisivanje ugovora sa proizvođačima i izdavanje sertifikata pre dobijanja ovlašćenja od Ministarstva i zbog nepotpune dokumentacije koju su proizvođači podneli, odobren je zahtev samo jednom podnosiocu u iznosu od 22.496 dinara.

Sva registrovana gazdinstva i pravna lica su mogla da se prijave za dobijanje subvencija.

Tokom proteklog perioda organski proizvođači se nisu mogli osloniti na subvencije zbog njihove nedoslednosti i nekontinuiteta u davanja. Nije postojala ni čista vizija niti smernice unutar države koje bi mogle proizvođačima pružiti oslonac i dati mogućnost da planove prave u skladu sa tim.

U 2011. subvencije su davane fizičkim licima/gazdinstvima, pravnim licima, zadrugama, proizvođačima, obrazovnim institucijama u skladu sa površinom u konverziji i to:

- 1) 36.000 dinara/ha za ratarsku proizvodnju,
- 2) 50.400 dinara/ha za povrtarsku proizvodnju,
- 3) 64.800 dinara/ha za voćarsku i vinogradarsku proizvodnju,
- 4) 21.600 dinara/grlu krupne stoke za najmanje 4 grla,
- 5) 7.200 dinara/grlu sitne stoke za najmanje 10 grla,
- 6) 720 dinara/jedinici živine za najmanje 100 jedinki,
- 7) 2.800 dinara/košnici za najmanje 30 košnica.

Podsticaji za fizička lica, gazdinstva, pravna lica, proizvođače, zadruge, obrazovne institucije u organskom statusu i to:

- 1) 30.000 dinara/ha za ratarsku proizvodnju,
- 2) 42.000 dinara/ha za povrtarsku proizvodnju,
- 3) 54.000 dinara/ha voćarsku i vinogradarsku proizvodnju,
- 4) 18.000 dinara/ krupne stoke za najmanje 4 grla,
- 5) dinara/ sitne stoke za najmanje 10 grla,
- 6) 600 dinara/ jedinici živine za najmanje 100 jedinki,
- 7) 2.400 dinara/ košnici za najmanje 30 košnica.

Trenutno se proizvođači mogu osloniti na 34 poljoprivredne stručne službe gde je zaposleno 235 savetodavaca. Poljoprivredne stručne službe se nalaze pod nadležnošću Ministarstva poljoprivrede, Vlade Srbije i Pokrajinskog sekretarijata za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo.

Niko od savetodavaca nije usko specijalizovan za organsku proizvodnju jer je organska proizvodnja tek jedan deo usluga koje pružaju na terenu.

Privatne kompanije su takođe prisutne kao pružaoci savetodavnih usluga u organskom sektoru i usluge pružaju na osnovu ugovornih obaveza.

Gazdinstva koja se bave organskom proizvodnjom imaju organsku proizvodnju kao jedini oblik proizvodnje ili uz nju imaju i konvencionalnu proizvodnju. U oba slučaja organski proizvodi su namenjeni tržištu. Stoga bi podrška države trebala pratiti potražnju i trendove na tržištu.

Što se tiče organskih inputa poput semena, sadnog materijala, sredstava za zaštitu itd. oni retko mogu pronaći na tržištu, a čak i kada se pronađu, njihove količine su ograničene. Drugi problem je lista registrovanih vrsta i sorti dozvoljenih za uvoz što ponekad može predstavljati ograničavajući faktor tokom uvoza organskog semena koje ne može da se uveze ukoliko se ne nalazi na listi. Domaća organska semena su lošijeg kvaliteta i/ili je sortiment vrlo skroman. Isto važi i za sadni materijal koji je teško naći u Srbiji. Takođe, poljoprivrednici ne znaju gde bi mogli kupiti proizvode koji su dostupni na srpskom tržištu.

U Srbiji svaki drugi poljoprivrednik drži stoku, i to svega nekolicinu, svakako nedovoljno da se stajnjakom sa gazdinstva obezbede hranjiva za 5-6 ha zemlje (koliko ima 60% poljoprivrednika).

Oplemenjivači zemljišta i sredstva za ishranu bilja se mogu naći na tržištu ali po prilično viskim cenama, i ostaje pitanje isplativosti nabavke takvih sredstava. (izvor: GIZ studija).

Proizvođači se tokom zaštite biljaka oslanjaju na proizvode na bazi bakra i sumpora, ili na biljne čajeve koje sami pripremaju na svojim gazdinstvima. Čajevi se pripremaju od belog luka, koprive ili neke druge biljke koja se je pokazala dobrom u organskoj zaštiti bilja. Nedostatak organskih zaštitnih preparata je najčešća pretnja novim organskim proizvođačima, nemogućnost adekvatnog tretiranja u slučaju pojave bolseti je ograničavajući faktor za mnoge poljoprivrednike koji razmišljaju da uđu u OP. U skladu sa tim se i broj organskih proizvođača slabo povećava. Sa druge strane organski proizvođači nisu voljni da dele pozitivne prakse ili mere borbe koje su se pokazale kao dobre sa drugim poljoprivrednicima. Transfer znanja između poljoprivrednika je ograničen i često se proizvođači osećaju ugroženi od strane konkurencije.

3.METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je bio:

- 1) da se istraže i identifikuju kapaciteti u okviru grupa poljoprivrednika, prerađivača, organizacija i državnih predstavnika u okviru OS,
- 2) da se istraže i identifikuju glavne pitanja i potrebe u razvijanju kapaciteta unutar odabranih regiona,
- 3) da se istraži lanac vrednosti za svaki regionalni organski proizvod,
- 4) da se ispituju postojeći tipovi veza u okviru OS,
- 5) da se istraži tržište i tržišni kanali,
- 6) da se identifikuju prerađivački kapaciteti i najčešći vid prerade,
- 7) da se istraže potrebe za obukama i treninzima za različite organske aktere,
- 8) da se daju preporuke za unapređivanje sistema izgradnje kapaciteta.

Metodologija korišćena u ovoj studiji je zasnovana na:

- 1) fokusu cilja istraživanja. Prema njemu je izabran:
 - pristup,
 - metode prikupljanja podataka,
 - metode analize podataka.
- 2) Tipovi i izvori informacija potrebnih i dostupnih,
- 3) Dostupnost izvora informacija (zvanični podaci, dostupni podaci, lične informacije i kontakti, iskustvo sa terena...),
- 4) Vreme za prikupljanje podataka.

Fokus istraživanja su gazdinstva i pravna lica u 4 odabrana regiona u Srbiji. Posle revizije dostupnih sekundarnih podataka, baze podataka Ministarstva poljoprivrede, konsultovanja literature i publikacija iz organskog sektora, web sajtova, informacija dobijenih od različitih udruženja iz ovog sektora u Srbiji, je izabran pristup metodologiji. Nakon što je izabran broj proizvođača i tipovi odabranih regionalnih proizvoda istraživanje je bilo suženo na specifične kategorije gazdinstava i regionalne specifične proizvode. Istraživanje je sprovedeno na četiri odabrana regiona sa proizvođačima (fizička i pravna lica) i 4 odabrana organska proizvoda. U Vojvodini organski povrtni su posećeni, u zapadnoj Srbiji su posećeni proizvođači jagodastog voća (maline i kupine), u južnoj Srbiji su posećeni proizvođači koštičavog voća (šljiva i višanja), a u jugoistočnoj Srbiji su intervjuisani stočari.

Metode prikupljanja podataka su se zasnivale na sekundarnim podacima kako bi se dobio kvantitativan pregled broja proizvođača koji posluju sa regionalnim proizvodima i njihova procentualna zastupljenost u ukupnom broju organskih operatera u izabranom regionu. Ovi kvantitativni rezultati daju uvid u strukturu i u površnu analizu sektora, za temeljnije istraživanje kvalitativni metodi su se primenili. Kvalitativni metodi su trebali da obezbede odgovore na zajedničke probleme sa kojima se operateri suočavaju posmatrano iz različitih perspektiva, (perspektiva poljoprivrednika, prerađivača, kontrolnih organizacija, distributera...) i sa kojima se je mogla uraditi triangulacija podataka.

Izabrane metode analiza podataka su:

- 1) sekundarni podaci poput konsultacije literature, informacije iz NVO sektora, Ministarstva poljoprivrede, GIZ, itd.
- 2) intervjui na terenu:
 - a. polu-strukturirani lice u lice intervjui, gde pripremljena pitanja dozvoljavaju malo fleksibilnosti prilikom intervjuisanja,
 - b. fokus grupa kada je potrebno racionalno upotrebiti vreme,
 - c. posmatranje učesnika kada to okolnosti dozvoljavaju. Planom je predviđeno da većina intervjua bude tokom zimskog perioda zbog manjeg obima posla poljoprivrednika u ovo doba godine.
- 3) upitnici na terenu:
 - a. upitnici koje popunjavaju sami učesnici u kombinaciji sa intervjuiima gde će se na neka pitanja ponuditi više odgovora za zaokruživanje ili će se zahtevati jednostavne informacije poput imena, lokacije, itd.

Problemi kod ovih metoda su uglavnom dostupnost vremena učesnika i njihova spremnost na saradnju i odgovaranje na osetljiva pitanja. Ipak, većina operatera su bili pristupačni i kooperativni. Nadalje, pre samog početka istraživanja zaključeno je da odgovori tipa da/ne kao i štikliranje odgovora neće služiti svrsi. Kako bi se uštedelo na vremenu tokom intervjua ostala je opcija da se učesnicima pročitaju pitanja gde će anketirana lica moći odabrati neki od ponuđenih odgovora i obezbediti informacije na jednostavna pitanja vezana za lične informacije. A kada je bilo potrebno ući u suštinu pitanja, kao kada je tražen podatak o postojećim kapacitetima, izazovima, potrebama za obukama, praksa je bila da im se postave otvorena pitanja.

Polu-strukturirani intervjui su se odvijali nakon dobijanja prve informacije kako bi se dobili kvalitativni podaci na pitanja vezana za probleme na terenu, njihov odnos sa drugim proizvođačima i akterima u OS, obrazovanjem iz OP, tržištu, itd. 80% poljoprivrednika je bilo intervjuisano pojedinačno na svojim gazdinstvima, pijacama, kancelarijama, seminarima, u nekim slučajevima su organizovani intervjui fokusnih grupa jer je lokalna rasprostranjenost poljoprivrednika onemogućila intervjuisanje na mestu, sa druge strane to bi iziskivalo dosta resursa da se poseti svaki učesnik, pri čemu bi ostali isti. Stoga su poljoprivrednici u jugoistočnoj Srbiji okupljeni na jednom mestu i svako od njih pojedinačno intervjuisan. Ispitivani učesnici su pokazali veliko interesovanje za ovakav tip istraživanja. Svi su bili kooperativni i spremni da daju iskren odgovor i svoj pogled na glavna pitanja vezana za organsku proizvodnju u regionu. Poljoprivrednici su već bili poznati jedni drugima i tokom intervjua su se osećali prijatno u društvu i aktivno učestvovali u intervjuisanju i ohrabrivali su jedni druge u davanju otvorenih i sopstvenih pogleda i mišljenja. Zbog strukture i specifičnosti pojedinih pitanja svaki od njih je morao da bude dodatno intervjuisan. U ostala tri regiona je korišćen individualan pristup.

Za potrebe istraživanja su urađeni intervjui u svakom od odabranih regiona, 5-8 intervjua sa svakom grupom aktera. Za ovo istraživanje je pripremljen set pitanja sa ciljem da se oceni situacija na gazdinstvima vezana za površine pod organskom proizvodnjom, strukturom i veličinom gazdinstva, godinama starosti, obrazovanjem, izvorom organskih inputa, razmišljanjima poljoprivrednika, uobičajenim problemima u proizvodnji, tržišnim mogućnostima, preprekama i budućim planovima razvoja. Broj i struktura pitanja zahtevala je najmanje 1-2 sata provedenih sa svakim od anketiranih lica. Naravno, ovo ne bi bilo moguće izvesti tokom perioda vegetacije, pa čak i tokom zimskog perioda je ispitivač morao biti vrlo pažljiv sa dogovaranjem intervjua i paziti na vreme i odabrati najbolji pristup učesnicima. Kao najbolji pristup se pokazao dolazak u posetu sa lokalno poznatom

osobom (inženjerom, konsultantom, savetnikom, itd.) kada su poljoprivrednici imali više poverenja u istraživanje i njegovu svrhu. Anketirani su nevoljno popunjavali upitnik, više im je odgovarala opcija usmenog odgovaranja kada je anketar beležio odgovore u upitniku. Sa druge strane to je otvorilo mogućnost dobijanja širih odgovora nego što bi to inače bio slučaj.

Istraživanje je pokrilo 34 individualna poljoprivrednika (predstavnik svake tipične grupe poljoprivrednika), 4 prerađivača, 2 kontrolne organizacije, 1 Institut za povrtarstvo i 1 udruženje organskih poljoprivrednika, 1 poljoprivrednu stručnu službu, 2 NVO, nekoliko poljoprivrednih apoteka. Rezultati treba da odražavaju trenutnu situaciju u regionu u pogledu organske proizvodnje ali i probleme sa kojima se ovi proizvođači nose.

Tabela 6 Lista pitanja pokrivenih istraživanjem

Lista najvažnijih pitanja i područja neophodnih za adekvatnu ocenu OS je pripremljena. Skoro svi akteri su posebno ispitani o sopstvenim kapacitetima, izazovima i budućem razvoju kao što je to predstavljeno u tabeli područja istraživanja.

CILJNA GRUPA	PODRUČJA POKRIVENA UPITNIKOM
Poljoprivrednici	struktura gazdinstva profil poljoprivrednika kapaciteti gazdinstva post žetvene operacije i prerada tržišni kanali potrebe za obukom izazovi u proizvodnji i plasmanu budući planovi odnosi između različitih zainteresovanih aktera (MPZZS, poljoprivrednika, NVO...) isplativost proizvodnje
Prerađivači	profil prerađivača kapaciteti prerađivača interni sistem kontrole i mere procene rizika tržišna orijentacija potrebe za obukom izazovi u OS budući razvoj odnosi između poljoprivrednika, kontrolnih organizacija i predstavnika državnih organa
NVO sektor	profil i kapaciteti NVO sektora polje delovanja odnosi između drugih NVO i individualnih poljoprivrednika
Kontrolne organizacije	profil kontrolnih organizacija saradnja sa državnim organima, NVO sektorom i ATS-om
Proizvođači organskih inputa	struktura i kapacitet tržišni kanali potrebe za obukom izazovi i potrebe saradnja sa proizvođačima

Selekcija anketiranih je urađena prema strukturi gazdinstva- glavnim fokusom proizvodnje na imanju, lokacijom, pristupačnosti - nisu svi bili voljni da učestvuju u anketi. U regionima gde je najrazvijeniji odnos poslovanja kooperativa, bilo je mnogo lakše izabrati poljoprivrednike jer su svi

u istom polazaju u pogledu pristupa tržištu, proizvodnoj tehnologiji, problemima i izazovima prisutnim u regionu. U Vojvodini i jugoistočnoj Srbiji su obuhvaćeni proizvođači u organskom statusu, proizvođači regionalnih organskih proizvoda, gde su cela gazdinstva u organskom statusu ili njihov samo deo, orijentisani ka tržištu. Zbog malog broja takvih, pokušao se odabrati uzorak koji bi bio što reprezentativniji.

Vreme predviđeno za ovo istraživanje je bilo od decembra do početka februara. Nažalost, Srbija je tokom zime pretrpela ozbiljne snežne padavine u skoro celoj državi što je sprečilo istraživanje na terenu. Do početka marta su bili završeni intervjui i njihova analiza i započela je triangulacija.

Posle sakupljanja podataka, usledila je njihova traingulacija i analiza korišćenjem velikog broja tehnika analiziranja. Gde je to bilo moguće podaci su analizirani pomoću statističkih testova. Ipak većina informacija je kvalitativna, i kao takva uneta u formate, kategorisana i analizirana kako bi se sumirali nalazi. Rezultati su kasnije korišćeni za pisanje zaključka i preporuka.

3.1 Selekcija tipičnog gazdinstva

Tipično gazdinstvo predstavlja značajan udeo sličnih gazdinstava u regionu selekcionisanih prema veličini, aktivnostima na gazdinstvu, upotrebi zemljišta, proizvodnim sistemima i organizaciji rada. Dostupni statistički podaci i što je još važnije, sud eksperta je korišćen da definiše tipično gazdinstvo. Tipična gazdinstva nisu reprezentativna u statističkom smislu, ali moraju predstavljati u celini značajan udeo gazdinstva u zemlji. Broj tipičnih gazdinstava koji se određuju u zemlji zavisi od specifičnih karakteristika zemlje, raznolikosti gazdinstva i regionalnoj varijabilnosti.

Iako postoji svest da tipično gazdinstvo nikada neće biti reprezentativno u onom pravom statističkom smislu, no ako postoji onda je vredan prilog zvaničnim statističkim podacima o gazdinstvima. Uključivanje poljoprivrednika i savetodavaca u proces selekcije tipičnog gazdinstva i njegova procena uticaja na promene u zakonodavstvu, daje realistične rezultate koji su blizu stvarnoj situaciji u organskoj poljoprivredi.

Organska gazdinstva uglavnom imaju raznovrsnije aktivnosti i proizvodnje u odnosu na konvencionalna i predstavljaju veću raznolikost poljoprivrednih sistema. Prema opisanoj metodološkoj proceni selekcionijim kriterijumima za identifikaciju tipičnog organskog gazdinstva su bili:

- regionalna distribucija organske poljoprivrede,
- veličina gazdinstva,
- glavni proizvodi, glavne aktivnosti na gazdinstvu,
- proizvodni sistem,
- pravna forma,
- marketinški kanali.

Identifikacija tipičnog gazdinstva je lakše kada je broj organskih gazdinstava veliki, jer je tad verovatnije da postoje regionalni centri gazdinstava istog tipa ili slične strukture. U mladom organskom sektoru, sa amlim brojem gazdinstava, skoro svako gazdinstvo je različito otežavajući svrstavanje u kategorije.

Onda kada se odabralo organsko gazdinstvo, odabralo se i jedno reprezentativno gazdinstvo za svaki tip grupe sa karakteristikama bliskim parametrima postavljenim za selekciju tipičnog gazdinstva. Tokom opširnog procesa intervjuisanja (jedan ili dva sata po osobi) čitav niz fizičkih i ekonomskih podataka je sakupljen.

Selektovana gazdinstva su morala da ispune sledeće zahteve:

- da bude u organskom statusu
- da je površina veća od hektara,
- da ga vode poljoprivrednici sa najmanje tri godine iskustva u organskoj poljoprivredi.

Poljoprivrednici/upravnici imanja su morali biti sposobni da odgovore na konkretna pitanja u vezi sa proizvodnjom i površinama svojih imanja i da imaju interes za istraživačku aktivnost. Knjigovodstveni podaci se koriste da nadomeste informacije dobijene tokom intervjua.

U slučaju drugih aktera (kontrolne organizacije, prerađivači, trgovci, maloprodaja) intervjuima je pokriven veći deo njih s obzirom na njihov mali broj. Selekcija intervjuisanih zainteresovanih lica je zasnovana na preporukama ostalih aktera - „metod snowball“.

SELEKCIJA TIPIČNOG GAZDINSTVA

Četiri izabrana regiona - Vojvodina, Zapadna Srbija, Južna Srbija i Jugoistočna Srbija su obeležene u donjoj mapi:

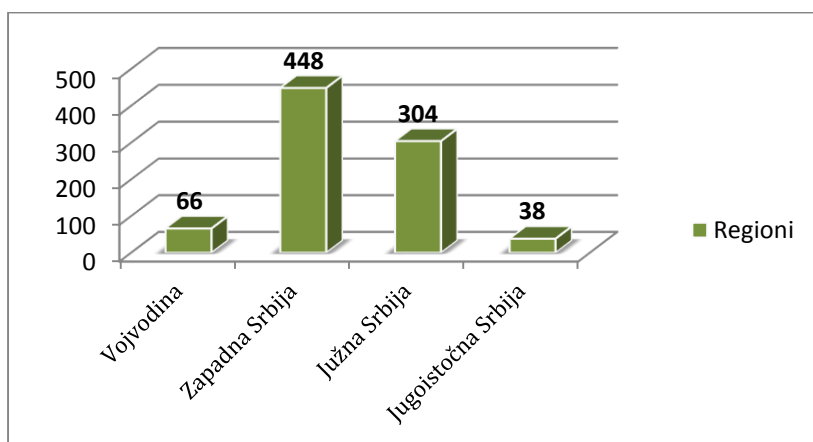
Slika 3 Izabrani regioni



U svakom od izabranih regiona tipično gazdinstvo je izabrano prema postavljenim kriterijumima i njihovoj procentualnoj zastupljenosti u regionu.

Na grafiku dole je pokazana distribucija organskih poljoprivrednika u regionu.

Grafik 6 Broj organskih operatera prema regionima



Prema postavljenim parametrima za selekciju tipičnog gazdinstva i odabranog regionalnog proizvoda sledeća tipična gazdinstva su:

1. U VOJVODINI

Mali poljoprivrednik je tipičan proizvođač organskog povrća, prosečna veličina gazdinstva je između 5-10 ha, gazdinstvo je potpuno organsko i tržišno orijentisano. Tipičan organski poljoprivrednik je počeo sa organskom proizvodnjom pre 10 godina i vodi ga kao porodičan posao.

Tipično gazdinstvo u Vojvodini vodi porodica i uglavnom jedini izvor prihoda dolazi iz organske aktivnosti. 75% gazdinstava je u potpunosti u organskom statusu. Mali poljoprivrednici su proizvođači povrća na otvorenom i stoga snabdevaju tržište tokom sezone. Njihovi proizvodi imaju sezonski karakter i manjih su količina te se zato uglavnom prodaju na zelenim pijacama ili supermarketima u Beogradu i Novom Sadu.

Sa druge strane, poljoprivrednici mogu prodati svoje količine organskim prerađivačima povrća u regionu. Ali čak i ako bi njihov celokupan prinos uzeo prerađivač, što u stvari znači da bi se oni mogli fokusirati samo na proizvodni ciklus i sačuvati resurse koje bi inače iskoristili za istraživanje tržišta, poljoprivrednici su i dalje podozrivi prema poslovnim predlozima lokalnih prerađivača. Razlog za to leži u činjenici da se njihovi organski proizvodi lako prodaju za gotovinu na pijacama i to za cenu koja je najmanje dva puta veća od one koju prerađivači nude.

Štaviše, postoje mogućnosti za preradu organskih sirovina u Vojvodini. Organska prerada, mlevenje i finalizacija krajnjeg proizvoda može da se uradi u jednoj od 7 većih preradnih kompanija ili u mlinovima manjeg kapaciteta. Veći preradni kapaciteti u regionu imaju svoju proizvodnju i stalno traže dobre, organske sirovine. Kompanije poput Repro trade, Galus doo, Suncokret doo, Zdravo Organic, Ekorporacija (podaci iz 2012) su glavni prerađivači u sektoru.

Tipično gazdinstvo u Vojvodini je porodično gazdinstvo gde je glavni proizvod povrće. Kako je površina tipičnog gazdinstva mala i/ili ograničena, organsko povrće je najvredniji proizvod - brzo vraća uloženi novac, poljoprivrednici mogu da ih prodaju na gradskim pijacama (ne postoji potreba za dodatnim troškovima za izgradnju nekih vrsta prodavnica) za gotovinu, i cena je dovoljno velika da pokrije sve troškove i obezbedi prihode za porodicu. Svi poljoprivrednici su se složili da je cena

organskog povrća dovoljan razlog za otpočinjanje i razvijanje njihovih gazdinstava. Povrtarstvo na ovim gazdinstvima treba razmotriti kao budući porodičan posao za buduće proizvođače i poljoprivrednike sa malim površinama.

2. U ZAPADNOJ SRBIJI

U zapadnoj Srbiji - tipično gazdinstvo je mešovito porodično gazdinstvo gde poljoprivrednici drže stoku i organsko voće. Stoka se drži u ekstenzivnim uslovima, a najvažniji organski proizvod je jagodasto voće - maline i kupine. Oko 60% svih organskih poljoprivrednika se nalazi u zapadnoj Srbiji i oni su proizvođači organskog jagodastog voća. Prosečno gazdinstvo ima manje od 20 ha, i u proseku 60% gazdinstva se koristi, dok je 40% pod šumama, pašnjacima, livadama ili se ne obrađuje. Površina pod organskim jag. voćem je mala, ipak i proizvodnja na manjim parcelama obezbeđuje dobar prihod jer je cena ovog voća visoka i nagrađujuća za poljoprivrednike. Glavni prihod dolazi od prodaje drva za ogrev i organskih plodova.

Tipično gazdinstvo u zapadnoj Srbiji je delimično u organskom statusu, stoka i ratarske kulture su u konvencionalnom statusu. To je uglavnom zbog odnosa koji poljoprivrednici imaju sa kupcima u regionu. Naime ovi poljoprivrednici su deo kooperative sa prerađivačima koji sertifikuju; prerađuju i plasiraju voće nakon berbe. 100% gazdinstava nije pristupno na tržištu sa svojim organskim voćem i celokupan prinos predaju ugovornoj strani. Poljoprivrednici ostvaruju dobit iz ovog odnosa jer oni dobijaju dobru cenu za prinos, a rizik bavljenja svežim i osetljivim plodovima snosi prerađivač.

Prerađivači/hladnjače u području poput Zadrugara, Berry Frost-a i Frikosa sklapaju ugovorne obaveze sa poljoprivrednicima gde se obavezuju da će preuzeti celokupan prinos. Cena se uglavnom unapred određuje po ugovoru ili se računa 20% premijum cena na tržišnu cenu konvencionalnog voća u trenutku branja plodova. Sa druge strane poljoprivrednici investiraju malo resursa u svoje zasade. Inputi koje koriste u proizvodnji uglavnom potiču sa gazdinstva poput stajnjaka, dok sredstva za zaštitu bilja obezbeđuje ugovorna strana/prerađivač. Svaki poljoprivrednik se nalazi u sistemu interne kontrole kompanije kao i količina isporučenih količina i isporučenih i upotrebljenih sredstava za zaštitu bilja. Na kraju svake godine prerađivač nadoknađuje troškove koje je imao za kupovinu sredstava za zaštitu bilja za poljoprivrednike. Ovo se uglavnom dešava tokom zimskog perioda kada poljoprivrednici nemaju toliko izdataka.

Operacije posle berbe i plasman na tržište za ove poljoprivrednike nije pitanje, oni ubrane plodove predaju ugovornoj strani. Pa čak i gajbice za berbu obezbeđuje prerađivač. Nakon žetve se plodovi predaju hladnjačama na doradu - sortiranje, zamrzavanje i pakovanje.

3. U JUŽNOJ SRBIJI

U južnoj Srbiji tipično gazdinstvo je slično onom u zapadnoj Srbiji. Poljoprivrednici su razvili isti koncept odnosa organske kooperative. Više od 70% poljoprivrednika u zemlji praktikuje ovaj tip kooperacije, dok je 30% od ovog ukupnog broja organskih poljoprivrednika u ovom regionu i proizvodi organsko koštičavo voće. Glavni proizvod su višnje i šljive. Poljoprivrednici su organski voćari i njihova gazdinstva su delimično u organskom statusu, što znači da iako mogu primenjivati organske principe, pod sertifikacijom se nalaze površine na kojima se gaji koštičavo voće - šljive i višnje - to jest površine pod plodovima za koje su poljoprivrednici i prerađivači postigli sporazum o kontroli i otkupu. Svaki poljoprivrednik drži stoku u ekstenzivnim uslovima i to predstavlja dobar input za đubrenje, stajnjak poreklom sa gazdinstva. Sredstva za zaštitu bilja obezbeđuje ugovorač.

Najvažnije organsko voće je šljiva koja se proizvodi na 86% površina i koju proizvodi 65% poljoprivrednika. Šljive se dorađuju, i zamrznute ili sušene prodaju na tržištu EU. Prerađivači poput Midi Organika i Lion Foods (Den Juro Organic) prave ugovore o internom sistemu kontrole i nosioci su sertifikacije.

4. U JUGOISTOČNOJ SRBIJI

Planinski region jugoistočne Srbije je idealan za stočarstvo. Kao manje razvijen region sa zemljištem slabije plodnosti, ovde je skoro otpočela organska stočarska proizvodnja. Iako još uvek u konverziji, 1526 grla stoke pase na 251 ha livada (podaci iz 2012). 64% poljoprivrednika je uključeno u stočarstvo.

Tipično organsko gazdinstvo je stočarska farma u organskom statusu sa više od 10 ha zemljišta. Tipičan regionalni proizvod su mlečne prerađevine poput sira pravljenog od kravljeg i ovčjeg mleka.

Specifičnost regiona su autohotone rase poput Buše i Pramenke koje se mogu koristiti i za proizvodnju mesa. Divlja, nenaseljena priroda, obilje pašnjaka i nezagađen habitat bi lako mogao pružiti stanište hiljadama grla stoke u ovom momentu. Ova šansa se treba iskoristiti posebno sada kada su poljoprivrednici ušli u organski status i svesni su prednosti koje organska sertifikacija donosi. Prirodno, blizina i tesne tradicionalne veze i trgovački odnosi sa Bugarskom je prednost za poljoprivrednike. Većina ih govori bugarski, te se jezik stoga ne može smatrati preprekom u traženju plasmana s druge strane granice.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA: OCENA POTREBA ZA IZGRADNJOM KAPACITETA

4.1 Situacija organskih proizvođača u Srbiji

Nedavnu studiju o organskom sektoru je uradio GIZ 2010. sa ciljem istraživanja organskih gazdinstava i sakupljanja podataka o tipičnom srpskom organskom poljoprivredniku. Istraživanje je pokrilo 140 poljoprivrednih gazdinstava koja se bave organskom proizvodnjom. Više od 60% posećenih gazdinstava obrađuje manje od 6 ha dok 25% ima od 10-20 ha. 15% organskih gazdinstava obrađuje površinu od 6-10 ha. Ovakve površine se vode uglavnom kao porodičan posao, i svako drugo gazdinstvo unjmljuje sezonsku radnu snagu.

Selekcija useva zavisi od veličine gazdinstva. Gazdinstva koja obrađuju više od 20 ha uzgajaju žitarice i uljarice, dok mala gazdinstva koja obrađuju manje od 5 ha uzgajaju žitarice na manjim površinama i za sopstvene potrebe, i uzgajaju jagodasto voće i drugo voće na ostatku svog zemljišta. Povrće se uglavnom uzgaja na gazdinstvima veličine od 5-10 ha. Sve gazdinstva koja imaju više od 5 ha ipak imaju delove koji nisu obrađeni, koji su se koristili kao pašnjaci ili su zaparloženi (izvor: Organska poljoprivreda u Srbiji 2013.).

Što je veće gazdinstvo veća je površina pod organskom sertifikacijom, ali nikada ne prelazi više od 15-25% od ukupne površine gazdinstva. Zemljište je uglavnom korišteno za uzgajanje jagodastog voća gde prevladavaju maline. Šljive i jabuke su najvažnije kulture kod voća.

Istraživanja sprovedena na kraju ove godine i početkom godine pokazala su kako se situacija promenila i da li se uopšte promenila u odnosu na gore navedeno. Istraživanje je pokrilo predstavnike tipičnih poljoprivrednih grupa. U Vojvodini tipično gazdinstvo je porodično gazdinstvo, proizvođači povrća. U zapadnoj Srbiji tipično gazdinstvo gaji jagodasto voće i ima kooperativne odnose sa prerađivačima. U južnoj Srbiji tipično gazdinstvo proizvodi koštičavo voće i ugovorno je vezano u kooperativne odnose sa prerađivačem. Tipično gazdinstvo na jugoistoku se bavi stočarstvom.

REZULTATI:

Godine

Sudeći prema odgovorima sakupljenim tokom direktnih razgovora i sa nasumičnim uzorkom poljoprivrednika, većina intervjuisanih je mlađa od 40 godina i to 32,4%, a 29,4% su između 41-44 godina.

U grupi od 45-54 se nalazi 23,5% čak manje se nalazi u grupi od 55-64 godina - oko 11,8%. A samo 2,9% je starije od 64 godine.

To bi značilo da suprotno uvreženom mišljenju, mladi ljudi ostaju u selima i počinju da žive od poljoprivrede i organske proizvodnje koja je danas privlačan sektor za male poljoprivredne proizvođače. Opet, ovi mladi poljoprivrednici se nalaze u napuštenim selima gde je većina populacije migrirala u veće gradove u potrazi za poslom. Trenutno, stopa nezaposlenosti u Srbiji je oko 21% i ako najavljene ekonomske mere budu implementirane ova će se stopa posledično povećati. Ipak, dok ekonomska situacija u gradskim sistemima u potpunosti zavisi od državne politike, u ruralnim područjima populacija ima prednost izbora - rad u poljoprivredi ili bilo kojoj sličnoj aktivnosti ili da čekaju ekonomski procvat u zemlji. Srećom slabija ekonomska situacija u ruralnim područjima

tokom godina je doprinela smanjenoj upotrebi hemijskih proizvoda i učinila Srbiju jednom od zemalja sa najnižim procentom korišćenja hemijskih sredstava po hektaru (40 kg/ha). Ovo je još jedna prednost koju srpski poljoprivrednik ima - mogućnost proizvodnje hrane sa dodatom vrednošću koja ima rastući trend u potrošnji - organska hrana.

Razlozi za otpočinjanje organske proizvodnje

Prema rezultatima istraživanja svi poljoprivrednici su imali različite motivaciju za otpočinjanje organske proizvodnje:

- 1) 43,3% je bilo inspirisano ekonomskim razlozima - veća cena organskih proizvoda, subvencije od strane države,
- 2) 29,7% je izjavilo da su ih privukli ekonomski i zdravstveni razlozi,
- 3) 13,5% je reklo da je organsku proizvodnju bilo lako primeniti zbog prirodnih uslova i manjeg broja inputa dozvoljenih u OP - jeftinija proizvodnja,
- 4) 13,5% je prešlo u organsku proizvodnju iz drugih razloga - neki usled nezaposlenosti, ili su promenili stil života.

Poljoprivrednici koji su se izjasnili da im je prelazak na organsku proizvodnju bio lak potiču iz siromašnijih područja gde se sredstva za zaštitu bilja ne koriste preterano. Jedina konstanta je stajanjak poreklom sa gazdinstva i proizvodi na bazi bakra, ali čak ni ovi tretmani se ne koriste redovno ili na vreme i na odgovarajući način usled slabije razvijene svesti poljoprivrednika i njihovog shvatanja organskih principa. Ovo je jedan od razloga zašto prinos malina varira na nekim gazdinstvima od 2 t na zapadu do 15 t na jugu Srbije.

Površina pod organskom proizvodnjom

Većina ispitanih poljoprivrednika, to jest 41,2% ima između 2-6 ha u organskom statusu, posle čega sledi 23,5% poljoprivrednika sa do 2 ha. Detaljna distribucija je data u tabeli ispod:

Tabela 7 Organska površina u ha po gazdinstvu

POVRŠINA U OP	% POLJOPRIVREDNIKA
<2 ha	23,5%
2-6 ha	41,2%
6-10 ha	5,9%
10-15 ha	5,9%
15-20 ha	0
20-25 ha	5,9%
25-50 ha	2,9%
50-75 ha	11,8%
75-100 ha	0
>100	2,9%

U poređenju sa istraživanjem koje je GIZ uradio u 2010. poljoprivrednici sa manje od 6 ha čine većinu, čak 64,7%, ali postoje i poljoprivrednici sa više od 20 ha organskih površina. 23.5% gazdinstava ima više od 20 ha. To je karakteristika regiona sa stočarskom proizvodnjom.

Stočni fond

Kao jedan od najvažnijih inputa u organskoj poljoprivredi je stajnjak poželjno sa poreklom iz ekstenzivne ili organske proizvodnje. Stoga je dobro znati da su poljoprivrednici svesni prednosti posedovanja sopstvenog stajnjaka. Prema odgovorima 91,2% poljoprivrednika drži stoku u organskim ili ekstenzivnim uslovima, samo 8,8% poljoprivrednika ne drži stoku uopšte i stajnjak nabavlja sa farmi koje su sertifikovane. To je dobar pokazatelj za buduću organsku proizvodnju. Poljoprivrednici sa stokom u ekstenzivnoj proizvodnji će lakše preći na organsku.

Status organske proizvodnje i period ulaska u OP

70,6% gazdinstava je delimično u konverziji, a 29,4% je potpuno u organskom statusu. Obično životinje nisu u organskom statusu jer bi to dovelo do povećanja troškova sertifikacije, a ne bi donelo nikakvu dodatnu vrednost poljoprivrednicima. Životinje se drže za potrebe gazdinstva i ako se prodaju, prodaju se kao konvencionalne.

Ako bi godina otpočinjanja organske proizvodnje pokazivala početke organske proizvodnje u Srbiji, po tome je u 1993. 8,8% poljoprivrednika započelo OP. To znači da su počeli OP prema principima o kojima su učili ali sertifikacija nije održavana tokom čitavog perioda.

U 1998. im se pridružilo 2,9% poljoprivrednika, posle čega je nastupila praznina od 6 godina kada je 2,9% poljoprivrednika otpočelo OP u 2004. Od 2004. najmanje je par novih organskih proizvođača ulazilo u OP godišnje. U proseku 9,49% proizvođača je godišnje pristupalo OP.

Savetodavne službe

Tokom proizvodnog ciklusa poljoprivrednici ne mogu da se oslone samo na savete savetodavnih službi u regionu, potrebno im je više. Ovaj servis je besplatan i finansira ga Ministarstvo poljoprivrede Srbije. Kao javni servis, savetodavci iz poljoprivrednih stručnih službi su obavezni da obezbede tehničku podršku svim registrovanim gazdinstvima u svom regionu. Poljoprivredne stručne službe imaju različit broj zaposlenih u zavisnosti od potreba i mogućnosti. Savetodavci nisu uvek u prilici da posete svakog poljoprivrednika ali su poljoprivrednici sa druge strane slobodni da kontaktiraju službu i potraže savet. Ipak, nemaju sve savetodavne službe savetodavce iz organske proizvodnje. Stoga se 26,5% poljoprivrednika ne oslanja na njihovu pomoć, a samo 8,8% je zadovoljno uslugom službe. Ostalih 64,7% koriste savetodavne usluge privatnih kompanija i udruženja.

Obrazovanje

Većina poljoprivrednika je završila stručnu srednju školu - 64,7%. Samo osnovnu školu ima 11,8%, 5,9% ispitanika je završilo višu školu, 11,8% je završilo Poljoprivredni ili Veterinarski fakultet. Neki drugi fakultet je završilo 5,9% ispitanika. Procenat ispitanika sa više od osnovne škole pokazuje da porodice svoju decu šalju u škole, a da je izbor ostajanja na gazdinstvu ili nalaženju posla u gradu na njima samima. Zato taj pojedinac mora imati iste uslove života i komfora u ruralnom području kao što to ima gradska populacija. Migracija u gradove i visoka stopa nezaposlenosti bi se mogla smanjiti ako bi se razlike između gradske i seoske populacije ublažila.

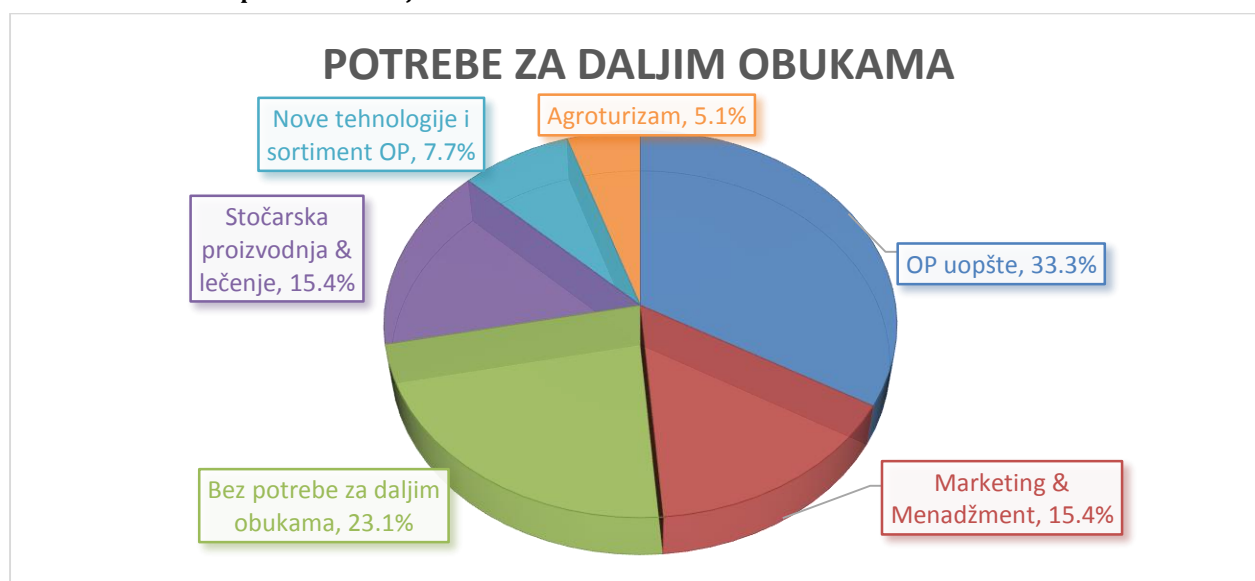
Obuke i potrebe za obrazovanjem

Svake godine poljoprivredne stručne službe, privatne kompanije ili NVO organizacije organizuju obuke i predavanja na kojima 23,5% poljoprivrednika nije učestvovalo na obukama ni jedan dan, 55,9% je provelo 1-4 dana u toku godine na obukama, 14,7% provelo je 5 dana na predavanjima o organskoj poljoprivredi i 5,9% je provelo više od 5 dana na stručnim obukama. Većina ovih obuka

se organizuje u zimskom periodu kada se poljoprivrednici odmaraju od sezone i pripremaju se za budući period.

Što se tiče tema o kojima bi želeli da saznaju više 33,3% bi želelo da sazna više o organskoj poljoprivredi uopšte, 23,1% je zadovoljno sa znanjem koje su stekli i ne vide potrebu za daljim obukama, 15,4% bi htelo da sazna više o stočarstvu i veterinarskom lečenju u organskoj proizvodnji, 15,4% bi cenilo obuke iz marketinga i menadžmenta, 7,7% misli da se postojeća znanja o organskoj poljoprivredi moraju upotpunjavati sa zanjima o onovim tehnologijama i varijetetima i stoga bi htelo da sazna više o novim dostupnim i adekvatnim organskim sortama. 5,1% razmišlja o agro-turizmu kao dodatnoj aktivnosti na gazdinstvu i hteli bi da saznaju više o tome (Grafik 7.).

Grafik 7 Potrebe operatera za daljim obukama



Očigledno poljoprivrednicima nedostaju poslovne i marketinške veštine gde oni nisu u stanju da se nose sa zahtevima tržišta ili nisu svesni svojih nedostataka. Poljoprivrednici koji prodaju proizvode direktno kupcima 41,2% njih je razvilo bolje komunikacijske i društvene veštine, dok je 58,8% koji imaju ugovore sa prerađivačima i odbijaju da saznaju više o tržišnim mogućnostima i upravljanju gazdinstvom. Obično ne vode finansijske knjige i nisu upoznati sa cenama i zahtevima tržišta i trgovine.

Radna snaga na gazdinstvu

Većina operacija u organskoj poljoprivredi je manuelna je je zabranjeno korišćenje teških mašina i/ili dozvoljene mašine nisu dostupne. Stoga poljoprivrednici upošljavaju sezonsku ili stalne radnike tokom cele godine. 73,5% ispitanih poljoprivrednika upošljava radnike. To znači da svako treće gazdinstvo upošljava dodatnu radnu snagu.

Budući planovi

Budućnost ispitanika je nejasna. 31,8% razmišlja o povećanju površina, 12,8% neće promeniti ništa u skoroj budućnosti, dok 2,6% razmatra smanjivanje ukoliko izostanu subvencije države.

Ipak, poljoprivrednici razmišljaju o otpočinjanju nove organske aktivnosti poput sakupljanja samoniklih plodova i njihovu prerađu, agroturizam, gajenje novih vrsta i postavljanje sistema za navodnjavanje u 52,9% slučajeva.

Naslednici gazdinstva

Poljoprivredna gazdinstva imaju tendenciju da održavaju poljoprivrednu praksu i obezbeđuju dovoljnu finansijsku stabilnost svojim članovima porodice. Sa aspekta naslednika 85,3% poljoprivrednika je sigurno da će se aktivnosti na gazdinstvu nastaviti dok 11,8% poljoprivrednika misli da će njihovi naraštaji potražiti posao izvan poljoprivrede ukoliko gazdinstvo ne bude finansijski stabilno.

Pozitivni primeri susednih zemalja mogu pružiti uvid u tipove aktivnosti koje se mogu implementirati na gazdinstvima kako bi se diverzifikovala ponuda i usput obezbedilo više prihoda i efikasno upotrebila radna snaga na gazdinstvu. Jedna od popularnih mera diverzifikacije je agroturizam ili eko turizam ili ruralni turizam kako se još zove. Ovaj tip ponude promovise region, prirodu, tradiciju, hranu i veoma je popularan kod ekologa i ljudi koji se brinu o prirodi i svesni su važnosti životne sredine. Uglavnom su prostorije u eko turizmu manjeg kapaciteta i tu se mogu smestiti manje grupe turista. Smeštaj mora biti odgovarajući, nameštaj osnovni, napravljen od prirodnih materijala ali da ispunjava kriterijume. Upotreba resursa je ekološka i priroda oko njih netaknuta. Naravno mora postojati neka vrsta infrastrukture, turisti moraju doći na gazdinstvo i treba im osnovni luksuz.

Vlasnici im tada mogu ponuditi domaće pripremljene organske proizvode, planinarenje ili šta im već mogućnosti dozvoljavaju.

Nedostatak subvencija i nedostatak državne podrške samo povećava već prisutno nezadovoljstvo između određenog broja poljoprivrednika i dugoročno gledano može dovesti do propadanja organskih gazdinstava. Ipak poljoprivrednici trebaju biti svesni dostupnih opcija i potražiti aktivnosti povoljne za njihovo gazdinstvo. Lokalne NVO, predstavnici lokalnih nadležnih organa i ostali akteri u organskom sektoru moraju raditi na promociji OP i diverzifikaciji organskih aktivnosti.

Trenutno su poljoprivrednici identifikovali mnogo ograničenja koji se mogu podeliti na sledeće grupe prema njihovoj važnosti:

- 1) ekonomska ograničenja (nedostatak finansijske podrške, nedostatak kredita sa povoljnijom kamatom, visoka cena organskih inputa, nedostatak sopstvenog kapitala, itd.) - 31,3%;
- 2) prirodna ograničenja (manja plodnost zemljišta, nedostatak vode, strmi tereni, usitnjene parcele, itd.) - 20,8%;
- 3) tržište i tržišne mogućnosti (nedostatak tržišta, teško je pronaći tržište u regionu, udaljenost od glavnih tržišta u državi, nedostatak kupaca, itd.) - 18,8%;
- 4) nedostatak organskih inputa (sadni materijal, semena, sredstva za zaštitu bilja, đubriva, stočna hrana, itd.) - 10,4%;
- 5) loši životni uslovi (nedostatak asfaltnih puteva, nedostatak infrastrukture, nedostatak vodovodnih mreža, itd.) - 9,41%;
- 6) slabija povezanost i lošiji odnosi sa državnim organima i odeljenjima Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede - sada Ministarstva poljoprivrede i zaštite životne sredine (česti su nesporazumi sa Upravom za agrarna plaćanja kada proizvođači podnose prijave za subvencije, pa i sa inspektorima za organsku proizvodnju, itd.) - 7,3%;
- 7) ljudsko ponašanje i ljudske navike (manja svest potrošača o organskoj hrani) - 2,1%.

4.2 Regionalne specifičnosti i potrebe za izgradnjom kapaciteta

Identifikovani regioni imaju sličnosti u pogledu proizvodnje, marketinga i investicione mogućnosti. Poljoprivrednici se suočavaju sa uobičajenim problemima i izazovima i u tom pogledu za sve regione je zajedničko:

- nedostatak diverzifikacije proizvodnje kod poljoprivrednika,
- nedostatak znanja o mogućnostima prerade u okviru gazdinstva,
- nedostatak interesa poljoprivrednika za udruživanje posebno kod poljoprivrednika koji obrađuju manje površine,
- nedostatak organskih inputa/semena, sadnog materijala, đubriva, proizvoda za zaštitu biljaka, oplemenjivača zemljišta, i organskog stajnjaka,
- nedostatak tržišta u mestu proizvodnje,
- nedostatak kvalifikovane radne snage,
- nedostatak kapitala/subvencija za dalje investicije, razvoj.
- izazovi u organskoj poljoprivredi kao što su kontrola štetočina, kontrola korova, stočna hrana, lečenje životinja,
- usitnjenost parcela,
- nedostatak znanja o organskoj proizvodnji i tržištu,
- nedovoljno stručan kadar u poljoprivrednim stručnim službama i nedostatak eksterne podrške/saetodavne službe nisu dovoljno kvalifikovane ili ne postoje u regionu,
- nedostatak komunikacije sa Ministarstvom poljoprivrede i relevantnim organima,
- loši životni uslovi/nedostatak asfaltnih puteva, nedovoljno razvijena infrastruktura, nedostatak vodovodne mreže, itd.
- ljudsko ponašanje i ljudske navike/slabija svest potrošača o organskoj hrani.

Ipak, svaki region poseduje pozitivne strane od kojih može dobiti korist. Zajednički problem svima je neophodnost treće strane koja bi bila u stanju da dobije pozitivne rezultate iz regionalnih prednosti jer se stiče utisak da lokalni proizvođači to nisu u stanju sami da urade.

Regionalne specifičnosti u Vojvodini:

- zemljište dobrog kvaliteta/lakše je dobiti visoke prinose u biljnoj proizvodnji,
- veća svest potrošača u odnosu na ostale regione,
- dobre cene proizvoda koja se postiže na pijacama.

Regionalne mane u Vojvodini:

- usitnjenost parcela,
- organska površina po gazdinstvu je prilično mala,
- nedostatak lokalnog tržišta/troškovi transporta i pakovanja povećavaju krajnju cenu,
- nedostatak preradnih kapaciteta na gazdinstvu,
- rezervisan stav starih proizvođača prema novima,
- nedostatak ponude tokom zimskih meseci.

Regionalne specifičnosti i prednosti u Zapadnoj Srbiji:

- mogućnosti zaposlenja za lokalno stanovništvo usled postojanja hladnjača za organske proizvode,
- poljoprivreda predstavlja izvor zaposlenja u ovom nedovoljno razvijenom regionu.

Regionalne mane u Zapadnoj Srbiji:

- nedostatak izvora za navodnjavanje,
- nedostatak dobrih puteva,
- nedovoljno investiranje u biljnu proizvodnju.

Regionalne specifičnosti i prednosti u Južnoj Srbiji:

- pogodni uslovi za voćarstvo,
- postojanje preduslova za diverzifikaciju ponude na gazdinstvu/agroturizam, druge vrste voćaka.

Regionalne mane u Južnoj Srbiji:

- nedostatak sistema za navodnjavanje,
- nedostatak infrastrukture,
- usitnjenost zemljišta,
- nedostatak komunikacije sa lokalnim nadležnim organima,
- starija populacija.

Regionalne specifičnosti i prednosti u Jugoistočnoj Srbiji:

- povoljni uslovi za stočarstvo,
- mogućnost diverzifikacije na gazdinstvu u vidu usluga i finalizacije proizvoda/proizvodnja sira, agroturizam, tržišne mogućnosti sa graničnim zemljama.

Regionalne mane u Jugoistočnoj Srbiji:

- nedostatak plodnog zemljišta/kvalitet stočne hrane i količine nedostaju,
- nedostatak prerađivih kapaciteta/nemogućnost prerade životinjskih proizvoda na gazdinstvu i snabdevanja tržišta proizvodima sa dužim rokom trajanja,
- nedostatak svesti potrošača.

Izgradnja kapaciteta kao proces jačanja i održavanja kapaciteta tokom vremena stremi ka ostvarenju sopstvenih razvojnih ciljeva. Kako bi se ovo postiglo, moraju se oceniti potrebe izgradnje kapaciteta sa aspekta individualnih proizvođača, organizacionog sistema u zajednici i sredine - gde društvo i organizacija funkcionišu.

Iako regionale specifičnosti variraju i obezbeđuju različite koristi proizvođačima u regionu, potrebe izgradnje kapaciteta su zajedničke za sve posebno sada kada je stopa nezaposlenosti 21% usled slabog ekonomskog rasta. Izgradnja kapaciteta unutar sektora poljoprivrede kao resursa pri ruci se čini kao jedino oruđe za dobijanje prihoda za ruralne sredine.

Potrebe ocenjene u ovoj studiji naročito u regionu Vojvodine bi bile da se podigne svest proizvođača u pogledu poslovnih i marketinških veština. Mala gazdinstva se uglavnom fokusiraju na prodaju na pijacama i gotov novac koji na ovaj način dobijaju. To svakako povećava troškove, zahteva dodatnu pripremu i pakovanje proizvoda i više vremena za transport i prodaju na mestu. Sa druge

strane saradnja sa drugim proizvođačima bi smanjila troškove operacije posle branja i proširila asortiman proizvoda da ne spominjemo mogućnost nabavke prerađanih linija na ovaj ekonomičniji način i troškovi nabavke koje bi se podelile na sve članove.

Trenutno ne postoji volja za udruživanjem i proizvođači nisu toliko otvoreni prema budućim organskim proizvođačima koje često vide kao konkurente na tržištu.

U Vojvodini se izgradnja kapaciteta treba kretati ka utvrđivanju veza između privatnog sektora i proizvođača, umrežavanju organskih proizvođača u regionu, umrežavanju sadašnjih i budućih proizvođača i izgradnji partnerstava između njih. Po ovom pitanju lokalni i regionalni organi bi trebali obezbediti podršku preko organizovanja poslovnih i stručnih seminara, obuka na terenu, podučavanju tehničkim veštinama, pospešivanju kritičkog mišljenja i donošenja odluka kod problema, a mesto njihovog održavanja može biti na otvorenom polju, u okviru neformalnih udruženja, u vidu otvorenih i poslovnih škola, kao i tradicionalnih učionica ili radionica.

Za Zapadnu Srbiju, Južnu Srbiju i Jugoistočnu Srbiju potrebe za izgradnjom kapaciteta su uglavnom slične ili iste. Prednosti regiona su uspostavljene poljoprivredne stručne službe koje se trebaju koristiti kao alati u izgradnji kapaciteta pojedinca, organizacije i celokupnog okruženja. Osnovane poljoprivredne stručne službe su u direktnoj komunikaciji sa MPZŽS i lokalnim stanovništvom i kao takve mogu prevazići nedostatak komunikacije između poljoprivrednika i nadležnih organa. Često savetodavcima nedostaje kompetentnost i sposobnost da ocene potrebe lokalne populacije stoga je preporučljivo da prvo sarađuju sa poljoprivrednicima, nadležnim organima i organizacijama u oceni postojećih kapaciteta i potreba koje se trebaju izgraditi i kretanjem u njihovom ostvarenju. Bio bi to izuzetan izazov za sve uključene strane da se odrede prioriteti, lociraju neophodni resursi, razmisli o održivim programima pogodnim za regione koji bi po mogućstvu doneli dugoročni regionalni i/ili nacionalni razvojni program.

Lokalni poljoprivrednici nevoljno primenjuju nove tehnologije i prakse, stoga bi lokalni organi trebalo da sarađuju sa civilnim sektorom, nacionalnim službama, relevantnim organizacijama, privatnim sektorom u mobilizaciji resursa i ohrabrivaju poljoprivrednika da prihvate inovativne prakse iz drugih regiona i/ili zemalja koje bi ojačale sopstvene kapacitete. Često, najvredniji izvor ovakovog znanja i know-how tehnologije su proizvođači u drugim zemljama i zakonodavci. Iz tog razloga MPZŽS i Vlada RS trebaju pospešiti javno-privatno partnerstvo (JPP) koje bi pokrenulo resurse privatnog sektora - tehničke, menadžerske i finansijske - da isporuče osnovne usluge poput infrastrukture i obrazovanja, neophodne za siromašnija područja i udaljene krajeve.

Jednom kada se uspostavi program izgradnje kapaciteta i identifikuju ciljevi, stalna obuka i proces učenja će postati integralan deo razvoja kapaciteta.

4.3 Glavni rezultati u izabranim regionima¹

U donjoj tabeli su prikazani rezultati glavnih parametara ispitivanih u studiji prema regionima.

Tabela 8 Rezultati istraživanja

PARAMETAR	JEDINICA	VOJVODINA (%)	ZAPADNA SRBIJA (%)	JUŽNA SRBIJA (%)	JUGOISTOČNA SRBIJA (%)
ORGANSKI USEV	Organsko povrće	12,5	/	/	/
	Organsko povrće + kon.stočarstvo	25	/	/	/
	Org. povr. + ratarstvo+ žitarice	62,5	/	/	/
	Organsko voćarstvo + kon. stočarstvo		100 (I maline, II kupine)	100 (I šljive, II višnje)	
	Organsko stočarstvo + pašnjaci, ratarstvo, lucerka	/	/	/	100 (I ovce, II krave)
GODINE	<40	25	50	16,7	50
	41-44	37,5	33,3	16,7	37,5
	45-54	37,5		16,7	25
	55-64	/	16,7	33,3	12,5
	>65	/		16,7	/
RAZLOZI ZA PRELAZAK U OP	Ekonomski	25	46,2	26,7	25
	Ekološki i zdravstveni	50	46,2	26,7	35
	Postojanje prirodnih preduslova - OP je bilo lako otpočeti i jefitno	/	7,7	26,7	20
	Drugo (životni stil, nezaposlenost)	25	/	20 (bolje tržišne mogućnosti)	20 (životni stil, društveni razlozi)
POVRŠINA	<2 ha	25	16,2	33,3	/
	2-6 ha	/	83,3	66,7	/
	6-10 ha	37,5	/	/	12,5
	10-15 ha	12,5	/	/	12,5
	15-20 ha	/	/	/	/
	20-25 ha	12,5	/	/	12,5
	25-50 ha	/	/	/	12,5
	50-75 ha	12,5	/	/	37,5
	75-100 ha	/	/	/	/
	>100 ha	/	/	/	12,5
STATUS U OP	Organski u potpunosti	62,5			62,5

¹Detaljni rezultati su dati u Aneksu IV.

PARAMETAR	JEDINICA	VOJVODINA (%)	ZAPADNA SRBIJA (%)	JUŽNA SRBIJA (%)	JUGOISTOČNA SRBIJA (%)
	Deo u organskom statusu	37,5	100 (stoka)	100	37,5
GODINA POČETKA OP START	1993	/	/	16,7	/
	1998	/	/	/	/
	2004	/	/	33,3	/
	2005	25	/	/	/
	2006	25	/	60	/
	2007	12,5	66,6	/	/
	2008	12,5	16,7	/	/
	2009	/	/	/	25
	2010	/	/	/	37,5
	2011	/	16,7	/	37,5
	2012	12,5	/	/	
	2013	12,5	/	/	
ŽIVOTINJE	Drži	62,5	100	/	62% ovce, 20,8% krave, 6,9% koze, 5,9% konji, 4,5% svinje, 0,9% magarci
	Ne drži	37,5	/	/	/
POLJOPRIVREDNE STRUČNE SLUŽBE	Koriste & korisne	37,5	100		50
	Ne koriste i/ili nisu od pomoći	62,5		100	50
OBRAZOVANJE	Osnovna škola	/	16,7	16,7	12,5
	Srednja škola	75	83,3	66,7	37,5
	Viša škola	/	/	16,7	/
	Poljoprivredni ili sličan fakultet	25	/	/	25
	Drugi fakultet	/	/	/	25
DANI PROVEDENI NA OBUKAMA	0	50	/	/	37,5
	1-3	25	100	50	37,5
	4-5	/	/	50	/
	>5	25	/	/	37,5
POTREBE ZA OBUKAMA	OP uopšte	25	50	50	20
	Stočarstvo i lečenje životinja	/	16,7	10	30
	Marketing & menadžment	12,5	/	10	20
	Nove tehnologije i nove sorte	12,5	/	/	/
	Agroturizam	12,5	/	10	10
	Bez potrebe za obukama	37,5	33,3	/	/
	Gajenje organskih malina	/	/	10	/
	Preradna tehnologija	/	/	10	10
NASLEDNICI NA GAZDINSTVU	Postoje	100 (mlade porodice)	100	100	100 (u slučaju nepostojanja podrške države i prihoda iz OP, porodice će morati da se snađu u

PARAMETAR	JEDINICA	VOJVODINA (%)	ZAPADNA SRBIJA (%)	JUŽNA SRBIJA (%)	JUGOISTOČNA SRBIJA (%)
					drugim delatnostima i drugim regionima)
	Ne postoje	/	/		
RADNA SNAGA NA GAZDINSTVU	Angažuju	100	33,3	83,3	100
	Ne angažuju		66,7	16,7	
PREPREKE	Ekonomske (nedostatak sopstvenog kapitala, zajmovi banke, podstica-ji...)	14,3	11,1	35,3	28
	Prirodni (nedostatak vode, zemljište slabije plodnosti, usitnjenost parcela, nedostatak zemljišta...)	/	19,7 (nedostatak vode)	11,7 (nepostojanje sistema za navodnjavanje i zemljište)	8
	Tržište & tržišne mogućnosti	23,8	5,6 (proizvođači su nezadovoljni cenom voća, i misle da bi u uslovima veće konkurencije cena porasla)	/	14
	Nedostatak organskih inputa, lekova za životinje & adekvatne mehanizacije	28,6	50	/	32
	Loši uslovi života	/	/	17,6	/
	Slabija povezanost sa nadležnim organima (posebno sa Upravom za agrarna plaćanja)	/	/	11,7	/
	Slabija svest potrošača & potrebno uticati na ljudske navike i ponašanje	9,5	/	/	/
	Nedostatak (kvalifikovane) radne snage	9,5	5,6	23,5	4
	Manji prinos & nedovoljno znanja o OP	9,5	22,2 (teško je kontrolisati korove)	/	10
	Ništa	4,8	/	/	/

PARAMETAR	JEDINICA	VOJVODINA (%)	ZAPADNA SRBIJA (%)	JUŽNA SRBIJA (%)	JUGOISTOČNA SRBIJA (%)
KANALI PRODAJE	Drugo		/	/	4
	Pijace	35	/	/	/
	Maloprodaja	15	/	/	/
	Veleprodaja	5	/	/	/
	Prerada	10	100	100	
	Prodaja na gazdinstvu	15	/	/	87,5 (sir)
	Dostava poštom	10	/	/	/
	Internet, tezga pored saobraćajnica, kućna dostava	10	/	/	/
	Restorani	/	/	/	12,5 (sir)
PRERADA	Prerada na gazdinstvu	37,5	/	/	75 (proizvodnja sira)
	Ne postoji	62,5	/	/	25 (zaklane životinje nisu sertifikovane)
BUDUĆNOST	Povećanje površina/broja grla	87,5	50	33,3	37,5
	Smanjenje	/	/	/	37,5 (ako se ukinu subvencije)
	Bez promene	12,5	16,7	50	25
	Nije sigurno		33,3	16,7	
NOVE AKTIVNOSTI		Voćarstvo, stočarstvo, preradne linije	Agroturizam kod nekih proizvođača	Organsko stočarstvo, proizvodnja šipurka	Prerada mleka i mesa, agroturizam, uvođenje novih organskih životinja
DODATNI PRIHODI	Samo OP	37,5	50	50	
	OP+ konvencionalna	37,5	/	/	25
	OP + poslovi izvan gazdinstva	25	16,7	16,7	62,5
	OP + prodaja drva		33,3	33,3	/
	OP + agroturizam	/	/	/	12,5
BUDUĆI IZAZOVI		-nedostatak kvalifikovane radne snage -nedostatak kredita po povoljnoj kamati -nedostatak svesti potrošača i kupaca, -nedostatak državne podrške, -nedostatak diverzifikovane ponude i nedostatak	-nedostatak sistema za navodnjavanje, -nedovoljna podrška države.	-nedovoljno razvijena infrastruktura, -nedostatak vode, -nema navodnjavanja.	-nedostatak veterinarskog lečenja, -nedostatak subvencija, -nedovoljno plodnog zemljišta, -nedostatak tržišta, -nedostatak prerađivačke industrije, -nedovoljna organizovanost poljoprivrednika, -nedostatak distributera, -promocija OP i regionalnih specifičnih proizvoda nedo-

PARAMETAR	JEDINICA	VOJVODINA (%)	ZAPADNA SRBIJA (%)	JUŽNA SRBIJA (%)	JUGOISTOČNA SRBIJA (%)
		količina, -zakonske prepreke prilikom kupovine zemljišta i nepoštena konkurencija između proiz- vođača u lokalnoj zajednici, -rizik od GMO, -manje plodno zemljište u regionu, -komplikovana procedura prilikom apliciranja za subvencije, -nedostatak organskog semena, -otežan pristup MPŽŽS, -nedostatak sistema za navodnjavanje, -nedostatak sezonske radne snage, -visoki troškovi organskih inputa, -nedostatak organskog tržišta u regionu.			staje.
PREPREKE KOD PRERAĐIVAČA		-skupa sirovina i nedovoljne njihove količi- ne, -nedostatak marketinških veština, -nedovoljno ulaganja u tehnološke linije.	-nedostatak znanja kod inspektora zaposlenih pri MPŽŽS; -nedostatak dobrog sadnog materijala, -nemogućnost adekvatne kontrole u kooperativi, -nedovoljno razvijen kontrolni sistem unutar	-nedostatak kontrole unutar kooperative, -nedostatak kapitala, -nedovoljno organskih proizvoda.	-ne postoji prerađi- vač koji bi bio spre- man da preuzme sve operacije od kla- nja/muženja do krajnjeg potrošača, -nedovoljno količina koji bi se ponudile prerađivaču, -nedostatak organi- zacije i poslovnih veština, -nedostatak znanja o samo-promovisanju, -nedostatak diverzi- fikacije ponude i

PARAMETAR	JEDINICA	VOJVODINA (%)	ZAPADNA SRBIJA (%)	JUŽNA SRBIJA (%)	JUGOISTOČNA SRBIJA (%)
			države; -nedostatak organskih inputa na tržištu, -nemogućnost stabilizacije cena jagoda-stog voća (nerealistično visoke cene), -nedostatak obrazovanja kod poljoprivrednika u kooperativi.		usluga u regionu.

4.4 Prerada organske hrane

Oko 40 kompanija za preradu prerađuje organske proizvode kao dodatnu paletu proizvoda u svom pogonu. Neki od primarnih proizvođača takođe prerađuju sopstvene proizvode, ali većina radi u saradnji sa većim prerađivačkim kompanijama. Postoji samo jedan čisto organski prerađivač - Den Juro Organic doo.

Pre dve godine svi prerađivači su bili u zakonskoj obavezi da implementiraju HACCP u svojim objektima. Veliki prerađivački izvoznici imaju hladnjače i sušare, ostali imaju tehnološke linije za preradu povrća i voća u sokove, džemove, marmelade, linije za preradu žitarica i njihovo mlevenje, mlevenje paprike. Proizvodi koji dolaze iz ovakvih tipova prerade su retki i ima ih malo. Kompanije se bore sa tržištem - zbog malih količina i cene ne mogu da se takmiče sa većim stranim kompanijama.

Najveći deo prerađenih organskih proizvoda iz Srbije ide kao zamrznuto ili sušeno organsko voće i povrće.

Ispitivani prerađivači iz ovog izveštaja su jedni od najvećih u ovom sektoru, ali ih muče isti problemi. Finansijski su najveća pretnja. Krediti banke nisu povoljni, a državni budžet raspolaže ograničenim resursima. Prerada u čajeve ili sitnjenje i mlevenje u brašno u malim količinama služi da bi se dodala vrednost proizvodu ili da se lekovite biljke i čajeve ponude na jedini prihvatljiv način na tržištu.

Sa druge strane prerađivači imaju problema da pokrenu nove tehnološke linije usled postojanja finansijskog rizika i kupaca koji nisu iz iste kategorije za finalne i polupreradene proizvode. Ipak prerađivači su voljni da investiraju u površine pod organskom proizvodnjom u svojim kooperativima jer ovaj sektor beleži značajan rast uprkos ekonomskoj krizi u svetu.

Prerađivače vodi profit u poslu i ekonomska korist i oni imaju pozitivan stav prema budućem organskom tržištu. Ipak ako bi imali finalni, spreman za konzumaciju proizvod po povoljnim cenama, srpski proizvod bi se lako raspoznavao kao robna marka i van granica zemlje.

Izazovi identifikovani u okviru sektora:

- organska sirovina je skupa u Srbiji, usled slabije potražnje i nedostatka podsticaja. Stoga se prerađivači nalaze u nepovoljnom položaju jer se ne mogu meriti sa cenama na stranom i domaćem tržištu. Ova konkurentnost je intenzivirana sa ukidanjem carina u Srbiji od 01/01/2014 za prerađevine EU porekla koje se uvoze u Srbiju.
- većina prerađivača radi sa manjim količina zbog ograničenog snabdevanja sirovina i usled ograničene potražnje. Proizvodnja malog obima smanjuje profitabilnost sektora.
- kontinuirano snabdevanje organskim sirovinama je veoma nesigurno. Čak i ako imaju ugovor sa poljoprivrednicima u ugovoru se ne navode cene, a u nekim slučajevima čak ni količine - to je više „Memorandum o saradnji“. Ovo predstavlja slabost prerađivačima jer oni ne mogu da planiraju svoju proizvodnju, količine, itd.
- u nekim slučajevima dobavljači su nesigurni, prerađivači moraju da nadgledaju i kontrolišu njihovu proizvodnju.
- neki od prerađivača su premali za inostrano tržište, nisu potencijalni partneri za međunarodne distributere. Za njih je teško da uđu na internacionalno tržište.

Prednosti identifikovane unutar sektora:

- tehnološke linije kod većine prerađivača su modernizovane, i uvedeni su sistemi kvaliteta što ih kvalifikuje pogodnim za inostrano tržište sa aspekta kvaliteta hrane.
- prerađivači su počeli da integrišu svoje dobavljače. daju im savete o tehnologiji o organskoj proizvodnji, organizuju obuke, i u nekim slučajevima plaćaju troškove sertifikacije umesto poljoprivrednika. Ovo dugoročno gledano može dovesti do obezbeđenja dobavljača prerađivačima i osnaživanja veze između prerađivača i njegovih dobavljača.

Domaće tržište je rastući parametar i otvoren za organsku hranu. Organski sveži proizvodi su u povoljnom položaju jer se manje uvoze u Srbiju. Stoga domaći proizvođači imaju manje mogućnosti da formiraju cene. Sa druge strane sa većim uvozom stranih proizvoda i zamenskih proizvoda za domaće, domaći potrošači će se okrenuti njima. Na primer, maloprodajni lanac „DM“ distribuira dosta nemačkih organskih prerađevina. Opet, domaći potrošači su osetljivi na cenu i sveže domaće organsko povrće i voće je preskupo za prosečnog kupca.

4.5 Organski trgovci, maloprodaje

Organski proizvodi se uglavnom prodaju veleprodajama i prerađivačima. Prema statistici oko 81% proizvođača ima ugovor sa prerađivačima i veleprodajom pre početka sezone. Direktnu prodaju na pijacama praktikuje njih 19%. Zahvaljujući takvom sistemu razlika u ceni koju dobiju za organski proizvod je veoma skromna (10-20% iznad uobičajene cene) i potvrđuje da se dodata vrednost ne dobija na nivou gazdinstva. Štaviše, proizvodi nisu uvek dostupni na tržištu. Zbog nedostatka skladišnih prostora, proizvodi se na tržištu mogu naći tokom sezone, kada su ona preplavljena ponudom.

Većina proizvođača sortira proizvode prema veličini, retko prema kvalitetu. Većina organskih proizvoda na srpskom tržištu poreklom je iz inostranstva, opet povrće i žitarice se plasiraju na domaće tržište i od nedavno i jaja, med i mlečni proizvodi.

Organska hrana se može naći na pijacama, specijalizovanim prodavnicama i u nekoliko supermarketa. Asortiman proizvoda u supermarketima se povećao u poslednje dve godine, ali se označavanje OP i razlikovanje konvencionalnih i organskih proizvoda nije jasno urađeno i odgovarajuće - promotivne kampanje u radnjama nedostaju.

Žitarice i sveže povrće se uglavnom prodaje na pijacama u većim gradovima, poput Novog Sada i Beograda.

Organski plodovi proizvedeni u kooperaciji se uglavnom izvoze na EU tržište kao zamrznuti i/ili sušeni.

Stočarstvo je tek u začetku i otvara put ka domaćem i inostranom tržištu. Geografski položaj regiona osigurava dobar i lak ulaz ka Bugarskoj i ostalim tržištima EU zemljama.

U julu 2011. nacionalna asocijacija Serbia Organika je započela saradnju sa javnim preduzećem Gradske pijace i usled ove saradnje neki delovi beogradskih zelenih pijaca su otvoreni za organske proizvode.

MALOPRODAJA ORGANSKE HRANE

Iako su organski proizvodi zastupljeni u supermarketima, nije puno urađeno na njihovoj promociji i većoj dostupnosti. Izgleda da potrošači trebaju sami pronaći organsku hranu i testirati prednosti u odnosu na konvencionalnu.

Prema istraživanju koje je 2010. sproveda nacionalna asocijacija SO, prosečan srpski kupac organskih proizvoda je žena između 25-40 godina, obrazovana i svesna bezbednosti hrane i kupovinom organske hrane je promoviše u svojoj okolini.

Tokom projekta, maloprodaje hrane, zelene pijace, organizatori zelene pijace (Zelena mreža Vojvodine) i distributeri (Fond Organska Srbija, Alca kompanija) su posećene i intervjuisane kako bi se dobio uvid u situaciju u maloprodaji organskih proizvoda u Srbiji.

Prema prerađivačima potražnja za organskom hranom se razlikuje od regiona do regiona unutar države. Velika potražnja za OP je u Beogradu, Novom Sadu i celoj Vojvodini ali je veoma mala u ostalim delovima Srbije usled manjeg standarda života. Međunarodni maloprodajni lanci su otvoreni za saradnju sa proizvođačima zdrave i organske hrane tako da oni sa svojim proizvodima mogu ući u moderne prodavnice ukoliko mogu obezbediti potrebne količine.

Fond Organska Srbija distribuira organske proizvode malih proizvođača ali i radi promotivne aktivnosti kako bi razvio potražnju na domaćem tržištu za organskom hranom putem TV reklama. Kao distributer oni sakupljaju organske proizvode proizvođača (imaju ugovore sa njima, ali ne ekskluzivan ugovor) i prodaju ih na pijaci. Svoje dobavljače su pridobili jednog po jednog, posećujući ih, pričajući sa njima o OP. Polako se sistem razvijao i sada dobro radi. Distributerima najveći problem predstavlja administracija, jer uvezene proizvode mora sertifikovati i ovlašćena kontrolna organizacija. Dobar način promocije organske hrane je kroz smanjenje poreza i carina prema ovim distributerima.

Prema ličnoj inspekciji projektnog tima asortiman organske hrane u Beogradu je vrlo širok, nedostajali su samo mesni proizvodi. Premijum cena se menja od proizvoda do proizvoda. Na primer, u slučaju mlečnih proizvoda je bila skromna, oko 30%, dok je bila izuzetno velika kod voćnih sokova i džemova (200-300%). Uvezeni proizvodi su bili manje skupi od domaćih što predstavlja opasnost

za domaće prerađivače hrane. Premijum cene su bile visoke i na pijacama, iako kvalitet proizvoda nije bio tako dobar: proizvođači nisu sortirali i klasifikovali svoje proizvode.

Zelena mreža Vojvodine u Novom Sadu radi promociju, informiše poljoprivrednike i organizuje pijacu na kojoj mogu da plasiraju svoje proizvode. Smatraju da organska proizvodnja pruža dobru mogućnost za poljoprivrednike jer je 85% lokalnih proizvođača malo veličinom i ne može da zaradi dovoljno novca konvencionalnom proizvodnjom. Ali proizvodnja organske hrane im pruža mogućnost i pomaže u zadržavanju mladih ljudi na selu. Proizvođači na pijaci su uglavnom mali i dele tipične probleme: troškove posle berbe poput pakovanja, transporta, distribucije; i marketinga koji je previše složen za njih ali opet ne postoji nikakva saradnja između proizvođača. No postoji naznaka udruživanja u budućnosti. Takođe veliki problem su i visoke cene inputa, dostupnost različitih sredstava, naročito semena, i sredstava za zaštitu bilja. Đubrenje je takođe problem, samo je zeleni đubrenje dostupno i povoljno, ali nikako nije dovoljno za efektivniju proizvodnju. Životinjski stajnjak je skup i nije uvek organskog porekla. Proizvođači mogu prodati svoje proizvode na pijacama koje organizuje ZMV ali je to samo jednom nedeljno, tako da im je potrebno dodatno mesto za prodaju. Većina svoje proizvode prodaje na drugim pijacama ili na svojim gazdinstvima, ili ima ugovore sa distributerima, prerađivačima, vrtićima. No to nosi svoje probleme poput količine, jer svojim kupcima ne mogu obezbediti dovoljne količine.

Maloprodaja:

1. Trgovci/distributeri za lokalne prodavnice (sveže ili prerađene): Biošpajz, Beyond, Hema-Kheya-Neye, Lucar, Natura, Moj Salaš, Bio & Organic, Fond Organska Srbija. Albox, Pretti-organica, Genera-lova radnja;
2. Pijace: Kalenić Beograd, Riblja pijaca u Novom Sadu, Liman u Novom Sadu, pijaca u Bloku 44 na Novom Beogradu, Đeram u Beogradu, Senjak u Beogradu, Subotičke pijace, Zeleni venac u Beogradu, Palilula u Beogradu, Moj salaš u Novom Sadu, Gradska pijaca u Požarevcu;
3. Supermarketi: Univerexport, Mercator, Tempo, Metro, Maxi, Idea, DM Drogerie Market.

Još uvek nije definisano koji standardi hrane, u pogledu sortiranja i kategorizacije, adekvatne cene, pakovanja, čuvanja i higijenskih regulativa se trebaju primeniti. Srbija je u procesu usklađivanja sa EU regulativama o standardima hrane. Proizvodi na pijacama nisu sortirani po veličini i kvalitetu niti su upakovani na adekvatan način. Distributivni centar ili veleprodaje mogu pomoći oko poslednjeg pitanja gde bi se proizvodi mogli upakovati ili klasirati.

5.ULOGA ORGANIZACIJA, NVO SEKTORA U BUDUĆEM RAZVITU ORGANSKE PROIZVODNJE U SRBIJI

Organski sektor u Srbiji ima nekoliko udruženja koje promovišu i pomažu razvitak organskog sektora.

Udruženje Terra's je jedno od prvih u regionu koje je organizovalo brojne promotivne kampanje organske poljoprivrede prema IFOAM standardima. Takođe postoji i Zelena mreža Vojvodine, Fond Organska Srbija, Srbija Organika.

Državne institucije i ministarstva, predvođene MPŽŽS, nadzire i vodi računa o potrebama organskog sektora. Oko 20 akademskih institucija, fakulteta, nekoliko NVO, R&D institucija i drugih tela pomaže u funkcionisanju i propagiranju sistema gajenja i proizvodnje (Tabela 9. i 10.).

Tabela 9 Instituti u Srbiji

INSTITUT	WEB STRANICA
Institu za ratarstvo i povrtarstvo, Novi Sad	www.nsseme.com
Institut Tamiš, Pancevo	www.institut-tamis.co.rs
Institut za prehrambenu tehnologiju, Novi Sad	www.fins.uns.ac.rs
Institut za kukuruz, ZemunPolje	www.mrizp.co.rs
Institut za stočarstvo, Zemun	www.istocar.bg.ac.rs
Institut za voćarstvo, Čačak	www.institut-cacak.org
Institut za povrtarstvo, Smederevska Palanka	www.institut-palanka.co.rs
Institut za agroekonomiju, Beograd	www.iep.bg.ac.rs
Institut za primenu nauke u poljoprivredi, Beograd	www.ipnco.rs
Institut za zaštitu bilja i životnu sredinu, Beograd	www.izbis.com
Institut za pesticide i zaštitu životne sredine, Beograd	www.pesting.org.rs
Institut za proučavanje lekovitog bilja "Josif Pančić", Pančevo	www.iplb.rs
Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Beogradu	www.agrif.bg.ac.rs
Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Novom Sadu	www.polj.ns.ac.rs
Poljoprivredni fakultet, Čačak, Univerzitet u Kragujevcu	www.afc.kg.ac.rs
Fakultet za biofarming, Megatrend, Bačka Topola	www.megatrend.edu.rs/fbio
Fakultet ekološke poljoprivrede, Svilajnac	www.educons.edu.rs
Poljoprivredne stručne službe Srbije	www.psss.rs
Poljoprivredne stručne službe Vojvodine	www.polj.savetodavstvo.vojvodina.gov.rs

Tabela 10 NVO sektor u Srbiji

IME ORGANIZACIJE	WEB STRANA
Nacionalna asocijacija "Serbia Organika"	www.serbiaorganica.org
Terras	www.terras.org.rs
Fond Organska Srbija	www.organska.rs
Zelena mreža Vojvodine	www.zelenamreza.org
VitaS	
Udruženje za biodinamičku proizvodnju -Srbije	www.biodinamika.org
Udruženje za razvoj organske proizvodnje BioBalkan	
Ekoland-Telecka	
Regionalni centri za organsku proizvodnju u Selenči, Valjevu, Svilajncu, Leskovcu, Negotinu i Užicu	www.organiccentar.rs (Selenca) www.centarzarazvoj.org (Leskovac)

Terra's je osnovan 1990. kao nevladino i neprofitno udruženje građana sa ciljem da sačuva, zaštiti i unapredi životnu sredinu i zdravlje. Rad ove NVO se fokusira na obrazovanje, savetovanje, marketing i promociju, naučno-istraživački rad, publikovanje i izveštavanje. Glavni interes je organska poljoprivreda, biodinamička, multifunkcionalna i dobra poljoprivredna praksa i:

- ruralni razvoj (agro-eko-etno turizam i ostalo što doprinosi razvoju sela),
- održivi razvoj,
- energetska efikasnost,
- upravljanje otpadom,
- problem ambrozije i drugih korova.

Terra's je organizator Biofesta - festivala organskih proizvoda i proizvođača koji se održava jednom godišnje.

U 2009. nacionalna asocijacija za razvoj organske proizvodnje, Serbia Organika je osnovana na inicijativu Ministarstva poljoprivrede i zainteresovanih strana u okviru organskog sektora kao krovno udruženje kako bi se povećao organski razvoj i promovisala organska poljoprivreda u Srbiji. Serbia Organika je nezavisno, nevladino i neprofitno udruženje građana koje objedinjuje celokupan organski sektor pri tome stimuliše interakciju i promoviše organsku poljoprivredu i preradu u zemlji i inostranstvu. Nacionalno udruženje "Serbia Organika" trenutno okuplja oko 80% svih aktera iz sektora iz primarne proizvodnje, prerade, trgovine, akademskih i ostalih institucija. Oko 60% proizvođača su članovi SO krovnog udruženja, ili pojedinačno ili kao članovi kompanija sa kojima imaju kooperantski odnos, a koje su članice.

Zelena mreža Vojvodine (ZMV) je nezavisno, nevladino udruženje koje promoviše i podržava zaštitu životne sredine i održivi razvoj na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou od 2004. Njena misija je da uspostavi održivi razvoj u Vojvodini, pospeši učešće javnosti u pitanjima vezanim za zaštitu životne sredine, doprinese održivom razvoju i ruralnom razvoju. Ovo udruženje je organizovalo pijacu „Moj Salaš“ za proizvođače na kojoj potrošači mogu kupiti sveže organske proizvode.

Udruženja rade na regionalnom nivou i fokusirana su na projekte na mikro nivou. Sa druge strane krovno udruženje nema ni kapaciteta, niti ljudske ni finansijske mogućnosti da preuzme vodeću ulogu u sektoru.

Nekako se ne može oteti utisku da udruženja vide jedno drugo kao konkurenciju i nisu spremni da zajednički rade na projektima. Ipak, svako udruženje vredno radi na razvijanju organskog sektora na mikro nivou i doprinosi razvoju u sopstvenom regionu.

Opet, promotivne aktivnosti, edukativni seminari i izdavaštvo su glavne aktivnosti udruženja. Njihovim članovima nedostaje praktično iskustvo i tehničko znanje kao deo usluga koje udruženja nude članovima kroz članarinu. Nacionalna asocijacija ima važniju ulogu što podrazumeva komunikaciju sa predstavnicima javnog sektora i uključivanje u zakonodavni rad. Nažalost, česta promena u strukturi Vlade otežava ovaj zadatak.

Opšte mišljenje je da je važan princip organske proizvodnje nekako zaboravljen i izgubljen - princip očuvanja prirode i brige o ljudima. Organska poljoprivreda uči kako da tretiramo prirodu i životnu sredinu čiji smo deo, i kako da postupamo i živimo jedni pored drugih u mikro klimatu i mikro lokalitetu kao delu globalnog sistema. Stoga organska poljoprivreda podrazumeva ne samo proizvodnju hrane sa ograničenom upotrebom sredstava za zaštitu bilja i đubriva već i očuvanje zemljišta, flore i faune u ekosistemu za buduće naraštaje. Možemo jesti organsku hranu, možemo proizvoditi organsku hranu i možemo postupati bolje sa prirodom kao i sa živim svetom oko nas. Organska proizvodnja nas uči kako da postanemo bolji ljudi - odgovorni, savesni prema sebi samima i prema svetu, brinući i otpočinjući aktivnosti koje možemo u tom pravcu izvesti.

Sa druge strane Ministarstvo poljoprivrede i njegova nadležna odeljenja nemaju kapaciteta da predvode organski razvoj. Preko partnerstava sa civilnim sektorom je realizovano nekoliko projekata u regionu gde su poljoprivrednici dobili podršku tokom sertifikacije i edukativnih seminara. Nažalost povratne informacije o održivosti izvedenih aktivnosti u okviru projekta nedostaju. Bilo bi dobro kada bi MPZŽS imalo dovoljno resursa da proprati rezultate i održivost realizovanih aktivnosti. Trenutno neki od zadataka odeljenja u OP u okviru Ministarstva poljoprivrede se prepliću (Odeljenje za organsku proizvodnju i Inspekcija za organsku proizvodnju). MPZŽS bi trebalo napraviti organizacionu šemu organskog sektora prikladnu za uslove Srbije koja bi bila u potpunosti funkcionalna i operativna.

Nacionalna politika i spora implementacija sporazuma usled česte promene u državnom vrhu usporava razvoj organskog sektora u Srbiji.

6. SREDNJE OBRAZOVANJE IZ ORGANSKE PROIZVODNJE U SRBIJI

Srbija ima 33 srednje poljoprivredne škole sa obrazovnim profilom poljoprivrednog tehničara. Nakon završetka đaci mogu nastaviti školovanje u nekoj od sledećih poljoprivrednih institucija: Poljoprivredni fakultet u Beogradu, Šumarski fakultet u Beogradu, Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet u Čačku, Fakultet za biofarming Bačkoj Topoli, Fakultet za ekološku poljoprivredu u Svilajncu i Veterinarski fakultet u Beogradu. Obrazovni program agroekonomije se uči na Univerzitetu u Beogradu, Subotici, Novom Sadu i Nišu.

Uključenje omladine iz ruralnih krajeva preko adekvatnog srednjeg obrazovanja iz organske i održive poljoprivrede, koji se tiče regionalno specifičnih poljoprivrednih proizvoda se smatra jednim od najvažnijih prioriteta.

Razvoj kapaciteta osoba iz organskog obrazovanja je usko povezana sa razvojem kapaciteta važnijih aktera u organskom marketinškom lancu poput proizvođača, prerađivača, trgovaca, savetodavaca, naučnika, NVO sektora, državnih organa. Unapređen razvoj kapaciteta se treba zasnivati na aktivnom učešću aktera u modernizaciji postojećeg nastavnog plana i programa iz organske proizvodnje za srednje poljoprivredne škole, unapređivanje razmene informacija, praktične obuke i know-how znanja.

U školskoj godini 2002/2003. je počeo novi eksperimentalni nastavni plan i program po kojem je organska proizvodnja uvedena kao izborni predmet od drugog razreda srednje poljoprivredne škole koja ima obrazovni profil poljoprivrednog tehničara. Taj novi program su dizajnirala tri nastavnika poljoprivrednih škola i predstavnika Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja.

U to vreme je 6 škola prihvatilo ovaj program. U većini škola dva razreda poljoprivrednih tehničara se svake godine upisuje u poljoprivrednu školu. U ovim školama je jedan razred poljoprivrednih tehničara imao redovan, a drugi ovaj eksperimentalan program. U 2006. tri nove škole su novi izborni predmet dali na izbor učenicima, a do početka školske 2009/2010. ovaj nastavni program za izborni predmet iz OP su usvojile sve škole.

Većina škola ima sopstvenu zemlju koju obrađuju učenici i osoblje škole. Proizvodi sa ekonomije se koriste za školsku kuhinju i prodaju se, a profit od prodaje se koristi za unapređivanje nastavne metodologije i kvaliteta nastave.

Najveća prepreka škola u ovom trenutku je nedostatak volje nastavnika da animiraju đake za organsku proizvodnju i nedostatak vođstva u organskom sektoru.

Predavanja iz predmeta su podeljena na dva dela, teoretski i praktični deo. Teoretski deo se izvodi u učionicama ili adekvatnim kabinetima, dok se praktični odvija na eksperimentalnim organskim poljima na školskoj ekonomiji - bar je tako predviđeno nastavnim programom.

Problem kod izbornih predmeta je što nije predviđena praksa programom, i nastavnici moraju biti inovativni i pronaći načina da demonstriraju praktično naučeno znanje i praktično.

Svake godine oko 30 đaka upisuje obrazovni profil poljoprivrednog tehničara u poljoprivrednim školama. Neke škole imaju više učenika pa tada upisuju po dva razreda godišnje. Za sve škole je isto da se od drugog razreda učenici dele na tri grupe (u zavisnosti od broja učenika u odeljenju) gde

svaka grupa ima od 8-10 učenika. Svaka grupa bira izborni predmet iz nastavnog programa. To znači da će učenici u jednom razredu imati tri različita izborna predmeta.

U slučaju da su se samo 2-3 učenika prijavila na jedan izborni predmet, nastavnik će te učenike staviti u grupe koje imaju više prijavljenih đaka. Svaka grupa od 8-10 učenika će pohađati nastavu iz izbornog predmeta. Sledeći predmeti su predstavljeni kao izborni u okviru programa za 4-godišnji profil poljoprivrednog tehničara: organska hortikultura i biljna proizvodnja, organsko voćarstvo i organsko stočarstvo.

IDENTIFIKOVANI PROBLEMI:

Nedostatak interesovanja nastavnika u nekim školama

Nastavnici moraju sami da se pripreme za novi predmet, što zahteva više vremena za istraživanje, pripremu i pregled literature. Ovaj dodatni posao nije plaćen i nastavnici se ne trude da novi predmet približe učenicima i da im bude prijemčiviji. Davanje novog izbornog predmeta na biranje učenicima je na dobrovoljnoj bazi i njihovi nastavnici su ti koji ih predstavljaju učenicima. Kako bi imali predavanja iz organske proizvodnje učenici moraju biti motivisani i zainteresovani za ovaj predmet, a to moraju uraditi nastavnici.

Nedostatak literature

Trenutno škole na raspolaganju imaju nekoliko priručnika i dve knjige o organskoj proizvodnji koje im pružaju opšte informacije, ali nedostaju specifične tehničke informacije koje se ne mogu lako naći na internetu. Udžbenici koji su već u upotrebi u nekim susednim zemljama bi se mogli modifikovati i pripremiti kao udžbenici za nov program, što opet predstavlja dobrovoljan rad pojedinaca i koji niko ne želi da radi.

Znanje nastavnika

U saradnji sa Poljoprivrednim fakultetom Beograd i Zavodom za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja Ministarstva prosvete (koji je akreditovao program) Nacionalna asocijacija SO je edukovala nastavnike srednjih poljoprivrednih škola u 2011. i 2012. Nastavak edukacije bi bio na temu organske prerade ali nije bilo dovoljno resursa za njegovu realizaciju.

Nastavnici imaju iskustva u konvencionalnoj proizvodnji ali organski principi se razlikuju i trebali bi se predavati na seminarima i praktičnim obukama.

Nedostatak inputa za praktične obuke u školama

Sredstava za zaštitu bilja je teško pronaći na tržištu. U kombinaciji sa nedovoljno znanja o prevenciji i lečenju, nedostatak inputa se smatra rizičnim faktorom za uvođenje novog tipa proizvodnje u škole.

Nedostatak znanja o organskoj proizvodnji kod učenika

Organska poljoprivreda kao izborni predmet se bira od drugog razreda, a u prvom razredu škole učenici dobijaju puno novih poljoprivrednih predmeta. Stoga većina učenika za izborni predmet bira one koje predaju nastavnici koji im se najviše dopadaju i u koje imaju najviše poverenja.

Učenici se oslanjaju na svoje osećaje i subjektivno odlučuju koje će predmete uzeti kao izborne u drugom razredu. Postoje deca koja su čula za organsku proizvodnju, ali ako samo njih 2-3 izabere ovaj predmet, nastavnik će ih uputiti na druge predmete jer grupa mora da ima od 8-10 učenika po izbornom predmetu (ako je razred od 30 učenika u pitanju).

Nedostatak promocije

Organska poljoprivreda se mora više promovisati u školama. Učenici bi bili ohrabreni da pohađaju nastavu iz organske proizvodnje ukoliko bi bili upoznati sa prednostima i koristima organske poljoprivrede.

Organizovanje poseta sajmovima, organskim gazdinstvima bi se trebale podsticati na organizovanim seminarima u školama.

Nedostatak resursa u obrazovanju

Nekim školama nedostaju resursi za pokretanje organske proizvodnje, kao na primer novac za sertifikaciju.

Trenutno u nekim školama postoji dobar odziv na organsku proizvodnju kao na primer u školi u Svilajncu gde 60 učenika pohađa nastavu iz nekog izbornog predmeta iz organske proizvodnje. U nekim školama ne postoji čak ni jedna grupa učenika koja pohađa predmet iz organske proizvodnje. Nastavnici srednjih škola su pokretači i oni imaju najveći uticaj na učenike prilikom izbora organske proizvodnje kao izbornog predmeta.

Kada bi nastavnici pokazali više interesovanja za organsku proizvodnju i interesovanje učenika bi se proporcionalno povećalo.

Promocija organske preoizvodnje se treba raditi u svim školama i podsticati kroz sve tipove podrške. Školski resursi su zemlja, mehanizacija, učenici, a u nekim slučajevima domovi učenika sa spavaonicama koji daju prednost i trebaju se iskoristiti da se organska poljoprivreda popularizuje kod učenika.

Posle srednje škole polovina učenika će školovanje nastaviti na višim školama ili fakultetima, ali će druga ostati na porodičnim gazdinstvima i baviti se poljoprivredom.

Za učenike koji žele da započnu organsku poljoprivredu podrška se može pružiti kroz stručno savetovanje i možda partnerstvo između gazdinstava i škole na kojoj budući učenici mogu imati praksu.

Domaće tržište može da apsorbuje više nego što je trenutna ponuda, i strah od zasićenja tržišta organskim proizvodima ne postoji.

7. POTREBE ZA IZGRADNJOM KAPACITETA U ORGANSKOM SEKTORU

Ovaj izveštaj se bavio različitim organskim akterima i organizacijama kako bi se obuhvatila celokupna situacija u OS i triangulacija podataka, takođe je važno naglasiti da nalazi nisu korišćeni da upere prst u pojedinca ili instituciju.

Tokom ovog istraživanja je sakupljeno mnogo podataka koji su zatim sumirani, kategorisani i upotrebljeni za davanje nekih preporuka:

1) Institucionalni kapacitet organske poljoprivrede postoji - mora da se osnaži i ojača

- OP u Srbiji sa ekološkim i bogatstvom resursa ima veliki potencijal ipak strateški planovi koji bi sadržali mere i aktivnosti za organski razvoj na nacionalnom nivou se još nalaze na putu donošenja. Razlog za to može biti česa promena unutar Vlade ali i nedostatak interesovanja donilaca odluka koji OP vide kao manje važnu u poređenju sa konvencionalnom poljoprivredom.
- situacija u OS pokazuje da mali proizvođači čine većinu organskih proizvođača čiji je glavni resurs primanja organska proizvodnja. Ipak, izgleda da višestrana politika MPZZS sprečava mnoge poljoprivrednike da započnu organsku proizvodnju i da se oslone na neku vrstu podrške bar u prvoj godini proizvodnje naročito zbog velikih investicionih troškova i nemogućnosti da se proizvodi prodaju kao organski na početku proizvodnje.
- Tvrd stav i odgovarajuća strategija, naročito prihvatanje strateških planova koji su već u proceduri, bi doveli do uključivanja određenog broja novih poljoprivrednika, na severnom i južnom delu zemlje najpre.
- izgradnja kapaciteta osoblja unutar MPZZS, posebno savetodavaca koji su u direktnom kontaktu sa poljoprivrednicima i inspekcijom službom.

2) Reorganizacija unutar Ministarstva poljoprivrede i zaštite životne sredine se treba istražiti

- aktivnosti u okviru različitih odeljenja se dupliciraju u nekim slučajevima i gube se resursi. Inspektorima iz Grupe za inspekciju OP u okviru MPZZS nedostaju obuke, posebno praktične.
- nedostatak saradnje između odeljenja unutra MPZZS i prostorna udaljenost nekih od njih usporava protok informacija i usklađenost aktivnosti.

3) Kapaciteti proizvođača su slabi - moraju se ojačati

- poljoprivrednici u kooperativama su slabije obučeni, imaju slabiju svest o OP, principima i dozvoljenim agrotehničkim operacijama - potrebno ih je povećati putem obuka;
- nedostatak instrumenata kontrole nadgledanja proizvođača u kooperativama i u slučaju potrebe- nemogućnosti izricanja adekvatnih kaznenih mera za njih,
- nedostatak saradnje između malih proizvođača - proizvođači prepoznaju jedni druge kao konkurent - marketinške veštine i znanja nedostaju,
- nedostatak saradnje između poljoprivrednika i MPZZS,
- nedostatak interesovanja poljoprivrednika u kooperativama za nove tehnologije,
- nedostatak diverzifikacije proizvoda na gazdinstvu - diverzifikacija na gazdinstvu ublažava rizike u proizvodnji zasnovanoj na svega par kultura.

4) Nejednaka potražnja na domaćem tržištu

- glavna tržišta su u Beogradu i Novom Sadu,
- pored severne Srbije i Beograda, evidentan je nedostatak tržišta i nedostatak svesti potrošača, naročito na jugu gde su poljoprivrednici nemoćni da se organizuju i kao da očekuju «nekog trećeg» da to uradi za njih. Nedostatak potražnje je veliki problem za proizvođače koji zavise od prerađivača ili veleprodaje jer samostalno ne mogu da prodaju svoje proizvode. Tržište je osetljiv deo za poljoprivrednike kao i pristup tržištu. U nekim slučajevima proizvođači mogu biti uspešni ali u većini stvari se moraju unaprediti i poboljšati praksu posebno kod: sortiranja, čišćenja, pakovanja proizvoda, organizacije transporta, transporta, pronalaženja tržišta, određivanja cena, ili prerade kako bi se povećala vrednost proizvoda,
- nedostatak zdravog razuma prilikom određivanja cene proizvoda - proizvodi se na pijacama uglavnom ne sortiraju, a cene se slobodno formiraju - do 300% su skuplji OP u odnosu na konvencionalne proizvode.

5) Operacije nakon berbe i žetve i preradne sposobnosti su ograničene

- slabiji nivo prerade kod proizvođača, i slabija svest o njihovim mogućnostima - često je proizvođačima nemoguće pronaći način za finalizaciju vlastitih proizvoda čak i ukoliko postoji mogućnost, najlakši način je da ih prodaju odmah nakon branja,
- glavni izvoznici izvoze zamrznute, sušene i sirovine u koncentratu - nedostatak finansijske podrške i/ili sopstvenog kapitala za dalju preradu proizvoda,
- domaće sirovine su skuplje od inostranih - prerađeni proizvodi stoga nisu konkurentni po cenama u Srbiji i van nje - istražiti opcije stavljanja i potenciranja na kvalitetu proizvoda,
- nerealna očekivanja proizvođača u pogledu cena - posebno u slučaju malina gde je to potrebno regulisati na republičkom nivou kako bi se sprečili "tradicionalni protesti" svake godine zbog cene (prošle godine, 2013. je cena bila od 1.63 to 1.90 EUR/kg),

6) Nedovoljno razvijena infrastruktura i odlazak omladine u gradska područja

- osim u Vojvodini, poljoprivrednici žive u skromnim uslovima koji odbijaju omladinu da zasnjuje porodicu u svojim selima - istražiti mogućnost postavljanja lokalnog akcionog plana i lokalne strategije o OP i ruralnom razvoju kao merama ekonomskog razvoja na mikro nivou,

7) Nedovoljno organskih inputa na tržištu i nedostatak kontrole sredstava za zaštitu bilja

- sredstva za zaštitu bilja se lako mogu pronaći na tržištu i dostupna su svima u poljoprivrednim apotekama - nema kontrole u njihovoj prodaji i korišćenju, trebala bi se uvesti knjiga prodaje u svakoj apoteci o količinama i licima koji su nabavili sredstva za zaštitu bilja.

8. ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Posle ovog istraživanja postoji velika impresija specifičnih kontrasta između regiona i vrednosti koje organska proizvodnja promovise. Većina ispitanih proizvođača je stavila najveći akcenat na cenu organskih proizvoda. Finansijski aspekt proizvodnje je bio motivacija proizvođačima. Nameće se utisak da su organski principi zaboravljeni usled ekonomskih. Principi ekologije, zdravlja, dobrobiti i jednakosti su usput zaboravljeni.

Uslovi života variraju od regiona do regiona, i zavise od lokalnih samouprava i finansijskih resursa. Opšta utisak posle sprovedenih poseta je da su ruralna područja, naročito na jugu, jugoisotku i zapadnim delovima nerazvijena i manje naseljena. Mlađa populacija se iseljava u gradska područja napuštajući porodična gazdinstva i sela. Dok u Vojvodini proizvođači imaju komfor i infrastrukturu za normalan i društveno bogat život, na jugu Srbije je situacija drugačija. Nestovoljno infrastrukturu, asfaltnih puteva i osnovnih potrepština sprečavaju stanovnike da ostanu na spostvenim gazdinstvima i da žive od poljoprivredne delatnosti. Nekim područjima u južnoj Srbiji nedostaje voda na gazdinstvima, a električna energija ne može da zadovolji potrebe kućnih aparata. Ipak, poljoprivrednici u ovim područjima su svesni prednosti koje njihove kolege proizvođači u drugim područjima imaju ali su već naučeni na lošije uslove života i dobro se nose sa ovim nedostacima.

Kao zemlja sa dobrom perspektivom u organskoj proizvodnji očekivano je da se više poljoprivrednika uključi i poveća ponuda, i bilo bi idealno kada bi poljoprivrednici razvili marketinške i poslovne veštine do tada. Poljoprivreda u ruralnim područjima je još uvek prepoznata kao jedini zamajac zarade nepopularan kod mlađih generacija. Sa druge strane tradicionalna poljoprivreda nije jedina vrsta dostupne poslovne delatnosti: organska poljoprivreda sa eko turizmom, gastronomija i tradicionalni zanati će sprečiti dalju migraciju omladine i unaprediti kvalitet života. Stoga lokalna samouprava i državne institucije trebaju raditi na prosperitetu ruralne populacije kroz popularisanje mera nove tehnologije poput organske proizvodnje.

Takođe, nisu svi regionu na istom stepenu razvoja, postoje različiti sistemi i mere podrške koji bi se trebali uvesti i prilagoditi njima.

U momentu slabijeg industrijskog rasta u Srbiji, poljoprivrednici bi se morali podržati da nastave organsku proizvodnju i da zagovaraju njene prednosti kod svojih komšija. Jaka podrška i dosledna politika organske proizvodnje će privući više poljoprivrednika, a strah od prezasićenja tržišta organskim proizvodima ne postoji. To je industrija koja ima određen rast čak i u vremenu ekonomske krize. Štaviše, celokupan utisak koji se ne može zanemariti je slabija svest i proizvođača i potrošača. Nerealistična čekivanja proizvođača i njihov pogled na samoodrživost se može vratiti kao bumerang. Činjenica je da mali proizvođači sa površinom ispod 10 ha u organskoj proizvodnji mogu obezbediti ekonomsku nezavisnost u slučaju proizvodnje profitabilnih kultura, posebno kada gazdinstvo ima neku mogućnost prerade tokom čitave godine. Tada bi finalni, spremni za konzumaciju proizvodi imali dodatnu vrednost na tržištu. Ali pomoć u prelasku na organsku poljoprivredu treba obezbediti Ministarstvo poljoprivrede i njegova relevantna odeljenja, NVO sektor i relevantne institucije. Nažalost poljoprivrednici su uglavnom prepušteni sebi samima u pronalaženju rešenja za svoje tekuće probleme. Poljoprivredne stručne službe iako besplatne, uglavnom nemaju dovoljno zaposlenih i ne mogu da obezbede odgovarajuću asistenciju poljoprivrednicima koji onda eksperimentišu sa tretmanima u kontroli štetočina i korova kako bi pronašli adekvatnu meru kontrole.

Nažalost neki regioni nisu tako uspešni u organskoj proizvodnji usled pogrešnog tumačenja organskih principa. Nedostatak odgovarajućih kontrola štetočina desetkuje prinose. Drugi uobičajeni problem je nedostatak vode, ili zbog nepostojanja izvora vode u području ili visokih troškova postavljanja sistema navodnjavanja naročito u zapadnoj i južnoj Srbiji. Poljoprivrednici u kooperativu se nalaze u nešto boljem položaju jer imaju adekvatne privatne savetnike koji ih konsultuju i obučavaju tokom zimskog perioda.

Naravno, poslovne veštine i znanje iz marketinga je bolje razvijeno kod proizvođača koji se bave direktnom prodajom. Kako bi se prevazišao sindrom lošijih uslova života u ruralnim područjima, poljoprivrednici moraju da diverzifikuju aktivnosti na gazdinstvu naročito na malim i srednje velikim gazdinstvima. U proizvodnji organske hrane, dodata vrednost već postoji, ali finalizacija proizvoda, promocija i ponuda potrošačima bi privukla turiste i gurmane.

No više znanja i prakse o prezentaciji i zahtevima tržišta bi napravila razliku, naročito u prezentovanju dodate vrednosti proizvoda potrošačima. Iako se brojni seminari i obuke bili organizovani tokom godine, praktično znanje pa čak i teoretsko znanje koje se može primeniti na većim gazdinstvima je nekako zaboravljeno. Nauka i praksa su osnovne u proizvodnji zdravije i bezbednije hrane, ipak bez praktičnog iskustva, tradicionalnom i "narodnom" znanju nedostaju dobra rešenja istražena i testirana kroz vreme.

Lična impresija je da poljoprivrednici streme saradnji u regionima gde ne mogu da proizvedene proizvode kao takve ponuditi na tržištu (jagodasto i koštičavo voće) ili se nalaze daleko od tržišta i vide prednost u udruživanju. Razmena iskustava i praktičnog znanja je uobičajena i normalna praksa za ove poljoprivrednike. Sa druge strane kada su poljoprivrednici prisutni na tržištu, oni vide konkurente u drugima, i više se odupiru razmeni iskustava i znanja sa kolegama proizvođačima ili potencijalnim novim proizvođačima. U ovakvoj situaciji broj organskih proizvođača se sporo menja tokom godina.

Štaviše nedostatak konkurencije na tržištu ide na ruku poljoprivrednicima. Mogu ponuditi sve svoje količine na pijacama / ili supermarketima i specijalizovanim radnjama i biti zadovoljni cenom i potražnjom.

Stočarstvo na jugoistoku se oslanja na stočnu hranu proizvedenu u lokalnom području. Lokalna populacija nastoji da proizvodi kvalitetnu proteinsku hranu ali su klimatski i geografski uslovi prilično ograničavajući faktor. Stoga poljoprivrednicima nedostaje hrana koju sami proizvode i potrebna im je zamena. Isti problem je vezan za obradu zemljištu. Strmi nagibi i slabija plodnost zemljišta povećavaju troškove obrade i upotrebe mehanizacije.

Bez subvencija ili bilo kakve podrške države, stočarstvo će u ovom regionu nestati.

Trenutno se subvencije daju prema hektaru ili prema grlu stoke, ali je možda trebalo uzeti u obzir i mogućnost određivanja regionalnog bonusa. Poljoprivrednici koji se bave stočarstvom se suočavaju sa mnogim poteškoćama od samog početka. Samo pedigirane životinje mogu dobiti subvencije i pored toga što organska proizvodnja zagovara autohtone rase. Takođe, veterinarski tretman i lečenje povećavaju troškove u stočarstvu. Ovi poljoprivrednici pored podrške za držanje životinja trebaju jaku podršku kod tržišta i prerade animalnih proizvoda. Nedostaje im sopstveni kapacitet i organizacija da to sami urade. Uprkos svim izazovima i preprekama porodična gazdinstva u 85% su sigurna u svoju budućnost u poljoprivredi i svoju decu usmeravaju u tom pravcu.

Izazovi sa kojima se treba suočiti na višem, republičkom nivou u bliskoj budućnosti u pogledu poljoprivrednika su: izgradnja kapaciteta na nivou poljoprivrednih gazdinstava, ohrabivanje

partnerstava i udruživanja, poboljšanja infrastrukture u ruralnim područjima, promocija organske poljoprivrede i turizma u području, implementacija projekata usmerenih ka zaštiti životne sredine, itd. Udruživanje u kooperative i postavljanje mera za poljoprivredni, ruralni i razvoj tržišta su odluke koje trebaju postaviti odlučioци u državi.

Nažalost kanal komunikacije između predstavnika Ministarstva poljoprivrede i poljoprivrednika je prigušen. Ali ako ne postoji povratna informacija od bilo koje od zainteresovanih strana buduće aktivnosti će zavisići od manjine i imaće tendenciju popularizacije interesa malih grupa. Nestalna politika i česte promene u Vladi dovele su do nepoverenja poljoprivrednika i njihovog očajа kada planiraju proizvodni ciklus.

Poljoprivrednici su najviše podložni riziku koji ih čini sezivnom socijalnom grupom na državne investicije za razvoj. Ruralni razvoj obuhvata više od investicija u poljoprivredu. Mere podrške se moraju usmeravati na poboljšanje uslova života na gazdinstvima u ruralnim područjima. Pored subvencija za poljoprivredne aktivnosti, država treba investirati u mere koje će poboljšati kvalitet života ruralne populacije. Investicije u infrastrukturu, obrazovanje lokalne populacije, promociju tradicionalnih običaja i starih zanata, turizam bi trebale biti deo nacionalnog akcionog plana u regionu.

ANEKS I STRUKTURA ORGANSKIH POVRŠINA U 2012

Tabela 11 Struktura organskih površina u 2012.

VOJVODINA					
U konverziji				Organski status	
	Vrsta kulture	Površina (ha)	Broj operatera	Površina (ha)	Broj operatera
Voće	Jabuke	2,2037	4	1,8149	4
	Aronija	5,2573	3	0,8557	1
	Lešnik	12,1870	2	0,0074	2
	Breskva	/	/	3,9873	5
	Kruška	/	/	9,5189	3
	Ostalo	7,3142		13,7434	4
	TOTAL	26,9622	24	29,0719	17
Žitarice	Pšenica i spelta	469,6643	19	20,6844	10
	Heljda	19,00	1	13,300	5
	Kukuruz	1.240,5929	26 (stočna hrana uglavnom)	231,9786	11
	Ječam	239,0315	6		
	Ostalo	61,7345		9,0958	5
	TOTAL	2.030,0232	32	275,0588	17
Industrijsko bilje	Sojas	326,5404	8	61,8411	10
	Bundeva	16,8502	9	2,0000	1
	Ostalo	74,1852	9	8,834	5
	TOTAL	417,5758	25	72,6751	16
Krmno bilje		422,5463	16	206,5111	7
	TOTAL	422,5463	16	206,5111	7
Povrće		36,4027	20	56,8155	31
	TOTAL	36,4027	20	56,8155	31
Ostalo		5,9291	7	15,0150	2
Lekovito bilje		1,5605	3	10,9033	5
	TOTAL	7,4896	10	25,9183	7
TOTAL		2.930,6707	84	665,9967	63
Pašnjaci i livade		503,1860		180,7100	
Stoka		2852 stoke: 1052 ovaca/95 goveda/1684 živine/21 koza/		1272 stoke: 1198 goveda/45 ovaca/10 svinja/60 kokoši (8 proizvođača)	
ZAPADNA SRBIJA					
U konverziji				Organski status	
	Vrsta kulture	Površina (ha)	Broj operatera	Površina (ha)	Broj operatera
Voće	Maline	68,4908	300	117,5500	381

	Kupine	74,6800	84	42,4200	135
	Šljive	54,2048	22	14,0732	15
	Ostalo	16,8817	25	10,662	17
	TOTAL	214,2573	456	184,7052	522
Žitarice				14,9303	2
	TOTAL			14,9303	2
Krmno bilje		6,5920	2	0,6300	2
	TOTAL	6,5920	3	0,6300	2
Povrće		5,4079	2	5,3376	4
	TOTAL	5,4079	2	5,3376	4
Ostalo		2,1422	1	/	/
Samoniklo bilje				350,00	200 t
Med					2
	TOTAL	2,1422	1	350,00 / 200 t	2
TOTAL		227,8618	457	210,4661	528
Pašnjaci i livade		13,1529		3,9453	

CENTRALNA SRBIJA

		U konverziji		Organski status	
	Vrsta kulture	Površina (ha)	Broj operatera	Površina (ha)	Broj operatera
Voće	Maline	30,8419	14	53,89	113
	Višnje	9,9440	1		
	Kupine	0,18	1	22,63	43
	Jabuke			271,0775	1 (Nectar-proizvođač sokova iz Vojvodine)
	Ostalo	6,6171	4	7,1028	11
	TOTAL	47,5830	20	354,7003	159
Žitarice		9,9346	7	127,7876	7
	TOTAL	9,9346	7	127,7876	7
Krmno bilje		1,7437	4	/	/
	TOTAL	1,7437	4	/	/
Industrijsko bilje		0,300	1	52,3809	3
	TOTAL	0,300	1	52,3809	3
Povrće		3,0145	6	4,2094	4
	TOTAL	3,0145	6	4,2094	4
LEkoviti bilje & ostalo		1,800	1	13,5625	5
Samoniklo bilje				(600.100,00 - sakupljačka površina)	3 prerađivačke kompanije pečuraka i šumskog voća
TOTAL		68,5147	26	524,4958	176
Pašnjaci i livade		7,8168		1,0202	

JUGOISTOČNA SRBIJA (Pirotski, Pčinjski, Braničevski, Zaječarsli, Borski, Jablanički okrug)					
U konverziji			Organski status		
	Vrst akultu- re	Površina (ha)	Broj operatera	Površina (ha)	Broj operatera
Voće	Višnje	22,0400	1		
	Grožđe	7,0179	7		
	Ostalo	9,207	11	0,3513	1
	TOTAL	38,2649	19	0,3513	1
Žitarice		61,0720	14	1,5885	2
	TOTAL	61,0720	14	1,5885	2
Krmno bilje		22,9362	17	1,1534	3
	TOTAL	22,9362	17	1,1534	3
Povrće		9,4164	6	2,3563	3
	TOTAL	9,4164	11	2,3563	3
Ostalo		0,7300	1	13,0628	2
Samoniklo bilje		240 t	4	150 t	6 prerađivačkih kompanija pečuraka i šumskog voća
TOTAL		158,7966	45	6,2286	12
Pašnjaci i livade		245,5145		10,4030	
Stočarstvo		1526 stoke: 57goveda /49 živine/145 koza/konja, magaraca 71/1434 ovaca/131 svinja	21	270 stoke: 21 govedo/34 svinja/2 konja/ 213 ovaca	3
JUŽNA SRBIJA (Toplički, Nišavski okrug)					
U konverziji			Organski status		
	Vrsta kultu- re	Površina (ha)	Broj operatera	Površina (ha)	Broj operatera
Voće	Šljive	28,1843	18	414,1319	207
	Višnje			50,5000	80
	Grožđe	7,7310	1		
	Ostalo	14,7057	8	13,6377	18
	TOTAL	50,6210	22	478,2696	300
Žitarice		24,3072	4		
	TOTAL	24,3072	4		
Ostalo		12,7640	1	13,0628	2
	TOTAL	12,7640	1	13,0628	2
Samoniklo bilje				70 t	2 prerađivača
TOTAL		89,6338	25	490,6024	304
Stočarstvo		229 stoka: 51 govedo/80 ovaca/28 svinja/70 živine	3		

ANEKS II SPISAK PRERAĐIVAČA

Spisak prerađivača sa kojima proizvođači koštičavog i jagodastog voća imaju ugovor o saradnji su označeni zvezdicom (podaci iz 2012.)

Tabela 12 Lista organskih prerađivača i operatera

BR	ORGANIZACIJA	WEB STRANICA	VRSTA PRERADE
1.	Agropartner, Lučani	www.agropartnerfruit.com	Zamrznuto voće
2.	Aronija Vita ltd, Surduk		Sok od aronije
3.	Belis Top, Kuršumlja*		Zamrznuto voće
4.	Berry frost, Loznica*	www.beryfrost.rs	Sveže i zamrznuto voće
5.	Beyond, Niš	beyondhealthfood.com	Makrobiotički proizvodi na bazi soje, tofu
6.	Biosil, Ugrinovci	www.biosil.rs	Pasterizovano povrće, voćni sokovi
7.	BMD, Arilje	www.bmd.co.rs	Pečurke
8.	Cojapromet, Aleksinac	www.coja-promet.com	Sušeno voće, pečurke
9.	Confido group Int. ltd, Zemun	www.confidogroup.com	Zamrznute višnje
10.	CPA Organic, Bajina bašta	www.cpa.org.rs	Vina, rakije
11.	Den Juro Organic, Beograd*	denjuro.co.rs	Zamrznuto, sušeno i čokoladirano voće i povrće
12.	Ekolatar, Nova varoš		Heljda i proizvodi od heljde (brašno, jastuci i dušeci)
13.	Foodland, Beograd*	www.foodland.rs	Voćne marmelade, akvar, sokovi, konzervisani proizvodi
14.	Forest Food, Kruševac	www.forestfood.rs	Vrganji, lisičarke, divlja borovnica, sušeno i zamrznuto
15.	Frikos, Beograd*	www.frikos.rs	Zamrznuti proizvodi od jagodastog i samoniklog voća
16.	Hemija Commerce ltd, Novi Sad		Speltino brašno
17.	Herba, Beograd	www.herba.co.rs	Lekovito i aromat. bilje, esencijalna ulja
18.	Janoš Farago, Orom		Čajevi, začini
19.	Josip Mamužić, Subotica		Brašno, mlevena začinska paprika
20.	Marni, Kruševac	www.marni.co.rs	Pečurke
21.	Menexd.o.o. Kruševac	www.menex.rs	Sveže i zamrznuto voće, cvet zove
22.	Midi Organic, Blace*	www.midiorganic.com	Zamrznuto i sušeno voće
23.	MN Ltd. Loznica	www.mn.co.rs	Zamrznuta malina
24.	Mondi Food Company, Kraljevo	www.mondiserbia.rs	Zamrznuto voće
25.	Nectar, Novi Sad	www.nectar.rs	Voćni sokovi
26.	Pamin, Gornji Milanovac	www.pamin.rs	Zamrznuti proizvodi od jagodastog i samoniklog voća
27.	Repro Trade, Novi Sad	www.reprotrade.co.rs	Testenine
28.	Strela ltd, Leskovac		Pečurke, ajvar
30.	Šumsko blago, Bresnica		Džem od šipurka
31.	Suncokret, Hajdukovo	www.suncokret.rs	Biljni namazi (puteri) i biljna ulja, proizvodi od uljarica
32.	Vallis Organica ltd, Beograd		Divlje jabuke
33.	Van Drunen Farms Evropa doo, Banatsko Karađorđevo		Sušene jagode
34.	Varvarin voće d.o.o, Varvarin	www.voce-varvarin.rs	Konc. i arome gajenih i samoniklog voća
35.	Voće produktd.o.o, Brus		Sveže i zamrznuto voće, zova
36.	Zadugar Ljubovija*	www.fruit.rs	Zamrznuto jagodasto i ostalo voće
37.	Zdravo Organic d.o.o, Selenča*	www.zdravo.rs	Sokovi od voće i povrća, pasterizovani proizvodi

ANEKS III DETALJNI REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Detaljni rezultati istraživanja sprovedenog u četiri odabrana regiona:

Rezultati iz Vojvodine

Vojvodina sa 2934,9699 ha obradivog zemljišta u konverziji i 663,6666 ha u organskom statusu čini najveći udeo u celokupnoj organskoj proizvodnji u Srbiji (podaci iz 2012.). Tipičan poljoprivrednik u Vojvodini je mali proizvođač povrća.

Srbija ima povoljne uslove za gajenje većine povrća. Svega nekoliko proizvođača proizvodi u zatvorenom prostoru pa čak i tada plastenici se koriste za proizvodnju rasada ili za proizvodnju salate i lisnatog povrća. Povrće proizvedeno na otvorenom je srednje rano, rano, srednje pozno i pozno povrće.

Povrtarstvom se bave porodična gazdinstva, a proizvodi se prodaju na pijacama ili se dostavljaju potrošačima lično ili poštom. Ova proizvodnja ima pozitivan trend rasta usled brzog obrta novca (prodaja za novac) i dobijenog profita.

Povrtarstvo može osigurati dovoljno profita i održivost gazdinstva čak i na manjim imanjima u poređenju sa bilo kojom drugom poljoprivrednom proizvodnjom. Sa druge strane promocija organskog povrtarstva može privući više poljoprivrednika u ruralnim područjima i pospešiti indirektno razvoj regiona. Poput proizvodnje na zatvorenom i sistemi za navodnjavanje na otvorenom omogućavaju rotaciju kultura i berbu najmanje dva puta godišnje ako se pažljivo planira i u isto vreme optimalno koriste resursi.

Što se tiče cene, ona zavisi od tržišta. Tokom ovog istraživanja pokazalo se da se cene razlikuju na pijacama u Beogradu i Novom Sadu. Više cene na beogradskim pijacama i dobra prodaja uprkos visokim cenama pokazuje da su potrošači i kupci spremni da plate za hranu kojoj veruju i da je ponuda i dalje mala iako poljoprivrednici slobodno formiraju cene.

Trend u organskom povrtarstvu je da se na pijaci plasiraju sveži i sezonski proizvodi kojima se cena malo menja tokom godina, i ne prati cene konvencionalnog povrća, organski proizvodi su ponekad i do 300% skuplji. Postoji nekoliko prerađivačkih jedinica u regionu (Aneks III), no proizvedene količine nisu dovoljne za bilo kojeg ozbiljnog prerađivača i sirovina je prilično skupa tako da skoro celokupna proizvodnja uglavnom završava na pijacama i supermarketima.

Veza između broja proizvođača i veličine tržišta često dovodi do nestabilnosti i sezonosti u ponudi. Potrošači traže širu paletu proizvoda, bolji kvalitet, sveže proizvode tokom godine i garancije koje organska oznaka obećava i za koju plaćaju veću cenu.

Poljoprivrednici prave planove za buduću sezonu na osnovu cena postignutih u prošloj godini. Organsko tržište povrća je još uvek nedovoljno razvijeno i oslanja se na nekoliko desetina proizvođača u regionu čija je prosečna površina oko 5-10 ha (Grafik 8.).

Nažalost organski proizvođači u regionu ne planiraju proizvodnju na velikim površinama uglavnom zbog činjenice da zarade od organske proizvodnje u ovom trenutku mogu pokriti troškove imanja i obezbediti dovoljno prihoda bez potrebe proširivanja imanja i uvođenja diverzifikovanih kultura i usluga. Ipak, srpski proizvođači trenutno imaju alternativu, nišno tržište. Male količine i proizvodi sa dodatnom vrednošću imaju svoje ciljne grupe.

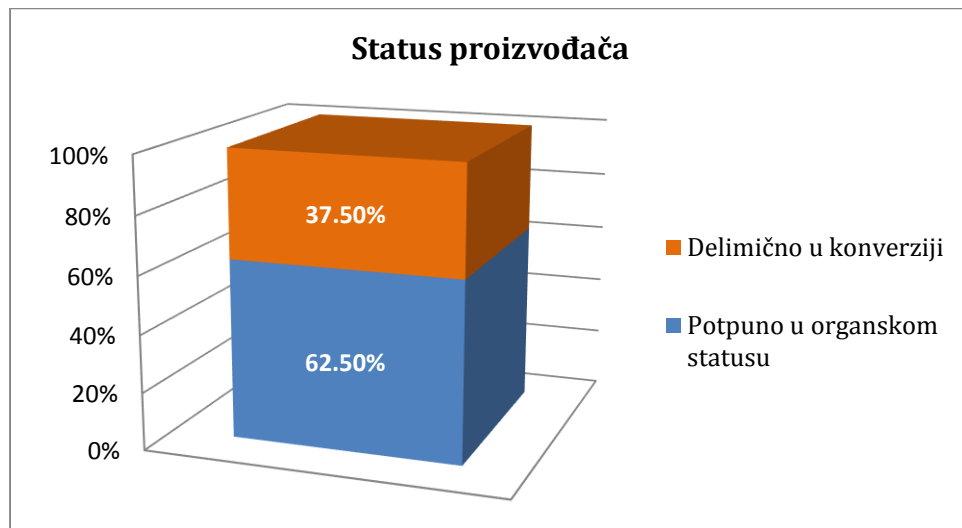
Tokom ovog istraživanja su ispitivani sledeći parametri:

- površina, kulture i prosečni prinosi, prirodni uslovi, godina ulaska u OP, kanali prodaje, prerada, poljoprivredne stručne službe (pristupačnost i važnost), potreba za daljim obrazovanjem, promene nakon konverzije, starost proizvođača i radna snaga (sezonska i sa punim radnom vremenom), budući planovi, prihodi (poreklom sa imanja i van njega) i buduće aktivnosti.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da :

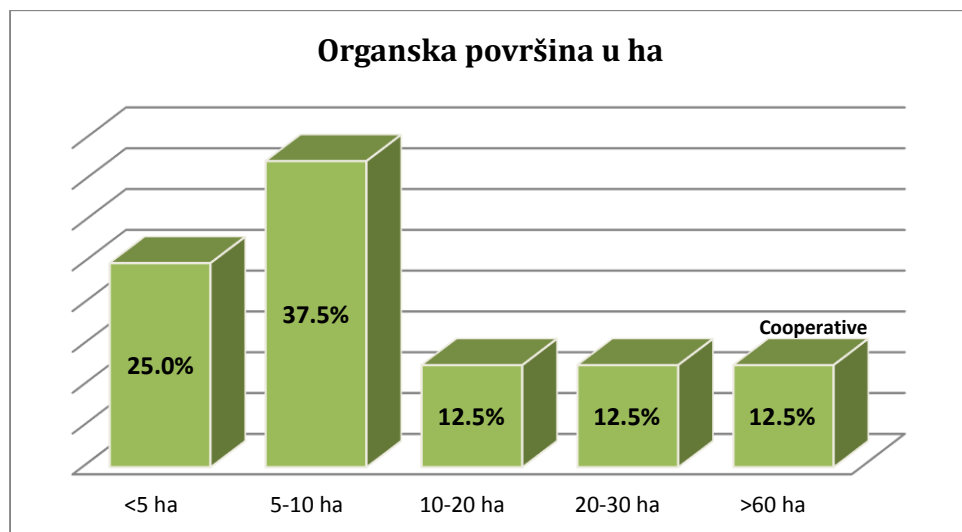
3/8 ispitanika su delimično u konverziji, a 5/8 su potpuno u organskom statusu (Grafik 8).

Grafik 8 Status proizvođača



Prema ukupnoj površini gazdinstva se dele na: 2/8 gazdinstva ima <5 ha, 3/8 imaju između 5-10 ha, 1/8 imaju 10-20 ha, 1/8 ima između 20-30 ha zemlje, i 1/8 ima >60 ha (proizvođači u kooperativi, grafik 9.). Organska površina reflektuje skoro istu situaciju. 2/8 proizvođača ima <5 ha, 3/8 ima između 5-10 ha, 1/8 ima između 10-20 ha, 1/8 ima između 20-30 ha i 1/8 ima više od 60 ha (proizvođači u kooperativi) u organskom statusu. Proizvođači u kooperativi imaju u proseku 8 ha svaki. To znači da 62,5% ispitanih proizvođača ima manje od 10 ha u sistemu kontrole.

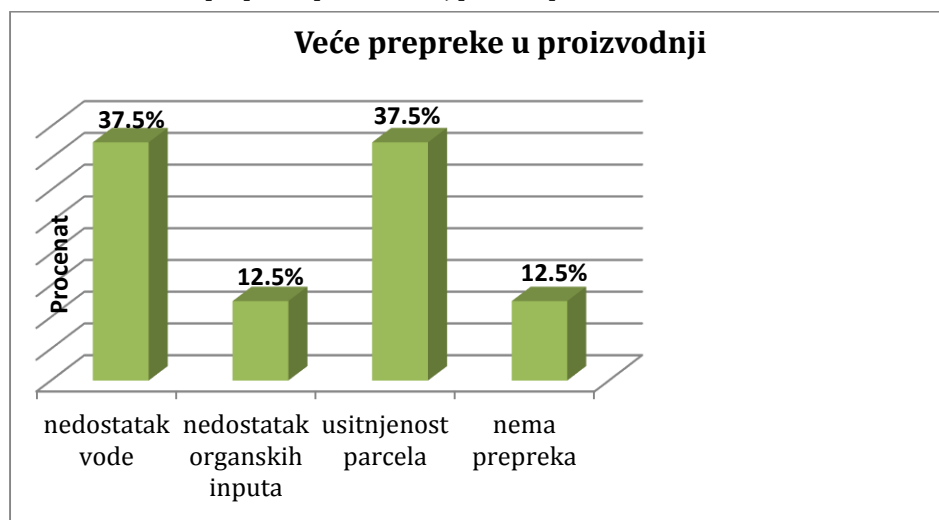
Grafik 9 Organska površina u ha



Svih osam proizvođača su povrtari. Poored povrća, njih 6 takođe proizvodi žitarice; 2 proizvode lucerku, 2 proizvode suncokret; 2 proizvode voće i 1 proizvodi mak. Prosečan prinos najpopularnijeg povrća ovih proizvođača je kako sledi: paradajz - 65 t/ha, paprika - 42.5 t/ha, kupus - 13 t/ha, mrkva - 22 t/ha, luk - 14.5 t/ha, krompir - 27 t/ha, ljuta paprika - 11 t/ha, cvekla 16 t/ha. Prosečan prinos maka je 1 t/ha, žitarica - 4 t/ha. Najveća razlika u prinosu proizvođača je u količinama koje su naveli za kupus, mrkvu, papriku i luk. U primeru kupusa razlika je najekstremnija - prinos varira od 3 t/ha; preko 10 t/ha do 26 t/ha. Razlog ovako različitom prinosu leži u prirodnim uslovima gajenja, kvalitetu zemljišta i mogućnosti navodnjavanja kao i u adekvatnoj primeni svih agrotehničkih mera.

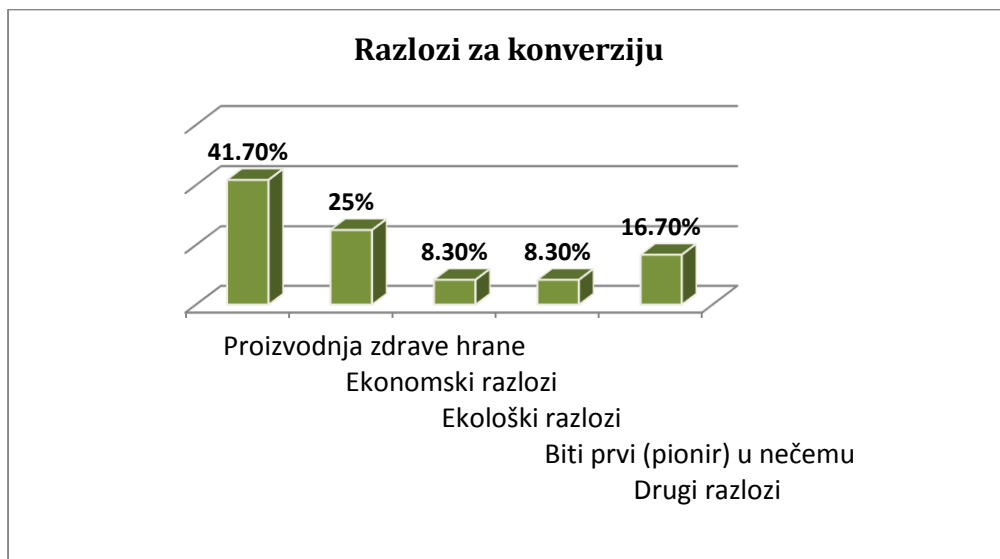
Odgovor na pitanje o prirodnim uslovima razlikuju se od gazdinstva do gazdinstva. Od 8 ispitanika četvero smatra da obrađuje zemljište dobrog kvaliteta, 2/8 procenjuje da su prirodni uslovi pogodni, a ostali rade u prosečnim uslovima. Nedostatak vode predstavlja prepreku u periodu vegetacije, a 3/8 proizvođača pati od nedostatka navodnjavanja. 1/8 ispitanika ne može pronaći sredstva za zaštitu bilja i đubriva na tržištu. Usitnjenost parcela je problem za 3/8 gazdinstava, jer razuđenost parcela povećava troškove i vremena i resursa u prebacivanju mehanizacije, radne snage, itd. 1/8 ne vidi nikakve prepreke (Grafik 10.).

Grafik 10 Veće prepreke prema ličnoj proceni proizvođača



1) Glavni razlog za otpočinjanje organske proizvodnje je proizvodnja zdrave hrane. 41.7% je navelo ovo kao razlog za ulazak u konverziju. Na drugom mestu se nalazi ekonomski faktor - organska hrana je skuplja i donosi više profita proizvođačima, 3 od 12 ispitanika je navelo ekonomske razloge kao glavni razlog za konverziju u organsku proizvodnju. Drugi razlozi navedeni su: zaštita životne sredine, zdrav razum, religiozni razlozi, razvitak lokalne zajednice i želja da se bude pionir, prvi u nečemu (Grafik 11.).

Grafik 11 Razlozi za konverziju



5) Istraživanje pokazuje da glavna prepreka za organsku poljoprivredu leži u nedostatku organskih inputa (proizvodi za zaštitu bilja, semena, sadni materijal) i udaljenost od tržišta sa istim rezultatom - 3 od 21 odgovora. Posle sledi kontrola štetočina, nedostatak konkurencije u regionu - 2/21, slabija potražnja organske hrane, troškovi sertifikacije, nedostatak radne snage, slabiji prinosi, nedostatak kapitala, slabija svest potrošača, nedostatak adekvatne mehanizacije, nedostatak kvalifikovane radne snage, vreme naplate prilikom prodaje trgovačkim lancima, nedostatak znanja kod proizvođača i ne postojanje nikakvih prepreka 1/21 odgovora (Tabela 13.).

Tabela 13 Glavne prepreke u OP

GLAVNE PREPREKE	BODOVI
Nedostatak organskih inputa (sredstava za zaštitu bilja, semena, sadnog materijala)	3
Udaljenost od tržišta	3
Kontrola štetočina	2
Nedostatak konkurencije u regionu	2
Slaba potražnja za organskom hranom	1
Troškovi sertifikacije	1
Nedostatak radne snage	1
Slabiji prinosi	1
Nedostatak kapitala	1
Slabija svest potrošača	1
Nedostatak adekvatne mehanizacije	1
Nedostatak kvalifikovane radne snage	1
Vreme naplate prilikom prodaje trgovačkim lancima	1
Proizvođačim nedostaje znanja	1
Nema nikakvih prepreka	1
UKUPNO	21

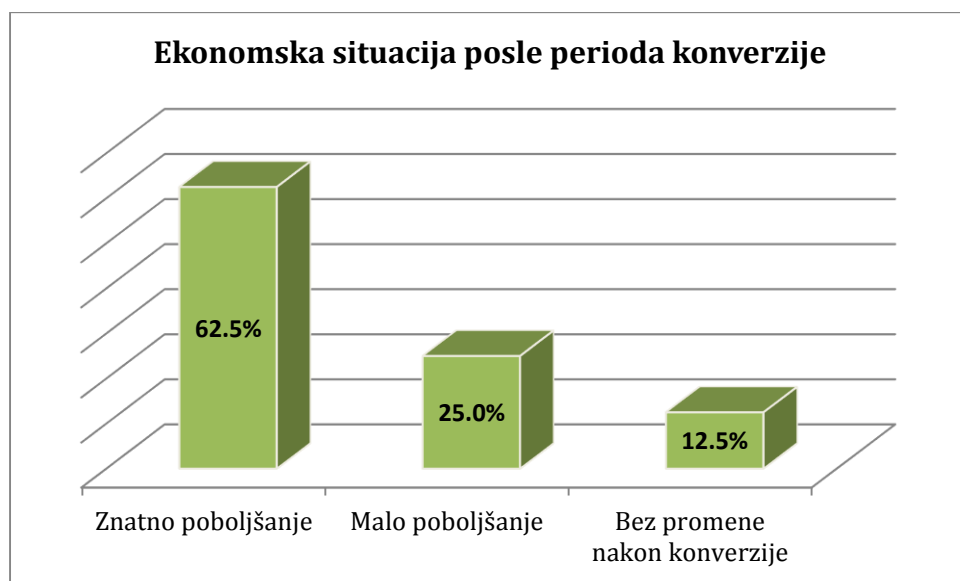
U 2005 - je počela ekspanzija organske proizvodnje u regionu i u to vreme 2 poljoprivrednika su se pridružila organskoj proizvodnji. U 2006. 2/8 je ušlo u organsku proizvodnju. Polako se priključivalo još proizvođača: 1. u 2007, 1. u 2008, 1. u 2012. i 1. u 2013. (Tabela 13.). Posle perioda konverzije većina, 5/8 je osetila veliko poboljšanje u svojoj ekonomiji, 2/8 je osetilo malo poboljšanje, 1/8 nije osetilo nikakvu promenu u ekonomiji.

Tabela 14 Početak OP

Grafik 12 Ekonomska situacija u organskom statusu prema ličnom mišljenju proizvođača

GODINA OTPOČINJANJA OP	BROJ PROIZVOĐAČA
2005	2
2006	2
2007	1
2008	1
2012	1
2013	1
UKUPNO	8

Najuobičajnije mesto na kojem proizvođači plasiraju svoje proizvode je pijacs - 7/20 odgovora je glasilo ovako, u trgovačkim lancima - 3/20 odgovora, prodaja na gazdinstvu je odgovor 3/20, poštanskim isporukama 2/20, 2/20 odgovora se odnosilo na prodaju prerađivačima, kućna isporuka - 1/20 odgovora je navelo kućnu dostavu kao kanal prodaje, ostali odgovori su naveli sledeće kanale prodaje: putem interneta, na tezgi pored lokalnog puta, veleprodaja. Gazdinstva u organskom statusu u 4 slučaja su iskusila veliko poboljšanje ekonomske situacije. Malo poboljšanje se desilo na dva gazdinstva i dva gazdinstva nisu iskusila promene u ekonomskom statusu (Grafik 12.).



Preradu ima 3 od 8 gazdinstava, i najčešće je to mlevenje paprike i mlevenje žitarica u brašno (na 2 gazdinstva), prerada u sokove i pasterizovan program (na 1.). Celokupna proizvodnja se proda u zemlji.

Poljoprivredne stručne službe su besplatne i u većini slučajeva njihova uloga se ocenjuje kao ne tako važna ili njihova pomoć u savetovanju nije bila dovoljna u 5/8 odgovora, a 3/8 ispitanika je reklo da su važni u svojoj zajednici i da su njihovi saveti značajni.

Stručno obrazovanje iz poljoprivrede - Poljoprivredni fakultet imaju dva proizvođača, 6/8 proizvođača ima srednje stručno obrazovanje. Proizvođači u kooperativi su uglavnom završili srednje stručne škole.

Što se tiče daljih obuka, 3/8 proizvođača ne vidi potrebu za daljim obukama. Ostalih 5/8 proizvođača bi želelo da prisustvuje obukama iz: organske poljoprivrede uopšte, razvijanju svesti radnika, poslovnim veštinama, gajenju voća i povrća, preradi na gazdinstvu, sakupljanju i preradi samoniklih plodova, agroturizma, novih sorti i novih tehnologija.

Posle konverzije gazdinstvo nije promenilo fokus. 7/8 gazdinstava je nastavilo da praktikuje organsko povrtarstvo i ratarsku proizvodnju. Na 1/8 gazdinstava je fokus na konvencionalnom stočarstvu.

Radna snaga se zapošljava na 8 od 8 gazdinstava. Na 3 gazdinstva zaposleni su stalno radno vreme, na ostalima se zapošljavaju sezonski radnici.

U pogledu starosti proizvođača 3/8 se nalaze u grupi između 41-44 godina, 3/8 su u grupi između 45-54 godine i 2/8 su ispod 40 godina starosti. Svi proizvođači su sa porodicama i u proseku svaka porodica ima po 5 članova. Statistički 3/8 proizvođača ima 5-članova porodice, 3/8 ima 4-člana porodice, 1/8 proizvođača ima 8-članu porodicu, i 1/8 proizvođača ima 3 člana porodice.

Budući planovi na gazdinstvu su usmereni ka povećanju površine. 7 od 8 gazdinstava očekuje da će proširiti površine u narednih 5 godina, 2 od njih će čak otpočeti stočarsku proizvodnju i/ili povećati broj grla stoke.

Što se tiče novih aktivnosti, 3/8 gazdinstava očekuje da će otpočeti stočarstvo na svojem imanju, nove aktivnosti koje su naveli proizvođači uključuju voćarstvo (1/8), preradu na gazdinstvu (zamrzavanje 1/8), preradu povrća (2/8), čišćenje semena i pakovanje (1/8 gazdinstava).

Dodatni prihodi dolaze sa različitih delatnosti sa gazdinstva ili van gazdinstva: 3/8 proizvođača se izdržava od prihoda poreklom iz organske proizvodnje, 3/8 proizvođača ima primanja iz konvencionalne proizvodnje i organske proizvodnje, 2/8 proizvođača ima i dodatni posao u privatnom/javnom sektoru i primanja iz organske proizvodnje.

Prema odgovorima ispitanika budući izazovi su:

1. nedostatak kvalifikovane radne snage, (3/19)
2. nedostatak povoljnih kredita, (2/19)
3. nedovoljna svest potrošača i kupaca,
4. nedostatak državne podrške,
5. nedostatak diverzifikovane ponude i nedovoljne količine,
6. pravne prepreke prilikom kupovine zemljišta i nepoštena konkurencija između proizvođača u lokalnoj zajednici,
7. rizik od GMO-a,
8. slabija plodnost zemljišta u regionu,
9. komplikovana procedura prilikom apliciranja za subvencije,
10. nedostatak organskih semena,
11. otežan pristup Ministarstvu poljoprivrede,
12. nedostatak navodnjavanja,
13. nedostatak sezonske radne snage,
14. visoki troškovi organskih inputa,
15. nedostatak organskog tržišta u regionu.

Preradni objekti u Vojvodini

Preradne jedinice se bave različitim tipovima sirovina. Proizvođači na svojim objektima mogu da prerađuju količine i obično prerađuju svoje sirovine.

Od 9 prerađivača registrovanih u bazi podataka, 2 su poljoprivrednici: Nijedno pravno lice/prerađivač nije samo organski prerađivač. Njihov glavni deo posla je proizvodnja i prerada brašna, voćnih sokova, pasterizovanih proizvoda i biljnih namaza.

3 prerađivača su ispitana i njihovi odgovori su:

1. **Repro trade, Novi Sad:** 11. godina stara kompanija, proizvođači organskog kornfleksa i testenina. Kompanija priprema ručno rađene proizvode, u malim količinama i malog obima, zato njihovi proizvodi nisu tržišno pogodni za međunarodno tržište. Domaće tržište je ograničeno. Glavni problem kompanije je visoka cena sirovina, koje vlasnik ne može uvoziti jer su mu potrebne male količine koje ne opravdavaju uvoz. Pod ovakvim uslovima kompanija ne može trenutno ostvariti profit.

Prerađivaču nedostaje podrška u tehničkom aspektu poslovanja. Prerađivač nije upoznat sa organskim inostranim tržištem i nema mogućnosti da pristupi nekom od njih, stoga mu je potrebna podrška udruženja, organizacija i istraživanje tržišta bi mu mnogo pomoglo. Nažalost ovo nije usluga koju organski sektor u Srbiji pruža.

2. **Zdravo Organic, Selenča:** Kompanija prerađuje sokove, konzervira povrće, džemove i organsko i konvencionalno povrće. Trenutno je 20% njihovih proizvoda organsko ali kompanija ima nameru da poveća udeo organskih proizvoda u budućnosti. Sada kompanija svoj rad zasniva na kratkotrajnim ugovorima sa proizvođačima komšijskih organskih gazdinstava. Ugovor je sastavljen prema prethodnoj prodaji i ne može predvideti stvarne potrebe u budućnosti ili cene. Za ovaj tip ugovorne obaveze proizvođači moraju da proizvode više nego što trenutno mogu da prodaju. Saradnja sa kompanijama donosi manje rizika ukoliko proizvođači imaju veće količine da ponude. Ipak, ponuda na srpskom tržištu je manja od potražnje i lako je mohu absorbovati lokalni potrošači.

Prerađivač prodaje i na domaćem i na inostranom tržištu, oko 60% njihovih proizvoda ide u izvoz, 40% se prodaje na domaćem tržištu. Kako bi se izbegla složenost procedura prilikom izvoza i distribucija, oni rade sa jednim distributerom. Njihovo glavno izвозno tržište je Rusija, Ukrajina, Hrvatska, Italija, Austrija, Slovenija, Crna Gora ali i daleka tržišta takođe, poput Kanade i Australije. Nažalost kompanija nije atraktivna u inostranstvu usled visokih cena proizvoda, a cene su visoke zbog visoke cene sirovina u Srbiji (zbog nedostatka subvencija i slabije potražnje), delimično i zbog malog obima njihove prerade. Ipak, kompanija ne može nabaviti sirovine iz inostranstva, jer je njihova organska proizvodnja skromna i troškovi transporta, logistike ne bi mogli pokriti finalnu cenu proizvoda.

Širok asortiman proizvoda upošljava njihovu preradnu liniju tokom cele godine. U sezoni najviše prerađuju paradajze, papriku, van sezone mrkvu, cveklju, jabuke, itd. Kompanija je lansirala premijum proizvod (bez dodatog šećera, vode, konzervansa) napravljen od jeftinije konvencionalne sirovine gde je visok kvalitet i manji troškovi čine ovaj proizvod atraktivnim po povoljnim cenama za potrošača.

3. **Farm "Jovanjica", Stara Pazova:** Gazdinstvo je proizvođač i prerađivač organskog povrća. Oni su jedno od retkih gazdinstava sa potpuno opremljenim staklenikom, Gazdinstvo ima tendenciju povećanja proizvodnje i intenziviranja tržišnosti svojih proizvoda. Trenutno se proizvodi sa ovog gazdinstva mogu naći na policama većih supermarketa, pijaca u Beogradu i kao deo njihove elektronske prodaje, preko web sajta

Proizvođač ima razumne cene proizvoda u ovom trenutku, i kontrolisana proizvodnja u stakleniku mu daje ovaj komfor. Modernizacija proizvodnih objekata i opreme je velika investicija ali u klimatskim promenama i nemogućnosti kontrolisanja spoljnih faktora je neophodna mera. Mali proizvođači neće biti u stanju da podnesu troškove, stoga bi se morala ponuditi državna finansijska i tehnička podrška.

Rezultati iz zapadne Srbije

Zapadna Srbija ima 235.1936 ha obradive površine u konverziji i 198.9355 ha obradivog zemljišta u organskom statusu (podaci iz 2012.). Veći deo površina se nalazi pod jagodastim voćem - 66% površina u konverziji i 91% površina u organskom statusu. Tipičan proizvođač u zapadnoj Srbiji je član kooperative između hladnjače - prerađivača jagodastog i koštičavog voća. Istraživanje je pokrilo 6 tipičnih predstavnika proizvođača od njih oko 500 (podaci iz 2012.), 2 prerađivača od njih 4.

Voćarstvo je jedna od najproduktivnijih poljoprivrednih sektora. Širok sortiment posađen u klimatskim uslovima povoljnim za svaku od njih osigurava optimalnu upotrebu resursa geografskih i klimatskih parametara. Proizvodnja voća i njenih prerađevina može biti veoma uspešan posao štaviše ulaganjem u sisteme za navodnjavanje voćnjaka, zaštitnih mreža, sadni materijal i preradne objekte posebno u regionu koje se oslanja na poljoprivredu mora biti obavezna mera podrške Ministarstva poljoprivrede i mera popularizacije poljoprivrede. Tržište organskog voća postoji van granica i može apsorbovati sve količine koji srpski proizvođači mogu proizvesti. Srbija izvozi jagodasto voće kao sirovinu koju inostrani prerađivači ili veleprodaje i distributeri uzimaju i koriste za dalju obradu, prepakuju uglavnom zamrznuto. Ne postoji niko u Srbiji ko priprema mala pakovanja organskog zamrznutog jagodastog voća za krajnjeg kupca. Za kompanije orijentisane ka izvozu transport zamrznutih malina u velikim vrećama ili kutijama je najlakši način za sigurnu i jeftinu isporuku. Inače bi kompanije bile primorane da investiraju u promotivne kampanje i dodatne tehnološke linije kada bi razmatrale nove linije proizvoda. Velika prepreka u ovom trenutku je nedostatak finansijske podrške poput povoljnih zajmova i kredita za kupovinu novih linija za pakovanje i investiranje u dodatne materijale prema istraživanju. U slučaju uvođenja novog proizvoda na inostrano tržište, bez dobre promocije brenda i voća, teško bi bilo probiti se i prodati mala pakovanja inostranom kupcu.

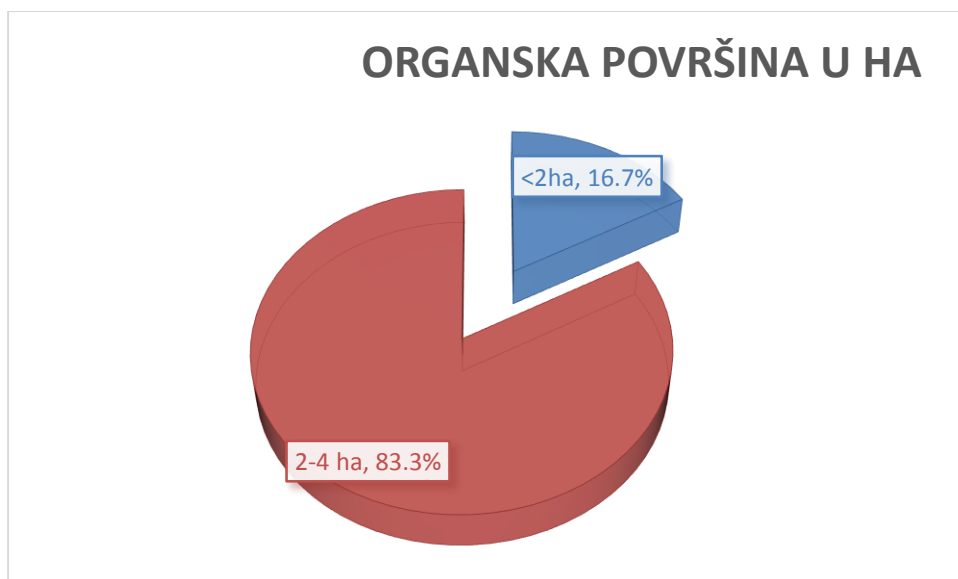
Sa druge strane neophodno je napraviti temeljno istraživanje tržišta pre stavljanja novog proizvoda na tržište. Prema istraživanju novi proizvod se mora adaptirati potrebama ciljne publike prema veličini, obliku, itd.

Od ukupne proizvodnje jagodastog voća veliki deo, 90% se izvozi na tržište EU (Nemačka, Francuska, Holandija, Austrija) i nešto na tržište SAD-a i Japana.

Rezultati istraživanja:

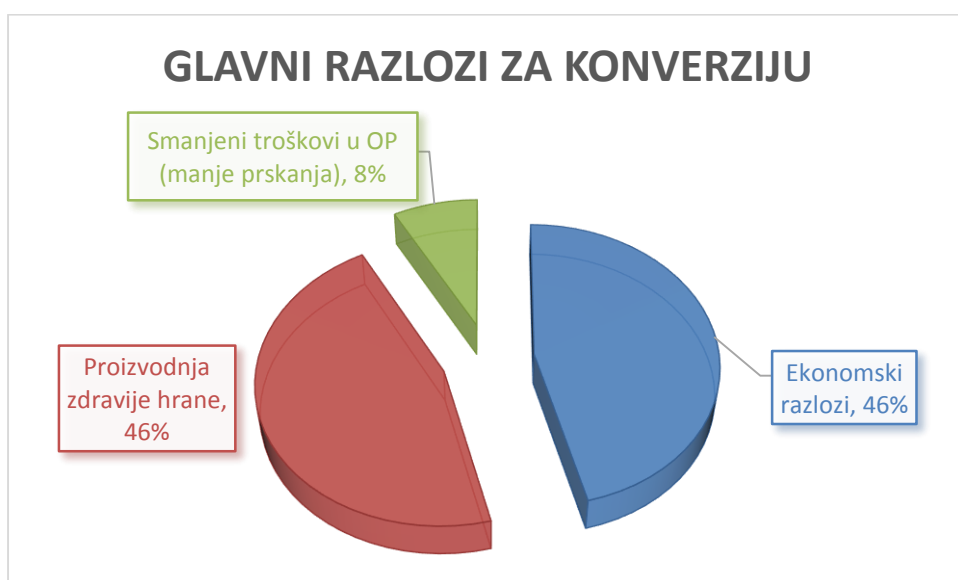
Iako je očekivanje za ove poljoprivrednike bilo da imaju manje parcele (0.15-0.30 ha) u organskom statusu, anketa je pokazala da se situacija promenila. Praksa proizvođača je da sačekaju i vide kako će se nov sistem pokazati na komšijskom primeru i u slučaju da se pokaže da funkcioniše onda će se privući novi proizvođači organskoj proizvodnji i doći će do povećanja organskih površina. Očigledno organski proizvođači grade poverenje u području i privlači se više proizvođača koji žele da uđu u organsku proizvodnju. Istraživanje je pokazalo da 1/6 proizvođača ima manje od 10 ha od ukupnih površina, 3/6 ima između 10-15 ha, i 2/6 ima više od 15 ha. Područja pod organskim statusom variraju od 0.8 ha do 3.35 ha. 1/6 ima manje od 2 ha, i 5/6 ima između 2-4 ha (Grafik 13).

Grafik 13 Organska površina u ha



Glavni razlozi za konverziju u organski status su ekonomski. Od 13. odgovara 6. se odnosi na bolju cenu organskih proizvoda te su proizvođači prešli na OP, proizvodnja zdravih proizvoda čini 6 od 13 odgovora, i 1. od 13. odgovora je otišlo na smanjene troškove s obzirom da je manje prskanja u OP (Grafik 14.).

Grafik 14 Razlozi za konverziju u OP



Glavne kulture su maline - 6 od 6 proizvođača je proizvode, kupine proizvode 5/6 proizvođača, jagode proizvodi 2/6, šljive proizvodi 4/6 i višnje proizvodi 1/6. Prosečan prinos (prosek 6 posećenih proizvođača) je 4.9 t/ha za malinu, 12 t/ha za kupinu i 10 t/ha za šljive. Proizvođači se susreću sa nestalnim prinosima i nepredvidim u isto vreme usled nedostatka navodnjavanja i investira-

nja u zasada. Glavni input svih ispitanika je stajnjak poreklom sa sopstvenog gazdinstva. Proizvođači nisu dobro informisani o agrotehničkim operacijama dozvoljenim u organskoj proizvodnji i o organskim principima. Stoga je prosečan prinos prilično mali iako bi mogao biti udvostručen kada bi postojalo navodnjavanje i poštovane preventivne mere kontrole bolseti i štetočina.

Prirodni uslovi regiona su prosečni prema odgovorima 6/6 proizvođača, 6/6 ispitanika pati od nedostatka vode, dok je usitnjenost parcela problem za 5/6 ispitanika. Zemljište na strmim nagibima ima 4/6 proizvođača i prosečnu plodnost zemljišta ima 2/6 proizvođača. Plodnost zemljišta se održava korićenjem sopstvenog stajnjaka poreklom od goveda i ovaca. Količina stajnjaka odgovara uglavnom njegovoj dostupnosti na gazdinstvu, a ne stvarnim potrebama.



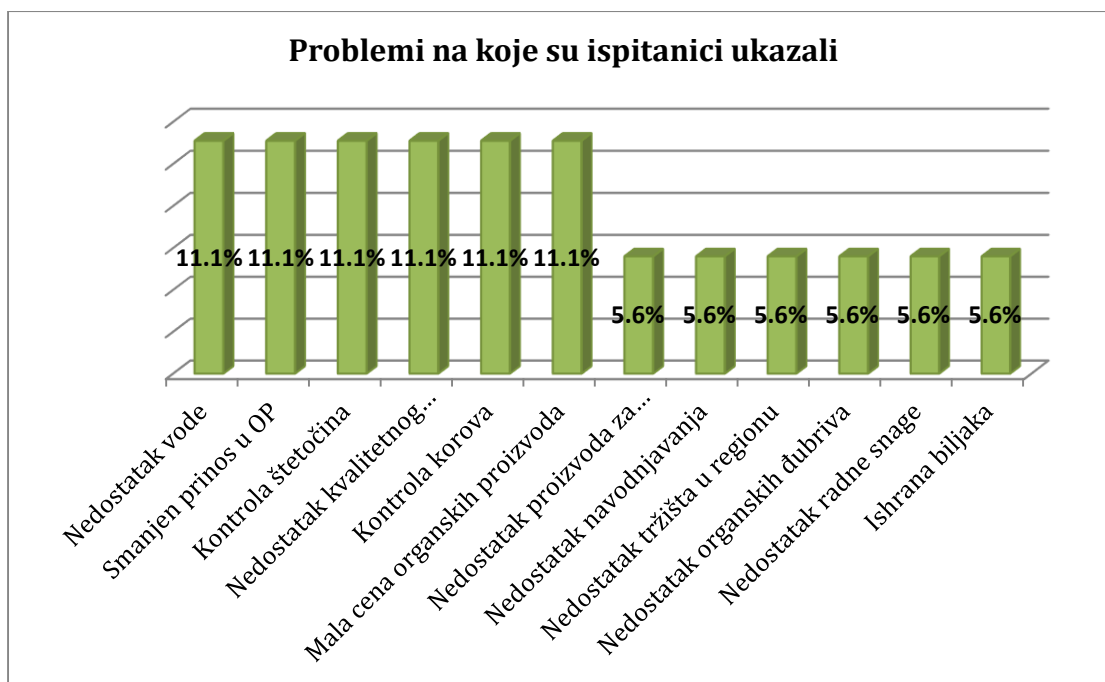
Brdovit teren zapadne Srbije



Porodično gazdinstvo

Glavna prepreka prema istraživanju je nedostatak vode (2/18 odgovora), smanjeni prinos u organskoj proizvodnji (2/18), kontrola štetočina (2/18), nedostatak kvalitetnog sadnog materijala (2/18), kontrola korova (2/18), male cene organskih proizvoda (2/18), nedostatak sredstava za zaštitu bilja (1/18), nepostojanje sistema za navodnjavanje (1/18), nedostatak tržišta u regionu (1/18), nedostatak organskih đubriva (1/18), nedostatak radne snage (1/18), ishrana biljaka (1/18 odgovora), (Grafik 15.).

Grafik 15 Glavni problemi koje su ispitanici naveli



66.6 % proizvođača je krenulo u OP u 2007., 16.7% krenulo je sa OP u 2008., a 16.7% u 2011.

Proizvođači u ovom regionu su podugovoreni sa hladnjačama/prerađivačima koji svake godine pripremaju nove ugovore. To znači da se organski proizvodi isporučuju hladnjačama i onda proizvođači nemaju potrebe da izlaze tržište. Njihova briga je vezana za cenu plodova. Cena ovog voća je predmet diskusije svake godine. Berba voća se radi ručno, nažalost parcele su udaljene od infrastrukture, pored zemljanih puteva ozbiljno oštećenih gde se osetljivi plodovi lako mrve i drobe. No ipak u 2013. proizvođači su dobili oko 2EUR/kg (bez klasiranja na gazdinstvu). Proizvođači u kooperativama teže da veruju da je razlika u ceni između konvencionalnih i organskih plodova mora biti veća od 20% no što je to sada.

0/6 proizvođača ima preradu na gazdinstvu.

Poljoprivredna stručna služba je prisutna u regionu i pokriva Mačvanski i Kolubarski okrug. Usluge službe su besplatne kao i analize zemljišta koje se mogu raditi prema godišnjem programu Ministarstva poljoprivrede. 6/6 ispitanika visoko ceni i smatra savetodavce iz poljoprivredne službe od pomoći i važnima u proizvodnji.

Poljoprivredno obrazovanje nema niko od ispitanika, 1/6 ima samo osnovnu školu, a ostalih 5 ima neku drugu srednje stručno obrazovanje. Obuke iz organske proizvodnje organizuje poljoprivredna stručna služba i ugovorne kompanije. Prošle godine svaki proizvođač je u proseku proveo 2,5 dana na obukama. U pogledu budućih potreba 50 % bi htelo da pohađa obuke iz organske proizvodnje uopšte, 16.7 % iz organske stočarske proizvodnje, i 33.3 % ne vidi potrebu za daljim obukama.

Promena nakon konverzije se nije desila ni na jednom od gazdinstava iz istraživanja. 3/6 je izjavilo da je konvencionalno stočarstvo, a 3/6 da je konvencionalno voćarstvo glavni fokus na gazdinstvu.



Improvizovani rezervoari za vodu

Radna snaga se upošljava na 2 od 6 gazdinstava u periodu berbe voća tokom tri meseca godišnje. 3 proizvođača od 6 su ispod 40 godina starosti, 2/6 je između 41-44, i 1/6 je u grupi između 55-64 godine. Svaki od njih živi sa porodicom na gazdinstvu koja ima 4 člana kod 2/6 ispitanika, 5-člana porodica je kod 2/6 ispitanika, 6 članova porodice ima 1/6 ispitanika i 1/6 ispitanik ima 9 članova.

Budući planovi zavisice od resursa dostupnih na gazdinstvima i dobijenih prihoda. 1/6 proizvođača će nastaviti proizvodnju na trenutnim površinama, 2/6 je nesigurno o budućim promenama u proizvodnji, 3/6 proizvođača razmatra povećanje površina za najviše 1 ha. Nasuprot toga, nove aktivnosti

nisu straktivne za proizvođače. 66.6% ispitanika ne razmatra mogućnost nikakvih promena vezanih za početak novih aktivnosti. 16.7% proizvođača nije još uvek sigurno, a 16.7% proizvođača vidi agroturizam kao novu aktivnost.

U pogledu budućih 5-godišnjih investicija, u sisteme za navodnjavanje će uložiti 3 proizvođača. Obnova mehanizacije je važna i 4/6 proizvođača će uložiti u nove traktore i dodatnu opremu. 1/6 proizvođača će uložiti u skladišne kapacitete, i povećanje površina će dovesti do kupovine zemljišta za 1/6 ispitanika. Jedan proizvođač nije siguran kakve će biti buduće investicije.

Za sve ispitanike poljoprivreda je jedini izvor prihoda. 3/6 ima dodatne prihode iz sledećih poslova: 2/6 proizvođača prodaje drva za ogrev, i 1/6 proizvođača pruža usluge transporta i obrade zemljišta.

Preradni objekti u Zapadnoj Srbiji

Dva prerađivača: *Frikos* i *Zadrugar* su dve od 4 hladnjače koje se bave organskim voćem. Sa površinom od 206 ha pod organskom proizvodnjom ušli su u 6. godinu organske proizvodnje. Svi prerađivači pokušavaju da sklope ugovore sa proizvođačima na kraju godine ili na samom početku godine pre vegetacionog perioda - to je zajedničko za sve. Kada se jednom potpiše ugovor, katastarski podaci se šalju kontrolnoj organizaciji. Svi proizvođači su predmet grupe sertifikacije i kontroliše ih interni sistem kontrole kompanije kao i ovlašćena kontrolna organizacija. Obe kompanije upošljavaju poljoprivredne inženjere stručne za organsku proizvodnju koji nadgledaju proizvodnju kod poljoprivrednika. Tokom zime organizuju za proizvođače zimske škole (2-3 dana trajanja) gde se proizvođači upoznaju sa principima organske proizvodnje i dozvoljenim tretiranjima. Svi proizvođači dobijaju sredstva za prskanje biljaka na početku sezone. Zaposleni inženjeri su poreklom iz regiona i poznaju proizvođače što olakšava kooperaciju, ali takođe dovodi u sumnju njihov odnos. Inženjeri znaju kako da priđu proizvođačima i kako da komuniciraju sa njima, ali mogu i predvideti moguće probleme u proizvodnom ciklusu. Na primer ukoliko su neki proizvođači skloni da koriste pesticide koji nisu dozvoljeni da se koriste u OP, inženjeri kontrolišu ove parcele češće.

Zbog ove dve kompanije zaposleno je 310 osoba sa punim radnim vremenom, i 60-70 sezonaca. Razlozi za početak organske proizvodnje leže unutar geografskih potencijala regiona gde je sa malim promenama bilo moguće lako preći na organsku proizvodnju, kao i da se proširi proizvodnja i dobije više prihoda. Oba prerađivača imaju sertifikate za Srbiju, EU, SAD, Biosuisse, a Zadrugar ima i JAAS (za japansko tržište) sertifikat.

Izazovi koje su identifikovali:

- 1) nedostatak poznavanja OP inspekcije unutar nadležnog organa,
- 2) nedostatak obučenosti proizvođača,
- 3) nedostatak dobrog sadnog materijala,
- 4) nedostatak organizovane kontrole unutar države,
- 5) neregulisano tržište sredstava za zaštitu bilja - nekontrolisana prodaja i upotreba pesticida,
- 6) stariji proizvođači čine većinu populacije u regionu,
- 7) nemogućnost sankcionisanja proizvođača u slučaju kršenja organskih principa i ugovornih obaveza,
- 8) nedostatak organskih inputa na tržištu,
- 9) visoka i često nerealistična cena malina.

Subvencije za sertifikaciju je davala i Agencija za promociju izvoza i strana ulaganja Srbije - SIEPA. Kompanije su ovako mogle nadoknaditi 40% ukupnih troškova.

Kako bi se unapredilo organsko voćarstvo Ministarstvo poljoprivrede treba raditi na unapređivanju sadnog materijala, uspostavljanju rasadnika u kojima bi se proizvodio bezvirusni materijal, postavljanju navodnjavanja u voćnjacima, povećavanja površina pod organskim voćem, regulisanja nabavke pesticida i sredstava za zaštitu bilja, edukovanja nadležnih inspektora za kontrolu sertifikovanih operatera u okviru MPZZS, podizanja svesti proizvođača u pogledu očekivanih cena i principa organske proizvodnje, kroz neki pravni dokument.

Rezultati iz Južne Srbije

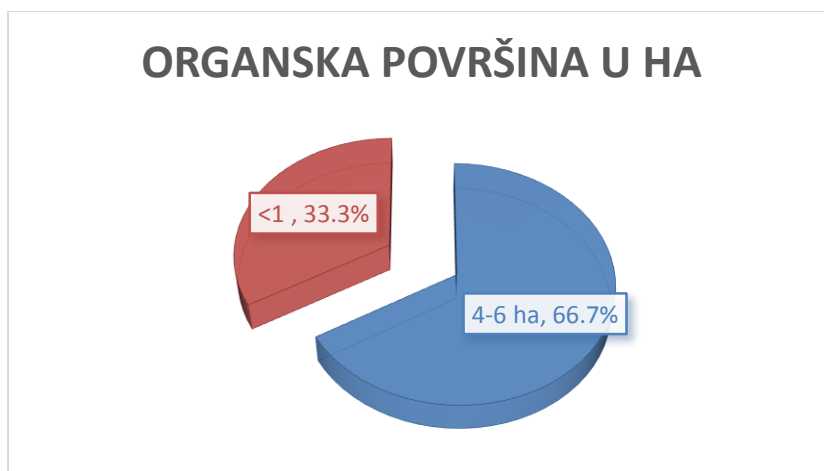
Koštichavo voće, šljive i višnje su važno organsko voće u Srbiji po proizvodnji i izveznoj vrednosti. Ipak je većina plantaža stara i ekstenzivna sa manjim prinosom nego što bi to bio slučaj da se pravilno uzgajaju. Prosečan prinos šljiva je 14 t/ha.

Proizvođači ulažu u prolećno prskanje, a međuredni prostor kose ili oru. Raširene sorte su Požegača i Stenli uglavnom za sušenje i zamrzavanje.

Višnje u proseku daju 13t/ha, raširena sorta je industrijska - Oblačinska višnja. Višnja se zamrznuta izvozi sa ili bez koštice, i kao koncentrat.

U Južnoj Srbiji većina proizvođača posluje u kooperativnom odnosu sa prerađivačem. Od 6 ispitanika 2 ima između 5-10 ha zemljišta. 1/6 ima između 10-15 ha, 0/6 ima između 15-20 ha, a 3/6 ima više od 20 ha. Kada se radi o organskoj površini 4/6 proizvođača ima između 4-6 ha, a 2/6 ima 1 ha ili manje, u proseku 3.3 ha (Grafik 16).

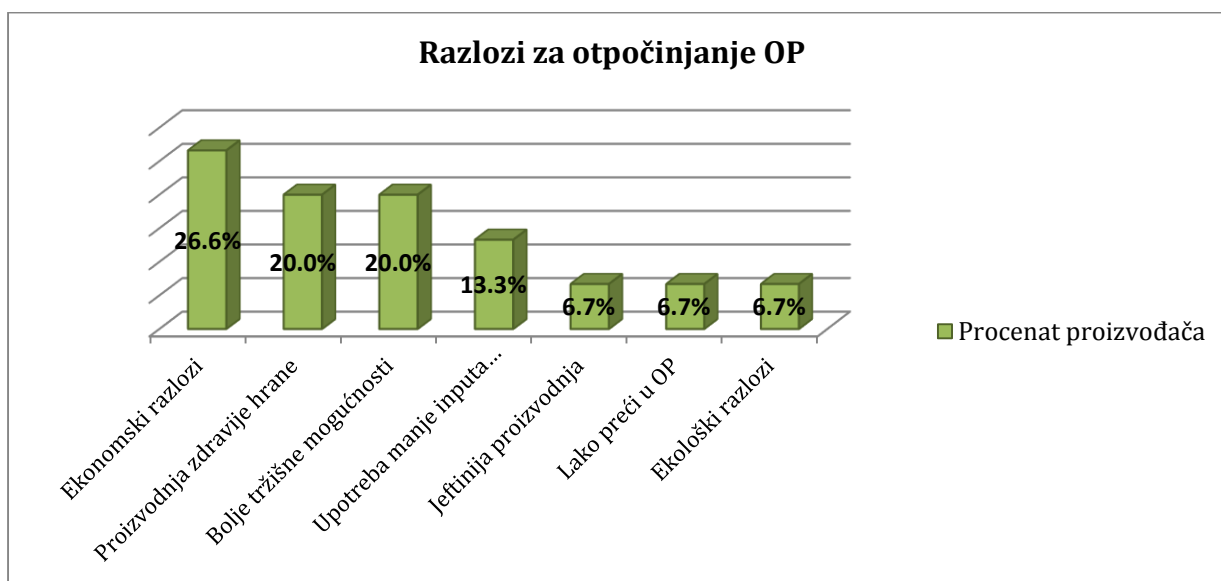
Grafik 16 Organska površina u ha



Tradicionalni način proizvodnje - voćnjak u prelasku na organski status

Glavni razlozi za prelazak na organsku proizvodnju su: veća cena organskih proizvoda 4/15 odgovora, proizvodnja zdrave hrane 3/15 odgovora, bolje tržišne mogućnosti 3/15 odgovora, u organskoj proizvodnji je potrebno manje inputa koji se moraju kupiti 2/15, organska proizvodnja je jeftinija od konvencionalne 1/15 odgovora, lako je preći na organsku proizvodnju 1/15 odgovora, ekološki razlozi 1/15 odgovora. Poljoprivrednici u ovom regionu su već proizvodili na način na koji su to radili njihovi preci. Za te proizvođače nizak nivo upotrebe pesticida je deo njihove tradicije. Većina proizvođača se oslanja na stajnjak koji potiče iz njihove konvencionalne stočarske proizvodnje i smanjenu upotrebu inputa koji nisu poreklom sa gazdinstva (Grafik 17).

Grafik 17 Razlozi za prelazak u OP



Glavne kulture su tradicionalno gajeno voće poput šljiva, višanja, jabuka, krušaka, jagodastog voća i od skora dunja ima tendenciju da se više gaji i postaje atraktivna za proizvođače. Najraširenije voće je šljiva 4/6 ispitanika gaji šljive na 11 ha sa prosečnim prinosom od 14 t/ha. Višnje proizvodi 3/6 proizvođača i nalazi se na drugom mestu po površini. Prosečan prinos je 13 t/ha. Zatim slede jabuke koje proizvodi 5/6 proizvođača ali na manjim površinama i uglavnom su to stara stabla posađena odavno po obodu imanja ili zasađena bez nekog posebnog reda. Prosečan prinos jabuka je 10.5 t/ha. To je zbog gore pomenutih razloga. Stabla su sađena gde je to bilo zgodno, stabla jabuka su



Mladi šljivik



Rezidba šljiva

stara i nisu adekvatno održavana. Kupine, maline i jagode se proizvode na manjim parcelama iako prosečan prinos može biti veoma visok, 21 t/ha za kupine, 17 t/ha za maline u proseku. Prirodni uslovi regiona su povoljni za voćarstvo, brdovit položaj propušta struijanje vetra i njegovu cirkulaciju kroz voćnjak i smanjenje gljivičnih oboljenja. Ali južna Srbija često pati od nedostatka vode, posebno tokom fenofaze intenzivnog rasta biljaka i plodova. Odgovor koji su ispitanici dali ide u prilog ovoj činjenici, 6/6 proizvođača je navelo nedostatak vode kao glavni problem nepovećavanja proizvodnje. Nedovoljno razvijena infrastruktura i nedostatak asfaltnih puteva se smatra glavnom preprekom. Mnogi od lokalnog stanovništva u potrazi za boljim uslovima života odlaze u gradove. Proizvođači nisu jedinstveni u svojim pogledima na prirodne uslove regiona. 3/6 smatra da je region povoljan za voćarstvo, 2/6 smatra da su uslovi prosečni, a 1/6 region smatra nepovoljnim sa aspekta prirodnih uslova. Usitnjenost je problem za 4/6 proizvođača, strmi nagibi za 2/6 i slabija plodnost zemljišta za 1/6 ispitanih proizvođača. Područje je brdovito ali stepen nagiba varira od jedne do druge mikro lokacije. Veći problemi su male parcele i nemogućnost kupovine susednih parcela. Proizvođači što je moguće manje zavise od inputa koji nisu sa gazdinstva, stajnjak dolazi sa njihovih ekstenzivne stočarke proizvodnje, a sredstva za zaštitu bilja obezbeđuje prerađivač koji sa proizvođačima ima ugovor o saradnji. Kao u slučaju proizvodnje jagodastog voća, prerađivači u regionu prave iste ugovore sa poljoprivrednicima koji žele da proizvode prema organskim principima. Svi poljoprivrednici dobijaju savete od prerađivača / hladnjače i kontrolišu se unutar njihovog internog sistema. Svi se oni pozivaju jednom godišnje da pohađaju zimsku školu o organskoj proizvodnji. Na kraju godine svi proizvođači moraju da plate za proizvode koje su dobili od prerađivača. Troškove sertifikacije snosi ugovarač.

Glavna prepreka u regionu je nedostatak radne snage prema 4/17 odgovora (lokalna populacija je desetkovana), nedostatak subvencija i državne podrške 4/17, nedostatak infrastrukture 3/17, birokratske procedure prilikom apliciranja za subvencije i nedovoljno stručno osoblje unutar MPZZS / Uprave za agrarna plaćanja, povrh svega takse za overu dokumenata koje su prilično velike 2/17 odgovora, nedostatak slobodne zemelje za povećanje proizvodnje 1/17, visoki troškovi rada radnika 1/17, nedostatak kapitala 1/17, nedostatak sistema za navodnjavanje 1/17. Subvencionisana proizvodnja je važna za proizvođače i bila bi velika podrška, ali proizvođači se ne mogu osloniti na nju i planiraju proizvodnju prema sopstvenim reursima.

66.7% proizvođača je počelo organsku proizvodnju u 2006, a 33.3% u 2004. Posle konverzije 16.7% je osetilo znatno poboljšanje u ekonomskoj situaciji, 50% je osetilo malo poboljšanje, a kod 33.3% nije došlo do promene.

Svi proizvođači iz izveštaja imaju ugovore sa hladnjačama/prerađivačima i svi proizvodi se isporučuju direktno posle berbe njima ili prerađivač doalzi da ih pokupi od njih. U oba slučaja tržišni izazovi ipostupci nakon branja su prerađivačev zadatak.

0/6 proizvođača se bavi preradom.

Proizvođači nisu upoznati sa postojanjem poljoprivredne stručne službe u regionu, oslanjaju se na inženjere zaposlene kod prerađivača. Ova usluga je besplatna.

Proizvođači su u proseku proveli 3-4 dana u 2013. na obukama koje je organizovao prerađivač. Prema odgovorima ispitanika proizvođači bi želeli da prisustvuju obukama iz organske proizvodnje uopšte 5/10 odgovora, zatim sledi marketing i tržište 1/10, proizvodnja organske maline 1/10, agroturizam 1/10, organsko stočarstvo 1/10 i prerada 1/10. Zbog nedostatka literature proizvođači bi cenili neku vrstu časopisa - mesečnika koji bi se besplatno dobijao.

Promena u glavnom fokusu na gazdinstvu se nije desila posle perioda konverzije. 3/6 proizvođača su voćari, i 3/6 su stočari.

Pet proizvođača zapošljava radnike tokom berbe i ukoliko je to potrebno tokom podizanja novih zasada. U proseku tokom sezone 20 sezonskih radnika se zaposli na 5/6 gazdinstava. Starosna grupa proizvođača se razlikuje, 2/6 se nalazi u grupi od 55-64, 1/6 je u grupi preko 64 godine, 1/6 je u grupi od 45-54 godine, 1/6 je u grupi od 41-44 i 1/6 je u grupi ispod 40 godina starosti.

Petogodišnji plan proizvođača zavisi od resursa i tržišnih mogućnosti. U ovom trenutku 50% proizvođača ne razmišlja o uvođenju promena na imanjima. 33.3% će povećati površinu pod organskim kulturama za manje od 1 ha svaki, i 16.7% proizvođača je još nesigurno u pogledu budućih promena. U pogledu novih aktivnosti 33.3% proizvođača bi htelo da započne organsko stočarstvo, 33.3% neće uvesti nikakvu novu aktivnost, 16.7% bi krenulo sa proizvodnjom šipurka, a 16,7% nije sigurno.

Prihode iz poljoprivrede ostvaruje 6/6 proizvođača. 3/6 ima samo ove prihode, 2/6 proizvođača ima dodatne prihode od prodaje drva za ogrev, 1/6 ima penziju. Članovi porodice doprinose sa poslovima van gazdinstva kod tri proizvođača.

Buduće investicije na gazdinstvima su uglavnom usmerene na kupovinu mehanizacije kod 3/8 ispitanika, 1/8 proizvođača će postaviti sisteme za navodnjavanje, 1/8 proizvođača će investirati u izgradnju objekata za držanje mehanizacije, 1/8 ispitanika u izgradnju mini hladnjače, 1/8 proizvođača u kupovinu stada ovaca, 1/8 u izgradnju štala za krave.

Prerada u Južnoj Srbiji

Jedan ispitanik prerađivač/ugovarač Den Juro doo (pre Lion Foods doo) ima ugovore sa proizvođačima o organskoj proizvodnji. Ovaj ugovarač radi samo sa organskim kulturama što olakšava kontrolu i sertifikaciju. Proizvođači u regionu imaju pisani sporazum sa kompanijom koja zamrzava ili suši organske proizvode. Trenutno grupna sertifikacija kompanije pokriva 300 ha. Svi proizvođači se nalaze u internom sistemu kontrole prerađivača. Svakog proizvođača posećuje i nadgleda osoblje kompanije. Svaki od njih na samom početku sezone doija sredstva za prskanje. Svi proizvođači koriste stajnjak sa imanja. U slučaju kršenja pravila proizvođači bi morali snositi posledice. Problemi koje prerađivač ima slični su onima koje imaju proizvođači sudeći po odgovorima koje je naveo - kontrola štetočina i nedostatak vode su glavni problemi u regionu.

Direktor kompanije se nalazi u grupi od 55-64 godine. Organsku proizvodnju je pokrenuo 1989. u kooperaciji sa proizvođačima i kasnije sa holandskom kompanijom. Den Juro doo ima 20 stalno zaposlenih i oko 15 sezonskih radnika.

Glavno tržište kompanije su veleprodaje i industrija hrane u EU i SAD-u, stoga imaju i NOP i EU sertifikat. Ekonomska pitanja za ovu kompaniju su nedostatak sopstvenog kapitala, i nedostatak kredita od banke. Budući planovi bi mogli uključiti povećanje površina samim tim i veće količine organskog voća, ali to je još u fazi planiranja. Opet, ugovarač bi želeo da uvede novu prerađivačku liniju i da na tržište plasira krajnji proizvod umesto sirovine.

Uslovi života na nekim gazdinstvima su jako loši. Bez asfaltnih puteva, i infrastrukture, nedostatka vodovodne mreže i povezanosti sa opštinom otežan je život ovih ljudi. Na nekim gazdinstvima električna energija nije dovoljna ni da se pokrene televizor. Nedostatak komunikacije sa lokalnim vlastima usporava prosperitet regiona. Mane lokalne zajednice se mogu pretvoriti u potencijale. Veliki potencijal je turizam, proizvodnja organske hrane, planinarenje kao deo turističke ponude.

Većini proizvođača je poljoprivreda jedina delatnost. Ona je deo tradicije regiona - da se obrađuje zemlja i upravlja gazdinstvom sa porodicom. Uprkos lošijim uslovima življenja, proizvođači ostaju na svojim imanjima i bave se poljoprivredom. To je prednost koju državne institucije moraju prepoznati i nagraditi. Državni i lokalni organi moraju intenzivirati i poboljšati veze sa lokalnim proizvođačima. Održavanje lokalne populacije i sprečavanje migracija pospešivanjem lokalnog prosperiteta i lokalne ekonomije se može ostvariti kroz mere podrške organskoj proizvodnji i organskom turizmu.

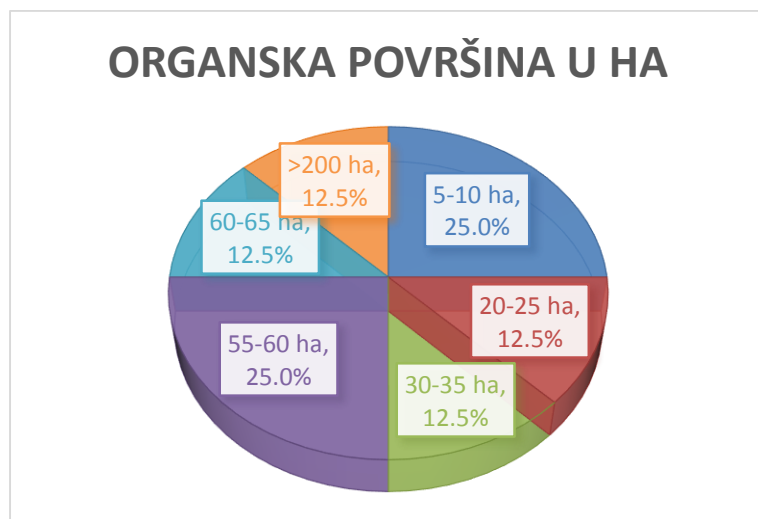
Organska poljoprivreda se bazira na principima jednakosti i brige, ali se nekako fokus najviše stavlja na zdravlje i ekologiju kao najvažnije. To je ono što organsku proizvodnju čini izvanrednom, briga za sva živa bića i pravednost u njihovim odnosima. Mi smo odgovorni za nas ali i za druge.

Proizvođači u regionu su osetljiva kategorija kojoj nedostaje znanje i pomoć u budućem razvoju. Lokalna zajednica nema ni kapaciteta ni motiva da obezbedi bilo kakvu meru podrške lokalnom stanovništvu.

Rezultati Jugoistočne Srbije

Grafik 18 Organske površine u ha

U području Pirotskog, Jablaničkog i Pčinjskog okruga je ispitano 8 proizvođača. Pet od osam ispitanika je u potpunosti prešlo u organski status. A sa aspekta površine 2/8 gazdinstava imaju između 5-10 ha. 1/8 proizvođača ima između 20-25 ha, 1/8 ima od 30-35 ha, 2/8 ima između 55-60 ha, 1/8 ima između 60-65 ha i 1/8 preko 200 ha (Grafik 18).



Zajedno proizvođači imaju ukupno 461.5 ha i sva zemlja je u organskom statusu. Većina zemljišta se koristi za krmno bilje i žitarice koje će se koristiti za ishranu stoke i ostalo za pašnjake i livade. Svi proizvođači imaju organsku stočarsku proizvodnju. Razlozi za prelazak u organsku proizvodnju su sledeći: 5/20 odgovora je išlo u korist proizvodnje zdravije hrane, 2/20 odgovora je navelo ekološke razloge kao prekretnicu za prelazak na OP, 4/20 odgovora je glasilo da je bilo lako preći na OP jer je stoka već držana u ekstenzivnim uslovima, 2/20 odgovora je navelo ekonomske razloge (bolja cena org. proizvoda), onda je 2/20 odgovora išlo u prilog subvencijama koje su davane za OP

2010. godine proizvođačima, takođe veliki motiv je bio i životni stil (2/20), kao i zaštita životne sredine i društveni razlozi (2/20), dok su odlični prirodni preduslovi i dodatni prihod od OP činili 1/20 odgovora.

Proizvođači u ovom regionu su tradicionalno stočari; najviše raširene vrste su krave usled toga što



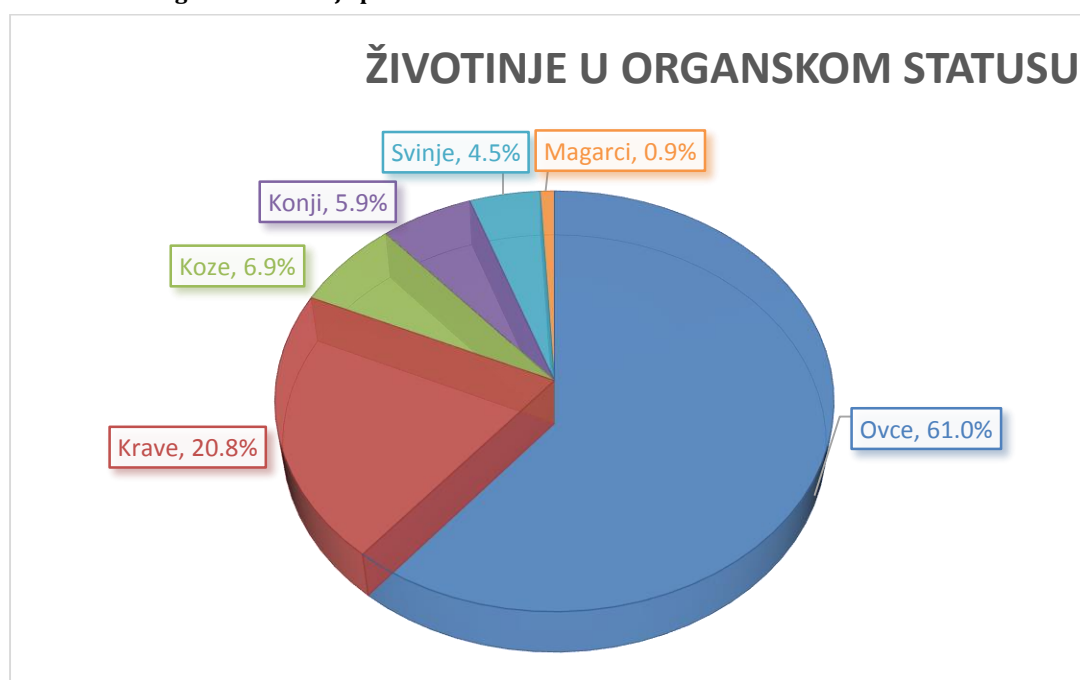
Stočarska proizvodnja



Planinski venac Stare planine

se koriste za više stvari poput oranja i obrade zemljišta, dobijanja mleka i mesa. Konji i magarci su autohtone rase, i i drže se slobodni u krdima. Sada postoje uzgajivači koji ove životinje drže na imanju ne zbog obrade zemljišta već kao slobodne životinje, a magarce za mleko i oni se slobodno kreću po imanju. 18.8% proizvođača drži krave, 25% proizvođača drži konje, 25% drži ovce, 18.8% proizvođača drži koze, 6.2% proizvođača drži svinje i 6.2% proizvođača drži magarce. Većina proizvođača drži po 1 ili 2 Balkanska magarca, tek da bi sprečilo izumiranje ove autohtone rase. Od ukupnih 1796 životinja organskih proizvođača, 62% su ovce, 20.8% su krave, 6.9% su koze, 5.9% su konji, 0.9% su magarci i 4.5% su svinje (Grafik 19).

Grafik 19 Organske životinje po vrstama



Proizvođači mleka, njih 5 u proseku ima 35 l /mleka po ovci po godini, 2.500 l/kravi/godini. Jedan proizvođač ima magareće mleko u ograničenim količinama. To mleko se koristi kao dodatak u ishrani, naročito za rekonvalescente i osobe sa respiratornim problemima. Cena tog mleka je izuzetno visoka jer magarci ne daju puno mleka, oko 2 dl dnevno, i mleko se pakuje i prodaje u ambalaži od 0,5 l po ceni od 2000 RSD (17 EUR).

Četiri proizvođača ručno muze, jedan ima automatsku muzilicu. 6/8 proizvođača proizvodi organsko mleko i organski sir, ostalih dvoje imaju svinje i konje. Ovih šest proizvođača je bilo prinuđeno da organske proizvode prodaje kao konvencionalne u 1/6 slučajeva, ponekad u 2/6, i nikada u 1/6 slučajeva.

Sva gazdinstva su u okviru Parka prirode "Stara Planina". Ispitivani proizvođači su se složili da je ovo područje idealno za stočarstvo u 7/21 odgovora, prosečni su za ratarsku proizvodnju u 7/21, nedostaje mu voda u 6/21, plodnost zemljišta je mala 1/21 odgovor. Region je idealan za stočarsku

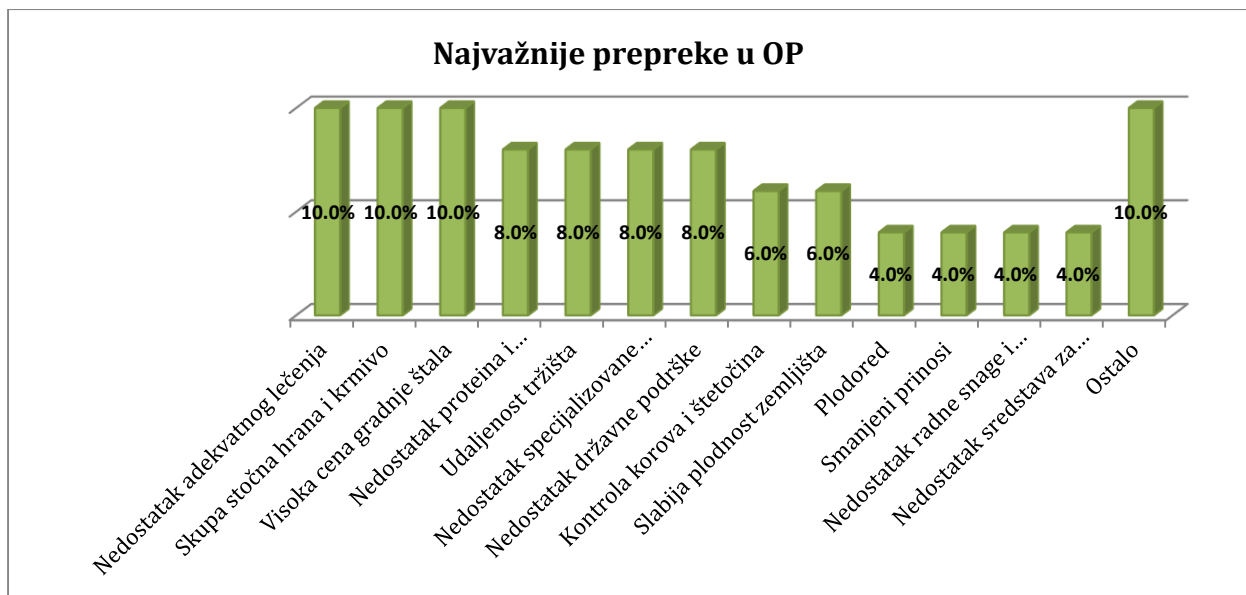


Stajnjak sa gazdinstva

proizvodnju jer ima dosta površina za ispašu i životinje se uglavnom drže na ekstenzivnom način. Sa dobrim prirodnim preduslovima proizvođačima je bilo lako da pređu na organsku proizvodnju. Problem područja je prosečan prinos ratarskih kultura. Postoje tehnički problemi sa kojima se proizvođači na nižim nadmorskim visinama ne susreću - poput obrađivanja na vrlo strmim terenima što povećava utrošak goriva i vremena rada. Subvencije koje proizvođači dobijaju u ravnicima i na planini su iste iako se njihovi troškovi za istu površinu dupliraju, a prinosi su manji u poređenju sa plodnim i ravnim područjem.

Glavne prepreke za proizvođače u ovom regionu su nemogućnost lečenja i neadekvatan veterinarski tretman životinja prema 5/50 odgovora, skupa stočna hrana i krmno bilje za životinje čini 5/50 odgovora, visoka cena izgradnje štala 5/50, nedostatak proteinske hrane i suplemenata 4/50, udaljenost od velikih tržišta 4/50, nedostatak specijalizovane mehanizacije (kombajna, itd.) 4/50, nedostatak državne podrške i subvencija 4/50, kontrola korova i kontrola štetočina je otežana prema 3/50 odgovora, manja plodnost zemljišta 3/50, nemogućnost optimalnog plodoređa 2/50, nedostatak radne snage i njihova visoka cena 2/50, smanjeni prinosi 2/50, nedostatak ograda protiv vukova 2/50, i po jedan odgovor se odnosio na svaku od sledećih stavki: autohtone rase daju manje mleka (te rase trebaju biti pospešivane kroz zakon o OP), nedostatak kupaca i prerađivača u regionu, nedostatak zemljišta za proizvodnju krmnog bilja, mala cena organskih proizvoda, nedostatak povoljnih kredita, neorganizovano i nestabilno tržište (Grafik 20).

Grafik 20 Najvažnije prepreke u OP prema proizvođačima



25% ispitanih proizvođača je počelo organsku proizvodnju u 2009., 37.5% im se pridružilo u 2010., a ostalih 37.5% je ušlo u OP u 2011. Proizvođačka ekonomska situacija se u 4 slučaja pogoršala u periodu konverzije, malo poboljšanje su osetila trojica, a jedan nije doživeo nikakvu promenu. Malo poboljšanje je u korelaciji sa subvencijama dobijenim tada.

Što se tiče prodaje organskih proizvoda, najviše se praktikuje prodaja na gazdinstvu, a jedan proizvođač je pronašao kupca u lokalnom restoranu. Mlečni proizvodi su jedini sertifikovani pa i tada ne kod svih proizvođača, za sertifikaciju mesa niko od proizvođača ne ispunjava standarde jer tamo ne postoji klanica i industrija mesa koje bi bile spremne da prerađuju organske životinje (komplikovano za mesnu industriju da vrši ovu uslugu za proizvođače, a količine su male). Za sada su mleko i sir jedini proizvodi koji se prodaju sa organskim sertifikatom kod proizvođača koji ga imaju. Glavna prepreka je udaljenost od tržišta, glavna tržišta su Beograd i Novi Sad, a proizvođači nisu sposobni da se sami organizuju i uđu na tržište zajedno. Nedostaju im poslovne veštine i ideje. Sada im je najveća briga da opstanu i održe stoku u organskom statusu. U godinama kada nisu dobijali subvencije proizvođači su se borili da pronađu resurse da prehrane životinje. Zbog manjih prinosa

ratarskih kultura i potrebe da se kupi dodatna proteinska hrana, proizvođači su potrošili sopstvene reursre iako nisu bili u stanju da prodaju animalne proizvode kao organske i ne postoji prerađivač organskih proizvoda u regionu koji bi bio zainteresovan za njihovu sirovinu. Zemljište se uglavnom koristi za pašnjake i livade za životinje, ili za ratarske kulture za ovas i ječam.



Priprema zemljišta

Sertifikovani prerađni objekti ne postoje u regionu. 6/8 proizvođača su uključeni u određen vid prerade, oni proizvode sir, dok se meso ili zaklane životinje prodaju kao konvencional-

ne individualnim kupcima zbog standarda bezbednosti hrane sa kojima bi se proizvođači morali uskladiti, ne mogu da ih prodaju pravnim licima. 2/8 proizvođača uzgaja konje koji se ne prodaju ili svinje dok se meso ne može sertifikovati i ne može prodati kao takvo.

Poljoprivredna stručna služba je za 4/8 proizvođača važna u poslu, lako dostupna i od pomoći. Za 2/8 proizvođača nema važnost i njihov rad nije adekvatan, 1/8 opisuje podršku službe prihvatljivom ali nedovoljnom, više stručnosti je potrebno i ona se onda traži se od spoljnih pružalaca usluga. 1/8 proizvođača ne vidi važnost poljoprivredne stručne službe i ocenjuje je nedovoljno stručnom. Proizvođači imaju mogućnost da profitiraju od udruženja Biobalkan osnovanog u regionu. Veterinari i stručnjaci iz OP unutar udruženja su obučeni da pomognu novim i starim proizvođačima u prealsku u/ili održavanju organske proizvodnje. Neki od proizvođača su osnovali poljoprivrednu zadrugu pre 5 godina i aplicirali za projekat iz oblasti zaštite životne sredine u regionu. Iako je ova zadruga operativna i funkcionalna, njena osnovna svrha nije postignuta - da ima produktivne i održive članove. Serbia Organika je organizovala obuke iz OP i obezbedila resurse za sertifikaciju malih proizvođača u regionu. Nažalost, posle prve godine i bez finansijske podrške za sertifikaciju, mali broj proizvođača je nastavio organsku sertifikovanu proizvodnju.

Od 8 ispitivanih proizvođača samo jedan ima osnovno obrazovanje, 2 su veterinari, 1 proizvođač ima fakultetsko obrazovanje iz druge oblasti van poljoprivrede, 1 proizvođač ima master diplomu iz ekonomije, 3 proizvođača imaju završenu stručnu srednju školu. Osim dva veterinara, ostali ispitivani proizvođači nemaju stručno obrazovanje iz poljoprivrede. Za dalji posao oni bi želeli da čuju više o: 4/20 odgovora je vezano za stočarstvo, 2/20 - o marketingu, agroturizmu, preradi na gazdinstvu, biljnoj tehnologiji, upravljanju gazdinstvom i lečenju životinja, 1/20 - o zaštiti životne sredine, kontroli štetočina.

Svih 8 proizvođača su stočari i njihov fokus na gazdinstvu se nije promenio tokom konverzije ni posle nje. Ekonomska situacija u poređenju sa konvencionalnim gazdinstvima u regionu odrazila se različito na proizvođačeva gazdinstva tokom perioda konverzije. 2/8 nije osetilo nikakvu promenu tokom konverzije, kod 3/8 se ekonomska situacija čak pogoršala, a 3/8 je osetilo malo poboljšanje. Posle konverzije 5/8 proizvođača je reklo da im se ekonomska situacija nije promenila, kod 2/8 se i pogoršala, a samo 1/8 je osetilo malo poboljšanje. 4/8 proizvođača je izjavilo da od ulaska u organsku proizvodnju nije nimalo nijednu pozitivnu godinu, ukoliko tada nije bilo subvencija, a 4/8 nije moglo odgovoriti na ovo pitanje. Svi proizvođači se slažu da je bez podrške države nemoguće proizvoditi životinje u regionu koja je nepovoljna kada je u pitanju proizvodnja krmiva i žitarica.

U pogledu osoblja zaposlenog i članova porodice, 100% ispitanih proizvođača zapošljava radnu snagu. Iako 62.5% gazdinstava ima domaćinstva sa 4-7 članova, potrebna im je radna snaga tokom čitave godine. 75% proizvođača upošljava u proseku 2 osobe tokom cele godine. A 25% zapošljava 1 osobu tokom sezone (za mužu i kao pastire). Obično proizvođači imaju jednu kuću u gradu gde im žive porodice i kuću na imanju gde žive sami proizvođači. Šest gazdinstava upošljava između 1-3 radnika puno radno vreme tokom cele godine, 2/8 gazdinstva upošljava 1 radnika - svako prema potrebama (između 2-6 meseci). Starosna struktura ispitanika je kako sledi: 3/8 proizvođača je između 41-44 godine, 2/8 je između 45-54 godine, 2/8 je mlađe od 40, i 1/8 se nalazi u grupi od 55-64 godine.

Budući planovi proizvođača zavise od državne podrške i nacionalnog plana Ministarstva poljoprivrede. 3/8 je izjavilo da će smanjiti ili čak i prestati sa OP u slučaju ukidanja subvencija. 2/8 će nastaviti sa sitim kapacitetom, 1/8 će povećati broj životinja, 2/8 će povećati površinu pod organskim kulturama za više od 10 ha. Nove aktivnosti se planiraju na 6 gazdinstava. 3 gazdinstva bi mogla početi preradu mleka i/ili mesa, agroturizam je interesantna nova aktivnost za 2/8 proizvo-

dača, 1 proizvođač bi želeo da započne ovčarstvo, a 2/8 će nastaviti sa aktivnostima kojima se već bave.

Budući razvoj i buduće investicije će se usmeravati na kupovinu mehanizacije za obradu ili mužu prema 5/12 odgovora. Naredne investicije će biti: adaptacija i renoviranje kuća za potrebe agroturizma prema 2/12 odgovora, kupovina zemlje 1/12 odgovora, investicije u renoviranje i izgradnju novih štala 1/12 odgovora, investiranje u skladišne kapacitete za smeštaj mehanizacije 1/12 odgovora je ovako glasilo, neki resursi će se upotrebiti za zapošljavanje novog osoblja prema 1/12 odgovora, i jedan proizvođač ne misli da će imati bilo kakva veća ulaganja na gazdinstvu.

Prihodi svih proizvođača dolaze iz drugih tipova delatnosti ili poslova pored onih koji potiču iz organske proizvodnje. 4/8 proizvođača zarađuje manje od 30-40% od ukupnih prihoda u jednoj od sledećih delatnosti: veterinarska stanica, proizvodnja konvencionalnog mleka, konvencionalno stočarstvo, agroturizam, poslovi van gazdinstva, penzija. Ostalih 4/8 proizvođača zarađuje više od 60-70% od ukupnih prihoda u organskoj proizvodnji. Opšte mišljenje je da gazdinstva nisu još uvek samoodrživa i da se oslanjaju na subvencije države 100%. Nedostatak lokalnog tržišta, neorganizovanost proizvođača, nedostatak adekvatne mehanizacije i znanja i veština o tržišnim mogućnostima i trgovini koja vodi ka tome. Državna podrška delimično pokriva troškove stočne hrane posebno visoko proteinske hrane. Proizvođači proizvode nešto žitarica za ishranu životinja, ali ih većina koristi seno i ispašu.

Preradni objekti u Jugoistočnoj Srbiji:

Ovom regionu nedostaje prerađivački sektor, posebno u mesnoj i mlečnoj industriji. Lokalni prerađivači nisu voljni da traže organski sertifikat zbog pravila i regulativa koje bi morali ispuniti i količine prerađene hrane koja ne bi mogla opravdati ekstra troškove napravljene za adaptaciju objekata i reorganizaciju posla. Proizvođači, njih 62% prerađuju organsko mleko u sir i prodaju ga na lokalnom tržištu.

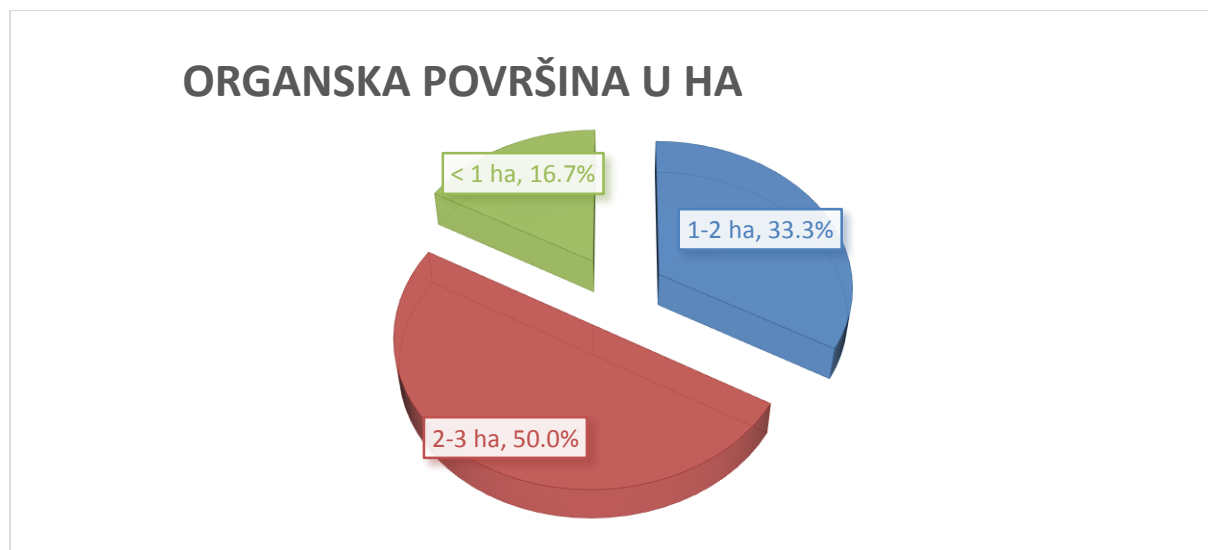
Jugoistočna Srbija je pogodna za stočarstvo. Lokalna tradicija je proizvodnja sira od mešanog mleka krava, ovaca i koza i prerada mesa u njihove čuvene "peglane" kobasice koje proizvođači teže da očuvaju.

Gazdinstva u regionu kao i u okrugu se polako napuštaju. Zatvorene industrije, nepopularnost poljoprivrede, atraktivne ponude Vlade Bugarske odvlače omladinu iz regiona. Bez obzira na moderne trendove više od polovine ispitanika je ispod 45 godina starosti, i živi na svojim gazdinstvima sa svojim porodicama. Ipak lokalna populacija ima dobru saradnju sa lokalnim vlastima koji podržavaju svoje stanovnike, kroz organizaciju nekoliko obuka za proizvođače iz OP. Dobar primer saradnje je udruženje preko kojeg se prijavljuju na projekte (projekti prekogranične saradnje jer je Bugarska blizu) i zajedno pristupaju EU tržištu. Nekoliko proizvođača je prilagodilo svoje kuće za lokalne turiste. Nažalost strani turisti mogu ovamo doći preko organizovanih tura ili privatnim vozilom. Ako bi se promocija regiona bolje radila i na međunarodnom nivou, region bi imao više turista tokom cele godine, ne samo tokom dva letnja meseca, što je to danas slučaj.

Rezultati iz Centralne Srbije:

Grafik 21 Organska površina u ha

U regionu oko Brusa i Kopaonika 6 proizvođača uključenih u proizvodnju jagodastog voća je ispitano. Prosečna površina proizvođača je sledeća: 5/6 proizvođača ima između 3-4 ha, a 1/6 ima 2-3 ha ukupno. Organska površina zauzima manje, 2/6 proizvođača ima između 1-2 ha u organskoj proizvodnji, 3/6 ima između 2-3 ha, a 1/6 ima manje od 1 ha (Grafik 21).



Najveći deo organskih površina se nalazi pod organskim šljivama 4.6 ha, pod organskim jagodastim voće 3.2 ha, pod jabukama i kruškama 2.4 ha, jagode i orasi zauzimaju 0.6 ha U susedstvu se nalazi hladnjača gde proizvođači šalju svoje voće (Aneks 2). Svi su oni ugovorno vezani sa prerađivačem i sav rod se isporučuje prerađivaču. Proizvođačima nedostaje radna snaga za berbu plodova stoga nisu radi da proširuju proizvodnju ovog voća. U proseku svaki ispitanik ima oko 0,25 ha kupina i

0,31 ha malina. Prosečan prinos je: za kupine 17.33 t/ha, za malinu 11 t/ha. Proizvođači sa malo ulaganja u proizvodnju tradicionalno gaje jabuke i šljive. U proseku svaki proizvođač ima 0.77 ha šljiva pri čemu je prosečan prinos 21 t/ha. Što se tiče jabuke, u proseku svaki proizvođač ima 0,4 ha sa prosečnim prinosom od 11,5 t/ha.



Malinjak

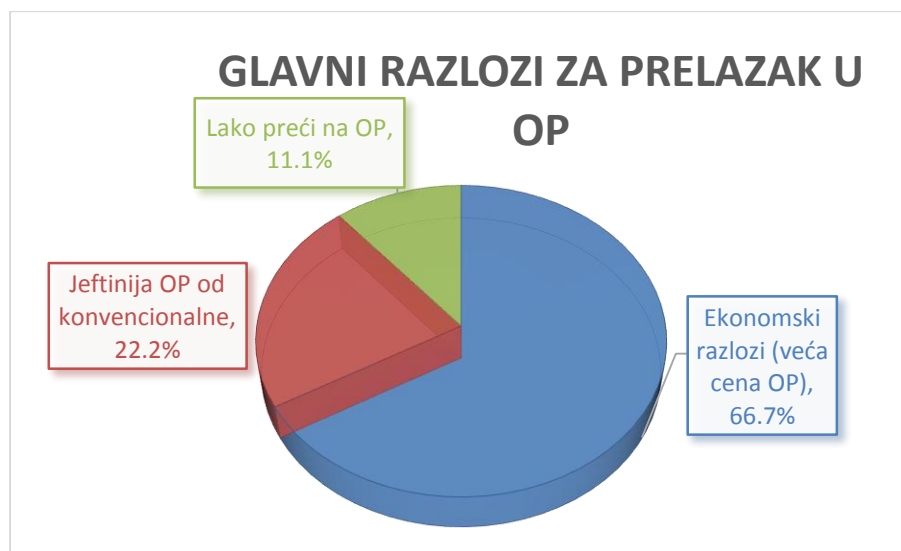
Prirodni uslovi su tipični za planinski predeo, sa nedostatkom izvora vode na strmim nagibima. 6 od 34 odgovora identifikuje usitnjenost parcela kao problem, 5 proizvođača je ocenilo region kao prosečan za voćarstvo, 1 smatra da

su prirodni uslovi ovde povoljni, svih 6 proizvođača je naglasilo nedostatak izvora vode tokom vegetacije kao najvažniji problem, a samo jedan proizvođač vidi slabiju plodnost zemljišta kao prepreku. Svi proizvođači imaju vlasiti stajnjak, a sredstva za zaštitu bilja dobijaju od prerađivača.

Razlozi za konverziju u organsku proizvodnju su uglavnom vezani za ekonomske aspekte proizvodnje. 6/9 odgovora je vezano za ekonomske razloge - proizvođači su prešli na OP zbog bolje cene

organskih proizvoda, 2/9 odgovora je vezano za jeftiniju proizvodnju te su zato ušli u OP, 1/9 odgovora je glasilo da je lako bilo preći u organsku proizvodnju (Grafik 22).

Grafik 22 Razlozi zbog kojih su proizvođači prešli u OP



Glavne prepreke prema 24 odgovora su: 6 - nedostatak finansijske podrške (države, samouprave), 4 - nedostatak povoljnih kredita, 3 - nedostatak vode, 2 - nedostatak konkurencije u regionu (više prerađivača i kupaca), 1 - niska cena organskih proizvoda, lako je doći do sredstava za prskanje biljaka na tržištu, nedovoljno stoke, problem kontrole korova u OP, manji prinosi, manji stepen razvijenosti infrastrukture, nedostatak sopstvenog kapitala, nestabilne cene na tržištu, nedostatak odgovarajućeg zemljišta za organsku proizvodnju. Iako su svi proizvođači naveli nedostatak finansijske podrške kao problem u proizvodnji, svih šest je izjavilo da bi nastavilo proizvodnju i kada bi se državna podrška ukinula u potpunosti.

Šest ispitanih proizvođača je izjavilo da je organska proizvodnja nešto što odvajkada praktikuju jer je tradicionalna proizvodnja slična organskoj. Stoga 3/6 proizvođača kaže da praktikuje OP još od pre 2000 - 2 je krenula još 1993., 1 u 1998., dok su ostala trojica počela u 2007.

Što se tiče ekonomske situacije u periodu konverzije u poređenju sa konvencionalnim gazdinstvima, 4/6 proizvođača je izjavilo da je njihova ekonomska situacija ista kao i na konvencionalnim, 2/6 je osetilo poboljšanje ekonomske situacije.

Kanali prodaje: proizvođači nisu u direktnom kontaktu sa tržištem. -nisu orijentisani ka tržištu jer su njihovi proizvodi predmet unapred ugovorenog otkupa sa lokalnim prerađivačem (Spisak prerađivača u Aneksu III). Svi oni imaju ugovore sa prerađivačem i prerađivač je nosilac organskog sertifikata. Ugovarač/operator je utvrdio mere internog sistema kontrole kojim upravlja svim aktivnostima vezanim za proizvodnju i posle berbenim operacijama.

Operater prerađuje proizvode, proizvođači nisu direktno uključeni u ovaj proces. Hladnjača prerađuje maline i kupine tako što ih zamrzava, a šljive se zamrzavaju iskoštice, cele ili u polutkama, dok se jedan deo suši.

Poljoprivredna stručna služba postoji u Kruševcu ali se proizvođači nadgledaju i kontrolišu u okviru internog sistema prerađivača. Prerađivač zapošljava inženjere koji savetuju proizvođače i nadgledaju proces proizvodnje. Kao što je to već objašnjeno u ovom tipu odnosa prerađivač obez-

beđuje eksperte koji savetuju proizvođače i obezbeđuje im sredstva za zaštitu bilja čiji se trošak kasnije odbija od iznosa dobijenog za otkupljeni rod.

Kao deo ugovora, prerađivač ima obavezu da drži predavanja tokom zimskog perioda o organskoj proizvodnji. Ipak proizvođači bi želeli da čuju više i steknu nova znanja o organskoj proizvodnji uopšte (4/10 odgovora), preradi na gazdinstvu (2/10), agroturizmu (2/10), zaštiti bilja (1/10) i dva proizvođača misle da su dovoljno edukovana. Proizvođači su u proseku proveli 1,5-2 dana na obukama prošle godine.

U pogledu njihovog obrazovanja nameće se osećanje da je većina sredovečne i starije populacije težila da završi srednju stručnu školu i da se uposli u lokalnoj industriji, i da nastavi poljoprivrednu proizvodnju sa svojim ukućanima nakon redovnog posla. U svakom slučaju 4/6 proizvođača je završilo neku srednju stručnu školu, 1/6 proizvođača ima osnovnu školu, a 1/6 ima višu školu.

Promene posle konverzije se nisu desile. Proizvođači su fokus zadržali kao i do tada na: 3/6 na organskom voćarstvu, 3/6 na konvencionalnom voćarstvu (glavna proizvodnja). Svi proizvođači drže stoku i koriste njihov stajnjak za đubrenje. Bez sopstvene stoke organska proizvodnja bi koštala više i proizvođači ne bi mogli da se nose sa troškovima, je njihovo zajedničko mišljenje.

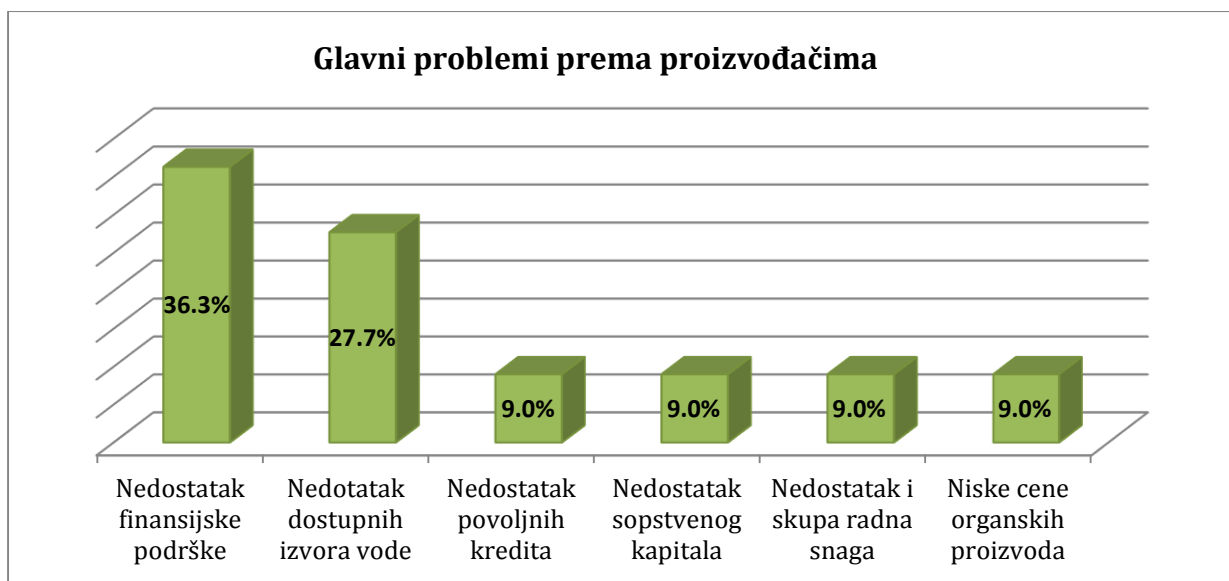
Posle perioda konverzije 5 proizvođača je osetilo malo poboljšanje u svojim ekonomijama, 1 proizvođač nije setio promenu. Ipak proizvođači su jedinstveni u svojim odgovorima da je njihov profit prethodnih godina uvek bio pozitivan.

Radna snaga se zapošljava na 2/6 gazdinstva tokom dva meseca berbe, obično 2 osobe se zapošljavaju tokom dva meseca..

Gazdinstva su porodična domaćinstva sa decom, 3/6 proizvođača je u domaćinstvu sa 3-4 člana, 3/6 čini domaćinstvo sa 5-6 članova.

Starosna struktura ispitanika je sledeća: 3/6 se nalazi u grupi mlađoj od 40 godina, 2/6 se nalazi u grupi od 45-54 godine, i 1/6 je starosti između 41-44 godine.

Grafik 23 Glavni problemi u OP



Budućnost zavisi najviše od dostupnosti vode kako su se izjasnili proizvođači, to je najveća prepreka u budućnosti. Naime 6 problema je identifikovano gde je najviše odgovora (4/11) upućeno na nedostatak finansijske podrške države ili investicija u regionu, 3/11 ukazuje na nedostatak vode i dostupnih izvora, 1/11 odgovor je dat za nedostatak povoljnih kredita, nedostatak i skupu radnu snagu, nedostatak sopstvenog kapitala i nisku cenu organskih proizvoda (Grafik 23).

Prema odgovorima 4/6 proizvođača razmatra povećanje proizvodnje jagodastog voća na svojoj zemlji za 0,5 ha. 1/6 proizvođača neće menjati ništa u proizvodnji, a 1/6 proizvođača nije sigurno da li će biti promena.

Buduće investicije proizvođača će ići u mehanizaciju, 4/6 u kupovinu zemljišta 2/6, i 1/6 ne planira veće investicije.

Samo dva proizvođača se oslanja na prihode iz organske poljoprivrede od njih 6. Ostali 2/6 zarađuju 31-60% od ukupnih prihoda na nekom drugom poslu, 1/6 dobija više od 60% prihoda sa posla van gazdinstva, 1/6 dobija između 11-30% od radničke plate. Zbog ekonomskog pada u regionu, više proizvođača vidi mogućnost zaposlenja u OP i organskom voćarstvu.

PREGLED LITERATURE

Organska poljoprivreda u Srbiji, 2013, Ulrich März et al, GIZ and Serbia Organika, 2013

Nacionalni poljoprivredni program Republike Srbije 2010-2013, Ministarstvo poljoprivrede, maj 2010

Nacionalni akcioni plan za razvoj organske proizvodnje, 2010-2013, draft verzija, GTZ, 2009

Statistički godišnjak Republike Srbije, Poljoprivredni cenzus iz 2012., finalni rezultati, Beograd, 2014.

Linkovi:

<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx>

<http://www.dnrl.minpolj.gov.rs/index.html>

<http://www.mpzss.gov.rs/>